

KRISE OG NYE MOGLEGHEITER

Norske reaksjonar på den franske NATO-politikken
til Charles de Gaulle, 1958–1967

Bjørn Ivar Austevik Voll

Masteroppgåve i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH)

Universitetet i Oslo

Hausten 2014

Oppgåvetittel:

"Krise og nye moglegheiter: norske reaksjonar på den franske NATO-politikken til Charles de Gaulle i åra 1958–1967".

Framsidebilde:

Møte i Det nordatlantiske rådet i NATO på forsvarsministernivå 14. desember 1966, der *Nuclear Defence Affairs Committee* og *Nuclear Planning Group* blei oppretta.

(Foto: frå Flickr-kontoen til NATO, www.flickr.com/photos/n-a-t-o/)

Copyright Bjørn Ivar Austevik Voll

2014

Krise og nye muligheter: norske reaksjoner på den franske NATO-politikken til Charles de Gaulle, 1958–1967

Forfatter: Bjørn Ivar Austevik Voll

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Webergs Printshop

Ved regjeringsskiftet høsten 1965 var NATO på vei inn i en av de utviklingsfaser som utenrikspolitiske korrespondenter gjerne ynder å kalle «en alvorlig krise». Karakteristikken var denne gang ikke helt uberettiget.

John Lyng, utanriksminister (1965–1970)¹

¹ Lyng 1976: 102.

FORORD

Å skrive ei masteroppgåva kan vere som ei pilegrimsvandring. Det er vandringa, vegen, som er målet blir det sagt. Og ein kan nok kjenne seg litt tom når det heilage målet står framom deg, har eg erfart. I dette tilfellet kanskje tanketom? Eg vil retta ei stor takk til rettleiaren min, Olav Njølstad, for retningsgivande spørsmål og eit og anna "tja" i margen. Eg har fått spelerom til å føre oppgåva dit ho har teke meg og eg har fått gode innspel når eg har trengt det, spesielt i den lange innspurten. Takk til Institutt for forsvarsstudier (IFS) for eit inspirerende siste halvår av studiet, for lån av kontorplass, for gode samtalar og innspel ved kaffiautomaten, og for kritiske blikk på oppgåva på tysdagsseminaret. Ein særskilt takk til Helge Danielsen for oppfølging, tilbakemeldingar og interesse.

Takk, Ellen, for gode innspel i starten og undervegs i arbeidet med denne oppgåva. Takk for gjennomlesing, tilbakemeldingar og inspirasjon. Takk for kvardagar saman.

Til slutt takk til *Med andre ord!* Utan dette eineståande oppslagsverket hadde denne nynorskmannen vore fattigare på ord.

Bjørn Ivar Austevik Voll

Institutt for forsvarsstudier, 13.11.2014

INNHALDSLISTE

FORORD	VII
INNHALDSLISTE	IX
LISTE OVER FORKORTINGAR	XII
FORKORTINGAR I KJELDER OG FOTNOTAR.....	XIII
KAPITTEL 1 INNLEIING OG UTGANGSPUNKTET FOR OPPGÅVA	1
<i>Innleiing</i>	1
<i>Bakgrunn</i>	1
<i>Omgrepsavklaring</i>	3
<i>Problemstilling og forskingsspørsmål</i>	3
<i>Avgrensing: tid, stad, nivå, aktørar</i>	4
<i>Kjeldegrunnlaget for oppgåva</i>	5
Samanliknande element: Canada og Danmark.....	7
<i>Metodologiske og teoretiske betraktningar</i>	7
<i>Kva er skrive tidlegare – historiografi</i>	8
<i>Oppgåvestrukturen</i>	10
KAPITTEL 2: BAKGRUNN OG KONTEKST	12
SPENNING, KRISER OG AVSPENNING	12
1958 – 1963: Krisetid.....	13
1963-1975: Avspenning	13
DE GAULLE ENTRAR VERDSSCENA PÅ NY.....	14
<i>Kritikken mot NATO veks fram mot skipinga av den femte republikken, og etter</i>	14
<i>De Gaulles kriser på to frontar</i>	17
DEN HEIMLEGE KONTEKSTEN	18
<i>Avgjerdprosessar i den norske utanrikspolitikken</i>	19
KAPITTEL 3: 1958 – 1963, DEN FRANSKE NATO-MOTSTANDEN KJEM TIL SYNE	21
DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN	21
<i>De Gaulle stig fram og blir ein katalysator for kriser i NATO</i>	22
KRISE FØR DE GAULLE: SUEZ-KRISA SOM BAKTEPPE FOR SEINARE NATO-SLITASJE	23
<i>Suez-krisa 1956: Frankrike kjem på kant med alliansen</i>	23
<i>Tre vise menn peikar ut kursen for det framtidige samarbeidet i NATO</i>	26
FORSLAG OM TREMAKTSAMARBEID: DE GAULLE MARKERER SEG	27
<i>Norsk frykt for at Rådet skulle bli verdiløst</i>	27
<i>Norsk skepsis til franske forsikringar mot ei djupare krise</i>	29
DE GAULLE SIGLAR SIN VEG, TREKK MIDDELHAVSFLÅTEN UT AV NATO	30
<i>Signal om ein ny fransk politikk møtt med skepsis i Utanriksdepartementet</i>	31
<i>10-årsjubileum: feiring med bismak?</i>	33
1960 – 1963: TO GONGER NEI OG UT AV ATLANTERHAVSKOMMANDOEN	33
<i>Fransk veto mot EEC-medlemskap og atomsamarbeid</i>	34
<i>De Gaulle sett segl på ny og glir ut av Atlanterhavsflåten</i>	36
OPPSUMMERING	37
KAPITTEL 4: 1964 – 1965, EI EKSISTENSIELL KRISE I UTVIKLING	38
DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN	38
<i>De Gaulle utfordrar ytterlegare – eit første signal om fransk utmelding</i>	39
Endra haldning til "out-of-area"	41
<i>Canada vil avklare framtida – tek initiativ til ei atlantisk sjølvransaking</i>	41
DEI NORSKE SYNSPUNKTA PÅ UROA I OG FRAMTIDA TIL NATO.....	43
<i>MLF: ei mare for NATO</i>	43
<i>Fransk tilbaketrekking ei belastning for alliansen</i>	46
<i>Belgisk konfrontasjon, norsk atterhald</i>	46
<i>Ingen systematisk gjennomgang av norsk NATO-medlemskap</i>	47
Liten norsk endringsvilje – ta tida til hjelp	49

<i>Maimøtet i NATO: ingen konfrontasjon med Frankrike</i>	50
REGJERINGSSKIFTE, MEN UTANRIKSPOLITISK STABILITET	51
<i>Utanriksdepartementet hausten 1965: frå Lange til Lyng</i>	51
<i>Den første utanrikspolitisk orienteringa til Lyng: FN og NATO</i>	52
<i>Utanrikspolitiske kontinuiteten og gryande uro over framtida til NATO</i>	53
<i>Norsk skepsis til tre nye vise menn</i>	55
<i>Desembermøtet i NATO: elefanten i rommet</i>	57
<i>Såg dei norske politikarane på det som skjedde som ei krise?</i>	58
Kva visste norske styremakter om dei franske planane?	60
OPPSUMMERING	60
KAPITTEL 5: JANUAR – JUNI 1966, ENDELEG KLART KVA DE GAULLE VIL	62
DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN	62
<i>De Gaulle sender eit brev: ut av organisasjonen, men framleis med i alliansen</i>	63
AUKA NORSK URO OVER FRAMTIDA TIL NATO	64
<i>Britisk erklæringsutkast – Noreg ventar på ei fransk avklaring</i>	66
Slutte opp om den britiske erklæringa eller ikkje?	67
DEI PRAKTISKE PROBLEMA	70
FRYKTA FOR TYSKLAND	72
MILITÆRE KONSEKVENSAV AV DEN FRANSKE SORTIEN	74
<i>Konsekvensar for nordflanken?</i>	77
FØREBUINGAR TIL DET FØRSTE MINISTERMØTET ETTER DEN FRANSKE AVGJERDA	78
<i>Den tredje utanrikspolitisk orienteringa: NATO eit heitt tema</i>	78
<i>Ei bryksam britisk erklæring og flyttesjau</i>	81
Norsk bidrag til ei revidert og spisbar erklæring	83
<i>Noreg godtek erklæringa og utset flyttinga av Rådet</i>	84
OPPSUMMERING	85
KAPITTEL 6: JULI 1966 – DESEMBER, 1967 KRISE SOM MOGLEGHEIT	89
DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN	89
<i>NATO-konteksten: uttrekking, oppløysing og nye samarbeidsformer</i>	90
1. juli markert med misnøye	91
HAUSTEN 1966: EI REKKJE VANSKELEGE VAL	92
<i>Bli med i atomselskapet eller ikkje?</i>	92
<i>Ministtermøtet desember 1966: krisa desarmert, ein veg ut av uvissa</i>	94
<i>Flyttinga av Rådet: mild opposisjon frå småstatane</i>	95
<i>Flyttinga av dei andre hovudkvartera</i>	99
Norsk initiativ til å straumlineforma og slanka organisasjonen	99
<i>Halde NATO saman og Vest-Tyskland nede</i>	101
Dansk arbeid for avspenning	101
Vurderinga av det tyske problemet og tyske atomvåpenambisjonar	102
Norske synspunkt hausten 1966	103
1967: VEGEN VIDARE UTAN FRANKRIKE	104
HARMEI-RAPPORTEN: KRISA UTLØYST, NY GIV OG EIT NYTT STRATEGISK KONSEPT	104
<i>Norsk syn på initiativet: nøling snudd til entusiasme</i>	105
<i>Norsk syn på situasjonen 1967: NATO på rett spor</i>	107
Frankrike og EF-spørsmålet	107
Noreg, Canada og Danmark: duene i NATO	109
<i>Førebuingar til framlegginga av rapporten</i>	110
Rapporten frå Spesialgruppa	111
<i>Harmel-rapporten vedteke</i>	112
OPPSUMMERING	113
KAPITTEL 7: AVSLUTNING, KONSULTASJON FRAMFOR KONFRONTASJON	116
FUNNA I OPPGÅVA OPP MOT PROBLEMSTILLINGANE	117
<i>Korleis såg Noreg på de Gaulle og det franske problemet?</i>	118
<i>Kor villige var Noreg til å endre seg og organisasjonen på bakgrunn av krisa?</i>	119

<i>Såg Noreg i det heile på det som skjedde som ei krise?.....</i>	<i>120</i>
<i>Kva frykta Noreg kunne skje om Frankrike trekte seg frå forsvarssamarbeidet?</i>	<i>121</i>
FUNNA I OPPGÅVA OPP MOT EIT TEORETISK RAMMEVERK.....	122
<i>Indrepolitisk omsyn ikkje eit sterkt trekk</i>	<i>122</i>
<i>Idealistisk håp, realistisk avgjerder.....</i>	<i>123</i>
KONKLUSJON OG VIDARE FORSKING.....	124
LITTERATUR OG KJELDER	126

LISTE OVER FORKORTINGAR

AFCENT – Allied Forces Central Europe, dei allierte stridskreftene i Mellom-Europa.

AFSOUTH – Allied Forces Southern Europe, dei allierte stridskreftene i Sør-Europa.

Ap – Det norske arbeidarpartiet

EEC – *European Economic Community* / Den europeiske fellesmarknaden

EF – Dei europeiske fellesskapa, tollunion og økonomisk union mellom europeiske land

FD – Forsvarsdepartementet

FN – Dei sameinte nasjonane

H – partiet Høgre

KrF – Kristeleg Folkeparti

MC – Militærkomiteen. Alle NATO-land er representerte.

MLF – Multilateral Nuclear Force

NADGE – NATO Air Defence Ground Environment System, NATOs luftforsvarssystem.

NATO – North Atlantic Treaty Organization

NDAC – Nuclear Defence Affairs Committee

NDC – NATO Defence College

NPG – Nuclear Planning Group

OECD – Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling

SACEUR – Supreme Allied Commander Europa, øvstkommanderande for dei allierte styrkane i Europa.

SF – Sosialistisk Folkeparti

SHAPE – Supreme Headquarters Allied Powers Europe, hovudkvarteret til SACEUR.

Sp – Senterpartiet

UD – Utanriksdepartementet

UUKK – Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen

FORKORTINGAR I KJELDER OG FOTNOTAR

3. pol. kontor – Utanriksdepartementets 3. politiske kontor

am. – amerikanske

amb. – ambassade

CVCE – Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe

DNAK – Den norske Atlanterhavskomiteé

FRUS – Foreign Relations of the United States, offisielle kjelder over hendingar i amerikansk utanrikspolitikk.

FNDelNY – den norske delegasjonen til FN i New York

FST – forsvarsstaben

f.min. – forsvarsministeren

gen.sek. – generalsekretær i NATO

NATODelBrussel – den norske delegasjonen til NATO i Brussel (etter 16. okt. 1967)

NATODelParis – den norske delegasjonen til NATO i Paris (fram til 16. okt. 1967)

RA – Riksarkivet

SA – Stortingsarkivet

SJO – Sjef for Operasjonsstaben

statssek. – statssekretær

UD – Utanriksdepartementet

UUKK – Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen

u.min. – utanriksministeren

KAPITTEL 1

Innleiing og utgangspunktet for oppgåva

[...] there has never been a 'golden age' in transatlantic relations when serious disputes did not occur.

– Jennifer Medcalf.²

Innleiing

Sitatet går rett inn til kjernen av problemstillinga til oppgåva, som tek for seg korleis Noreg reagerte på den franske NATO-politikken etter at Charles de Gaulle kom til makta igjen i 1958, og som i 1966 enda med den mest alvorlege krisa NATO til då hadde opplevd. Det er skriva voluminøst om denne NATO-krisa, om de Gaulle og forholdet mellom Frankrike, USA og Storbritannia i åra den franske presidenten var ved makta, 1958 til 1969. Det er derimot skriva lite om dei norske reaksjonane på den franske politikken som utfordra det etablerte atlantiske rammeverket. Denne oppgåva bidreg med ny innsikt i korleis norske styresmakter reagerte i møte med eit NATO i uvisse, krise og endring som følgje av det franske problemet. Oppgåva analyserer dei norske reaksjonane i opptakten til, under og i kjølvatnet av 1966-krisa i alliansen.

For etter at Charles de Gaulle kom til makta igjen og danna den femte republikken i Frankrike i 1958 vaks uroa i NATO.³ Allereie før han blei president uttrykte han misnøye med den franske medlemskapen i alliansen. De Gaulle var opprørt over det han såg som ein anglofil allianse – eit symbol på det amerikanske hegemoniet – og etter 1958 reduserte han trinnvis det militære samarbeidet med den vestlege alliansen. I 1966 trekte han landet heilt ut av den militære delen av NATO.⁴

Bakgrunn

Den 4. april 1949 undertekna Noreg Atlanterhavspakta i Washington, som la grunnlaget for NATO. Det kom igjen til å forma norsk tryggingspolitikk og forholdet til Sovjetunionen, som under den kalde krigen var prega av ei veksling mellom *avskrekking* ("deterrence") frå åtak og *forsikringar* ("reassurance") om at NATO-medlemskapen

² Medcalf, 2005: 180.

³ De Gaulle steig opp og oska til den fjerde republikken og etablerte den femte samstundes som det blei synleg kor sårbare USA var mot sovjetiske interkontinentale rakettar. Fram til 1957 var USA rekna som usårlege for sovjetiske åtak (Kaplan 2004: 29; Kissinger 1965: 5).

⁴ Nuenlist 2011: 220; Wenger 2004: 22.

berre hadde forsvarsmål.⁵ På ei side ville Noreg ha fordelane av å vere innvoven i eit sterkt alliansesamarbeid, på den andre sida ville ein nødvendig provosere Sovjetunionen.

Alliansepolitikken til Minister var prega av ei veksling mellom *invitasjon* og *integrasjon* på den eine sida, mot ei *avskjerming* mot offensiv, alliert militær aktivitet som kunne så tvil om lågspenningsprofilen overfor Sovjetunionen på den andre.⁶ Noreg gjekk på fleire sentrale punkt i NATO-samarbeidet sin eigen veg, til dømes i spørsmålet om allierte basar på norsk jord i fredstid, bruk og lagring av atomvåpen og flyforbodssonar. Dei er alle døme på norske særordningar. Eit døme på at Noreg opponerte mildt mot NATO, var uvilja mot spansk medlemskap, ei utviding av alliansen dei norske styresmaktene meinte braut med den atlantiske og demokratiske karakteren til alliansen.⁷ På bakgrunn av desse sakene, og fleire tryggingsspolitiske særordningar i forholdet til NATO, er Noreg blitt kalla "en litt brysom alliert".⁸

Samstundes var Noreg langt frå einaste land i alliansen som stundom var kritiske og motvillige. Den største urokråka, sett med amerikanske og britiske auger, var nok Frankrike med de Gaulle i presidentsetet. Den tidlege leiaren for den franske motstandsrørsla under den andre verdskrigen ville gjenreise Frankrike som internasjonal stormakt. For å få til dette distanserte han seg frå samarbeidet med Storbritannia og USA i NATO, i tillegg til å styrke det europeiske samarbeidet, på visse

⁵ Riste 1991: 23; Eriksen og Pharo 1997: 31–38; Tamnes og Eriksen 1999: 20. Avskrekking går i korte trekk ut på å overtyde fienden om at kostnadane ved eit åtak vil vere høgare enn gevinsten av operasjonen. Norsk avskrekking blei styrka av NATO (Knutsen 1997: 26). Skodvin 1971 har definert tryggingsspolitikk, eit omgrep som dukka opp etter den andre verdskrigen, som ein syntese av det ein tidlegare ville kalla utanriksspolitikk og forsvarsspolitikk (s. 25).

⁶ Desse omgrepa er sentrale i forskinga på den norske utanriksspolitikken under den kalde krigen. Sjå til dømes Holst 1966 og Tamnes 1987 for meir om den todelte norske tryggingsspolitikken. Riste 1991: 23; Tamnes 1997: 23, 61.

⁷ Bergh 1981: 235–240; Eriksen og Pharo 1997: 40; Skogrand, Kjetil og Rolf Tamnes 2001; Tamnes og Eriksen 1999: 23. Noreg markerte seg som "Franco-Spanias fiende nummer en" i perioden 1946–1960 og veik ikkje frå standpunktet om å nekte landet medlemskap i NATO. Spania blei først NATO-medlem i 1982. Sjå Haraldstad 1995, "Norsk nei til Franco i NATO".

⁸ Bergh 1981: 234. I kor stor grad Noreg har vore ein spesielt brysam alliert kan diskuterast. Det er, som historikaren Geir Lundestad påpeikar, "[...] god plass mellom ytterpunktene i den norske debatten, den spesielt brysomme allierte og den flinkeste gutten i NATO-klassen" (Lundestad 1985: 50). Den norske jakta på særordningar i internasjonalt samarbeid leia Lundestad til å karakterisere den norske utanriksspolitikken som nasjonal internasjonalisme. Lundestad identifiserer det han kallar nasjonalistiske drag i utanriksspolitikken som den norske hangen etter særordningar. Like fullt har Noreg ikkje isolert seg, men ville vere del av verda utanfor. At nordmenn både er nasjonalistar og internasjonalar er grunnen til den nasjonale internasjonalisme i norsk utanriksspolitikk. Utan å gi noko utfyllande svar på årsakene til han, viser Lundestad til forklaringane som passar overeins med historikaren Olav Riste si forklaring på den norske draginga mellom isolasjon og stormaktsgarantiar: statusen som småstat, geografisk plassering i utkanten av Europa og historiske erfaringar, samt ein mislukka nøytralitetspolitikk (Lundestad 1985: 48–52). Sjå òg Riste 1991, "Isolasjonisme og stormaktsgarantiar".

områder, under fransk leiing. Dette førte til at han blokkerte britisk, og slik eit norsk, medlemskap, i den europeiske fellesmarknaden (EEC) i 1963, og på nytt stoppa dei britiske medlemskapsambisjonane i 1967.⁹

Internasjonalt var 1960-talet prega av ei viss avspenning i forholdet mellom aust og vest. Det gav rom for interne konflikhtar til å komme til overflata, og til dels forpurre vest/vest-forholdet. Oppgåva tek overordna for seg den internasjonale situasjonen med regjeringstida til Charles de Gaulle 1958-1969 som ytre, kontekstuell ramme. Framstillinga byrjar i 1958 for å avdekka dei første norske reaksjonane på det som eg har vald å kalle *det franske problemet*, og avsluttar framstillinga i 1967 med godkjenninga av Harmel-rapporten – det synlege beviset på at NATO hadde komme over krisa i 1966.

Omgrepsavklaring

Før eg går i gang med oppgåva, kan det vere greitt med ei avklaring av ofte brukte omgrep i framstillinga. Med norske styresmakter meiner eg Regjeringa, Utanriksdepartementet og Forsvarsdepartementet, med tilhøyrande embetsverk. Det var desse styringsorgana som hadde ei rolle i vurderinga av spørsmåla oppgåva tek opp.

Då ein kan argumentere for at NATO nær sagt var i ein krisesituasjon heile perioden som oppgåva dekker, og særskilt mellom 1963 og 1966, vel eg å bruke nemninga *det franske problemet* om den franske opposisjonen mot og endringsforslaga til NATO. Når eg skriv krisa i alliansen er det krisa som følgje av den franske uttrekkinga i 1966 eg siktar til, om ikkje anna går fram av samanhengen.

Om det øvste politiske organet i NATO, brukar eg både Rådet og Det faste rådet. Og med avspenning er det politisk avspenning eg meiner.

Problemstilling og forskningsspørsmål

Hovudproblemstillinga lyd slik: *Kva var dei norske reaksjonane på og haldningane til dei franske utspela om å endre NATO frå 1958, og Frankrike si utmelding av den militære delen av alliansen i 1966.* Herifrå spring følgjande forskningsspørsmål:

- *Korleis såg Noreg på de Gaulle og det franske problemet?*
- *Kor villige var Noreg til å endre seg og organisasjonen på bakgrunn av krisa i alliansesamarbeidet?*

⁹ Eriksen og Pharo 1997: 297; Bozo 2010: 158; Dinan 2004: 109–111.

- *Såg Noreg i det heile på det som skjedde som ei krise?*
- *Og kva frykta Noreg kunne skje om Frankrike trekte seg ut av forsvarssamarbeidet?*

Påstanden min er at Noreg var misnøgde med president Charles de Gaulle og såg på han som eit hinder på vegen mot ein integrert og fullt fungerande atlantisk allianse. Den andre hypotesen er at norske politikarar likevel var uroa for konsekvensane av politikken til den noko uføreseielege franske statsmannen, og for at krisa skulle setje framtida til alliansen etter 1969 på spel.¹⁰ Frykta var at de Gaulle ville splitta alliansen og gi rom for auka tysk innverknad i NATO.

Avgrensing: tid, stad, nivå, aktørar

Framstillinga er avgrensa til perioden 1958 til 1967, med unntak av at eg kort behandlar nokre hendingar før 1958 for å setje oppgåva inn i ein større samanheng. Analysedelen byrjar i 1958 med de Gaulle tilbake ved makta, og tek for seg forholdet til NATO utviklar seg fram mot 1966, då Frankrike endeleg trekte seg ut av det militære samarbeidet. Framstillinga bygger opp mot kriseklimakset i 1966, og eg går følgjeleg djupare inn på dette året og følgjene av 1966-krisa.¹¹

Med utgangspunkt i det som enkelte historikarar har karakterisert som dei fire sirklane i norsk utanrikspolitikk, er denne oppgåva plassert den atlantiske sfæren.¹²

Oppgåva konsentrerer seg om det utanrikspolitiske avgjerdsmiljøet, men vil òg til ei viss grad fange inn samhandlinga mellom andre aktørar. Dei viktigaste aktørane er Utanriksdepartementet, Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget, NATO-delegasjonen til Paris (og seinare Brussel), og ambassadane i Washington, Bonn, Brussel, Ottawa, Paris og København.

Analysenivået spanner mellom individnivå og statsnivå, i det eg både ser på korleis norske styremakter reagerte andsynes de Gaulle og haldningane til til dømes

¹⁰ I 1969 var NATO-landa fri til å forlate alliansen med eitt års varsel, jamfør artikkel 13 i traktaten. Tilgjengeleg på http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en. Tvilen om korleis ein skulle tolke ordlyden i paragrafen, gjorde uvisse om framtida til NATO større både i Noreg og i dei andre NATO-landa.

¹¹ Eg har òg sett på kjelder i tida etter 1967, men då tek andre tema enn dei politiske følgjene av det franske vedtaket over dagsordenen. Eg vel difor å avslutte framstillinga med knesetjinga av Harmel-rapporten i desember 1967.

¹² Sjø Eriksen og Pharo 1991. Dei andre sfærane er den vesteuropeiske, den nordiske og den globale. Lundestad 1985 peikar på at det frå 1970-talet vaks fram ein femte sirkel i norsk utanrikspolitikk, nemleg nærområda og då spesielt nordområda. Han ser denne i samanheng med framveksten av oljeindustrien på norsk sokkel.

politikarar, diplomatar og tilsette i embetsverket. Det overordna perspektivet er det nasjonale i det internasjonale, og eg ser reaksjonane i lys av brytninga mellom det norske ønsket om deltaking og integrasjon i NATO og forsøka på å skjerme seg frå ei for tett involvering. Brytningane mellom det nasjonale og det internasjonale heng saman med spenninga mellom ideal og interesser norsk utanrikspolitikk.¹³ Begge desse tradisjonane er representerte i norsk utanrikspolitisk forskning. Det tradisjonelle utanriksomgrepet har vore prega av realismen og fokuset teorien har på tryggingspolitikken.¹⁴

Den norske viljen til avspenning mellom aust og vest har blitt sett som idealisme, men kan i like stor grad sjåast som ei maktpolitisk og realistisk målsetjing for å trygge seg sjølv, som eit idealistisk mål om fredeleg sameksistens mellom statane i austblokka og vest. Idealismen i norsk utanrikspolitikk blei stadig meir framståande etter den kalde krigen, men det er spor av han på 1960-talet med framveksten av ein fjerde sirkel i utanrikspolitikken: verda, og særskilt utviklingslanda.¹⁵

Kjeldegrunnlaget for oppgåva

Då eg ikkje meistrar fransk, støttar eg meg på norske kjelder for å analysere dei norske reaksjonane. I tillegg kjem engelsk litteratur om de Gaulle og utfordringa hans av det atlantiske samarbeidet. På dette feltet er det skrive utstrakt og eg lener meg på nyare verk av forskarar som dei siste åra har bidrege med eit nyansert blikk på dei kriseråka 60-åra i NATO.¹⁶

Brorparten av kjeldene til masterprosjektet fann eg hjå Utanriksdepartementet.¹⁷ Særskilt viktig er serien *33.2/2b Natos fremtid. Spørsmål om reorganisering og fornyelse*

¹³ Sjå m.a. Tamnes 1986; Tamnes 1987; Eriksen og Pharo 1991; Riste 2003: 53–85.

I nyare norsk historieforskning har *Skodvin-skulen* stått sterkt. Denne retninga legg vekt på samspelet mellom aktørane i Noreg og internasjonalt. Historikaren Magne Skodvin tok utgangspunkt i at Noreg er ein liten stat der premissa for vala våre i stor grad var lagt av andre. Den norske avgjerdsprosessen må difor sjåast i lys av dei ytre, geopolitiske rammene. Skulen spring ut frå tanken om den rasjonelle aktør og har fellestrekk med den statsvitskapelege retninga realisme, der statane er den sentrale aktøren og militær tryggleik er den viktigaste oppgåva. (Det vanlege synet på realismen er at teorien bygg på at nasjonalstatane, eller avgjerdstakarane i statane, er dei viktigaste aktørane i internasjonal politikk). Utforminga av den nasjonale politikken blir i denne tradisjonen sett i lys av handlefridomen Noreg hadde internasjonalt (Tamnes 1986: 49; Østerud 1997: 231–232).

¹⁴ T. L. Knutsen: 39. Idealismen vaks for alvor fram etter den kalde krigen.

¹⁵ Eriksen og Pharo 1991: 212–216. Frå slutten av 60-åra har Noreg vore det industrilandet som har gitt mest bistand i forhold til bruttonasjonalproduktet. I forhandlingane om ein ny økonomisk verdsorden har Noreg lagt seg på ei relativt u-landsvenleg line (Lundestad 1985: 47).

¹⁶ Sjå historiografien under.

¹⁷ Arkivmateriale frå Utanriksdepartementet fram til 1960 er tilgjengeleg hjå Riksarkivet, medan UD-kjelder etter 1960 enn så lenge er arkivert hjå departementet.

band I–X og A.¹⁸ Her har eg hovudsakleg funne svar på spørsmåla oppgåva stiller.

Av kjelder frå Stortingsarkivet, gir referata frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 1958–1967, samt utanriks- og forsvarspolitiske orienteringar i Stortinget med påfølgjande debattar, viktige bidrag.¹⁹ Saman med orienteringane i UUKK gir referata frå stortingssalen eit bilde på kva særskilt Utanriksdepartementet formidla til dei folkevalde, kva haldningar til krisa i NATO som kom til uttrykk i stortingssalen, og korleis dei folkevalde vurderte den pressa situasjonen den atlantiske alliansen stod oppe i. Fordi det er konstitusjonell praksis i Noreg at Regjeringa i viktige utanrikspolitiske saker søker kontakt med Stortingets kompetente organ, har eg primært undersøkt referata frå dei relevante lukka møta i UUKK i perioden, og konsentrert meg om dei opne stortingsdebattane når eg tek for meg opptakten til 1966-krisa og utløysinga av ho.

Aviskjelder eg har brukt er anten henta frå avisdossier i UD-arkivet eller frå klipparkivet hjå Nasjonalbiblioteket, der eg har sett gjennom arkiva til *Aftenposten* og *Dagbladet* i tida 1963–1967.²⁰ Sidan oppgåva primært er ein analyse av reaksjonane og haldningane til dei norske styresmaktene, meinte eg det ikkje var naudsynt med eit djuptgåande avissøk, og avisene blir i så måte brukt for å spe på og i nokon grad fylle ut framstillinga, i tillegg gir dei eit blick utover på kor høgt på agendaen spørsmålet om Frankrike i NATO stod. Eg trekk òg i noko grad inn samtidig forskingslitteratur, som tidsskriftet *Internasjonal Politikk* mellom 1964–1967, for å danne meg eit inntrykk av strøymingane i tida.²¹

Andre kjelder som eg har hatt nytte av i arbeidet med oppgåva er 33.6/20 Frankrikes forhold til NATO, bd. I; 33.2/80 *De Gaulle's forslag om et politisk direktorat i NATO*, bd. I; 33.3/87 *NATO's tiårsjubileum*, bd. II og 33.2/87 *NATO's tiårsjubileum 1959*, 4.-6. april, Avisutklipp.²²

Oppgåva kunne ved bruk av eit breiare kjeldegrunnlag, til dømes frå NATO, andre

¹⁸ Eg har halde meg til romartal i nummereringa av banda i denne serien i fotnotane.

¹⁹ For å finne fram til relevante UUKK-møter i perioden har *Innst. S. nr. 295 (1995–96)* med oversikt over møta i UUKK i perioden 1946–1965, vore til stor hjelp.

²⁰ Frå UD-arkivet har eg sett på avisutklipp i samband med 10-årsjubileet til NATO i 1959 og dossieret 33.2/2b *Avisutklipp*. I tillegg kjem avisutklipp som somme gonger ligg i arkiva, vedlagt notat og noter.

²¹ *Internasjonal Politikk* er eit skandinavisk tidsskrift starta av Norsk komité for internasjonale spørsmål i 1937, og som frå 1960 blei gitt ut av Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI).

²² Av arkiv eg har sett igjennom, men ikkje hatt nemneverdig nytte av, kan nemnast: 33.12/54 Konsultasjonar i NATO om forholdet øst/vest. (Her Hækkerups forslag om europeisk sikkerhetskonnf.), bd. I–III; 33.12/55 Harmel-rapportens § 14. Studie av situasjonen i Middelhavet, bd. I og 33.12/57 Harmel-rapportens § 13: Balanserte styrkereduksjoner, bd. I–III.

internasjonale kjelder og/eller Forsvarsdepartementet gitt eit fyldigare bilete av krisa eg tek for meg, og dei norske reaksjonane på ho. Det hadde gjort det empiriske grunnlaget meir solid, men eg er trygg på at konklusjonen ville stått seg. Det kunne òg blitt eit for omfattande prosjekt å gjennomføre innanfor rammene til ei masteroppgåve.

Samanliknande element: Canada og Danmark

Gjennom arkivmateriale i Noreg og sekundærkjelder, vil oppgåva òg skode til to av våre nære allierte i NATO: Canada og Danmark. Målet er å finne ut korleis dei norske reaksjonane samsvarar med reaksjonsmønsteret til desse landa. Danmark er naturleg å samanlikne oss med både på grunn av statusen som småstat i alliansen, den geografiske nærleiken, og den historiske, kulturelle og politiske konteksten. Canada fordi landet, trass den geografiske storleiken, i praksis var ein småstat i NATO-samanheng. I tillegg kjem den samanfallande sjølvoppfatninga og verdisynet, og dei kulturelle, politiske og geografiske likskapane som eit nordland i periferien av alliansen. Noreg, Danmark og Canada stod dessutan ofte på same side i alliansediplomatiet, som lett opposisjonelle.²³

I den grad eg ikkje finn utfyllande nok informasjon om dei danske og kanadiske synspunkta i UD-arkiva, supplerer eg med sekundærlitteratur.

Metodologiske og teoretiske betraktningar

Utgangspunktet for oppgåva er prinsippet innan historieforskinga om *kjeldekritikk*. Eg gjennomfører ein kvalitativ analyse ved å granske og tolke eit utval kjelder. Ei metodologisk utfordring som følgje av det er at eg i framstillinga har gjort eit *utval* av kjeldene, og soleis kan eg legge meir vekt på enkelte hendingar framfor andre. Den styrande tolkingsramma i drøftinga er kunnskapen eg har om den kalde krigen og norsk utanrikspolitikk i perioden. Eg plasserer meg med denne oppgåva i fagtradisjonen *kritisk empirisme*.

I studiet av norsk utanriks- og tryggingsspolitikk under den kalde krigen kjem ein ikkje utanom spenninga mellom deltaking og isolasjon. Denne brytinga mellom eit utovervendt, internasjonalt perspektiv og ein meir innovervendt tendens, prega av nasjonal sjølvhevdning og avskjerming, er eit gjennomgåande trekk i den norske

²³ Skogrand 2004: 245–226.

utanrikspolitikken.²⁴ Ein slik *dualisme* finn ein igjen i standpunkta til både stortingsrepresentantar og regjeringsmedlemer i perioden. Men tvikløyvinga var nok tydlegare i utanrikspolitikken enn i tryggingspolitikken.²⁵

Det er verdt å gjere seg nokre metodologiske betraktningar kring bruken av kjeldematerialet som er knytt til dei danske og kanadiske reaksjonane og haldningane. Perspektiva frå desse to allierte landa har ein verdi ved at eg kan "måle" dei norske haldningane og synspunkta mot dei. Men, ein skal vere klar over at når det i UD-kjeldesamlinga dukkar opp til dømes kanadiske og danske dokument, som talar og notat, har dei hamna der fordi nokon har gjort eit utval. Det er gjort ei vurdering av materialet før det blei arkivert i den norske kjeldeserien. Kva motiv og betraktningar som låg bak, er det umogleg for meg å seie noko sikkert om.

I og med at eg utelukkande brukar norske arkiv, gir det meg eit avgrensa avgjerdsgrunnlag for å seie noko om dei danske og kanadiske reaksjonane, fordi utvalet allereie er gjort for meg. Dette svekker ikkje kjeldene, men eg må vere bevisst at det er skilnad på ein tale frå den norske utanriksministeren i eit norsk arkiv og til dømes ein tale frå den kanadiske utanriksministeren i eit norsk arkiv.

Eit problem med å samanlikne er å velje like verdiar. På bakgrunn av likskapane mellom Noreg, Canada og Danmark nemnd over, meiner eg landa er kommensurable (samanliknbare) einingar som er *tilstrekkeleg* like med tanke på det fenomenet eg vil forklara i NATO.²⁶

Kva er skrive tidlegare – historiografi

Det franske utmeldinga frå det integrerte forsvarssamarbeidet i NATO er mellom dei best studerte fenomena i den transatlantiske historia, i alle fall i internasjonal (les amerikansk og europeisk) historieskriving. Medan Lawrence S. Kaplan peikar på at demarchen våren 1966 utløyste "the most traumatic moment in NATO's history", konkluderer Frédéric Bozo med at "[a]lthough it already had experienced serious crisis, the Atlantic Alliance itself was now enduring one of the most uncertain periods in its history".²⁷

Med adresse til problematikken de Gaulle skapte i det atlantiske samarbeidet, har

²⁴ Eriksen og Pharo 1997: 407–408; Tamnes 1997: 467–468.

²⁵ Eriksen og Pharo 1997: 408.

²⁶ Kjeldstadli 1988: 440.

²⁷ Kaplan 1988: 100; Bozo 2001: ix–xii.

mykje av litteraturen fokusert på avgjerda i 1966. Den franske statsvitararen Frédéric Bozo gir i *Two Strategies for Europe. De Gaulle, the United States, and the Atlantic Alliance* frå 2001 eit grundig innblikk i de Gaulles politiske visjon og kollisjonen med USA. Hovudargumentet til Bozo er at årsaken til problema som oppstod i NATO, og i det vestlege samarbeidet generelt, var at det eksisterte to strategiar for utviklinga av Europa. Ein amerikansk *grand design* om eit integrert Europa, og ein fransk strategi for å bygge eit uavhengig Europa som ei tredje blokk mellom den vestlege og den austlege blokka. Bozo argumenterer med at handlingane til de Gaulle tvinga NATO til å tilpasse seg dei nye strategiske realitetane. De Gaulle avslørte slik den atlantiske krisa, like mykje som han var årsaka til ho.²⁸

Eit innsiktsfullt arbeid som gir eit utfyllande bilete av nettopp krisa i NATO på midten av 1960-talet, er boka til historikaren Anna Locher frå 2010, *Crisis? What Crisis? NATO, de Gaulle, and the Future of the Alliance 1963–1966*. Locher flyttar her fokuset frå 1966 mot 1963, og argumenterer for at dei fleste nasjonale og institusjonelle avgjerdstakarane i NATO, på bakgrunn av pressekonferansen til de Gaulle 14. januar og Elysée-traktaten mellom Vest-Tyskland og Frankrike 22. januar, skjønnte at dei franske avgjerdene var ei fundamental utfordring til alliansen. Locher viser at NATO-landa såg alliansepolitikken til de Gaulle som ledd i ein større strategi for å endre og/eller avvikle NATO.

Dei nemnde forfattarane høyrer til ei gruppe historikarar og statsvitarar som har bidrege med ei nyansert framstilling av de Gaulle og NATO på 1960-talet, og syner at hendingane i 1966 var meir ei moglegheit for NATO enn ei krise.²⁹ Eg kjem i dei følgjande kapitla til å legge vekt på at krisa i forholdet mellom Frankrike og NATO låg latent allereie før de Gaulle kom til makta, men at problema innan den atlantiske alliansen blomstra etter at de Gaulle kom til makta igjen i 1958.

Med internasjonaliseringa av historiefaget i Noreg har ein på den eine sida opplevd auka fragmentering, (men òg mangfald,) i fagmiljøet. På den andre sida har ein

²⁸ Bozo 2001: xv.

²⁹ I tillegg til Bozo 200, *Two Strategies for Europe* og Locher 2010, *Crisis? What Crisis?* sjå t.d. Bozo 1998, "Détente versus Alliance: France, the United States and the Politics of the Harmel Report, 1964–1968"; Bozo 2010, "France, 'Gaullism', and the Cold War"; Wenger 2004, "Crisis and Opportunity: NATO's Transformation and the Multilateralization of Détente, 1966–1968"; Locher 2007, "A Crisis Foretold: NATO and France, 1963–1966"; Nuenlist, Locher og Martin (red.), *Globalizing de Gaulle: international perspectives on French foreign policies, 1958–1969*; Wenger, Nuenlist og Locher (red.) *Transforming NATO in the Cold War. Challenges beyond deterrence in the 1960s*; Ellison 2007, *The United States, Britain and the Transatlantic Crisis. Rising to the Gaullist Challenge, 1963–1966*.

fått det samlande seksbandsverket om den utanrikspolitiske historia til Noreg.³⁰ Desse banda utgjer eit fast og heilskapleg referansepunkt for studiar av norsk utanrikspolitikk, dette prosjektet inkludert. Og til arbeidet med oppgåva mi er særskilt band 5 *Kald krig og internasjonalisering 1949–1965*, forfatta av Knut Einar Eriksen og Helge Ø. Pharo, og band 6 *Oljealderen 1965–1995*, skrive av Rolf Tamnes, nytta for å gi ei utfyllande framstilling og kontekst. Det er ikkje skrive mykje om tema denne oppgåva tek for seg i den norske forskingslitteraturen. Tamnes kjem inn på tema sporadisk gjennom nemnde hovudverk, men går ikkje i djupna på sjølve krisa.³¹

Eit anna oversiktsverk er *Norges utenrikspolitikk*, der Torbjørn L. Knutsen, Gunnar Sørbø og Svein Gjerdåker står som redaktørar. Dette er eit nyttig verk om dei utanrikspolitiske rammene og avgjerdsprosessane, dei viktigaste tema i utanrikspolitikken og forholdet til ulike regionar i verda – det tek slik ikkje sikte på å vere eit altdekkjande verk, og difor er ikkje forholdet mellom Minister og NATO og Frankrike kring 1966 via plass her.

Litteraturen som er nemnd her fungerer i lag med annan litteratur eg dreg inn i oppgåva til å gi eit utfyllande bilete av situasjonen. Dei gir i somme tilfelle konteksten, medan dei i andre tilfelle gir bakgrunn. Særleg innsiktsfullt om den kalde krigen er trebandsverket *The Cambridge History of the Cold War*, og til arbeidet mitt særleg band to, *Crisis and Détente*. Sjå elles litteraturlista for ei fullstendig oversikt over litteraturen som er nytta.

Oppgåvestrukturen

Oppgåva består av innleiingskapittelet, eit bakgrunnskapittel, fire analysekapittel og eit avsluttande kapittel med konklusjonar. Oppskrifta for analysekapitla er først å gjere greie for hovudtrekka i den internasjonale situasjonen, for kva det franske prosjektet var og korleis krisa utvikla seg. Deretter vender eg meg mot den heimlege konteksten. Analysekapitla er kronologisk, medan bakgrunnskapittelet er tematisk.

Kapittel 2: Bakgrunnskapittelet gjer greie for temperatursvingingane i perioden oppgåva tek for gjennom periodane som er kalla *krisetid* og *avspenning*. Vidare ser kapittelet på Charles de Gaulles retur til makta og til sist tek det kort for seg den norske konteksten og det utanrikspolitiske avgjerdssystemet.

³⁰ T. L. Knutsen 1997: 43.

³¹ Eriksen og Pharo 1997: 253, 394–397; Tamnes 1997: 29, 74–75, 105.

- **Kapittel 3:** Kapittelet tek for seg tida frå de Gaulle kom til makta i 1958 og gir eit innblikk i dei første utfordringane den franske presidenten gav NATO. Konkret bestod utfordringa av forslaget om eit triumvirat mellom Frankrike, Storbritannia og USA og uttrekkinga av deler av dei franske styrkane ut av NATO-kommandoen. Følgjeleg tek eg for meg dei norske reaksjonane. Eg dreg òg liner tilbake til 1956 for å setje NATO-problema i ein større samanheng.
- **Kapittel 4:** I 1964–65 byrja det bli klart for alliansepartnarane til Frankrike at landet var eit hinder for det atlantiske samarbeidet. Uvissa om kva utfordringa konkret bestod i var derimot stor, men spekulasjonane gjekk på at de Gaulle ville foreta seg noko etter presidentvalet i desember 1965. Kapitelet ser på dei norske reaksjonane på det første signalet frå Frankrike om ei uttrekking frå NATO, det kanadiske forslaget om å drøfte allianseframtida, og om norske politikarar såg på det som skjedde som ei krise.
- **Kapittel 5:** De Gaulles utfordring til det atlantiske rammeverket blei konkretisert då han trekte Frankrike ut av det militære samarbeidet i NATO i 1966. Kapittelet tek for seg første halvdel av skjebneåret 1966 og analyserer reaksjonane og den norske diskusjonen om korleis ein skulle reagere andsynes de Gaulle. Særskilt ser kapittelet på spørsmålet om Noreg skulle slutte opp om 14-maktserklæringa etter de Gaulles annonsering av hensiktene sine, og på dei praktiske problema knytt til flyttinga av NATOs militære og politiske hovudkvartera frå Paris.
- **Kapittel 6:** Tek for seg siste halvdel av 1966 og fram til ministtermøtet i Brussel i desember 1967 og knesetjinga av Harmel-rapporten. Kapittelet er slik å rekne for ei drøfting av norske styresmakter sitt syn på vegen vidare ut av krisa og tek for seg det norske synet på flyttinga av Rådet, frykta for tysk atterreising, dei militære konsekvensane av den franske uttrekkinga og flankeproblematikken.
- **Kapittel 7:** I det siste kapittelet samanfattar eg funna i oppgåva og presenterer nokre konklusjon. Vidare drøftar eg funna opp mot eit teoretisk rammeverk og søker plasserer oppgåva inn i ein historietradisjon. Avslutningsvis peikar eg på forslag til vidare forskning.

KAPITTEL 2

Bakgrunn og kontekst

Då president Charles de Gaulle våren 1966 meldte at han trekte Frankrike ut av det integrerte militære samarbeidet i NATO utløyste han ei alvorleg krise i alliansen, som sidan byrjinga av 1960-talet hadde vore *in limbo* på grunn av den franske filibustertaktikken.³² Reint fysisk kasta de Gaulle òg NATO ut av landet. Organisasjonen fekk eitt år til å trekke seg ut frå basar dei hadde i landet, samt det militære hovudkvarteret i Rocquencourt utanfor Paris. 1. juni 1966 var ikkje lenger dei 72 000 franske soldatar i Vest-Tyskland under NATO-kontroll. 26.000 amerikanske soldatar og militært personell blei trekt ut av Frankrike i løpet av 1967, og hovudkvartera blei flytta til Brussel.³³ Somme reaksjonar var sterkare enn andre, og på Manhattan i New York helte dei fransk vin i rennesteinane.³⁴

For å forstå kvifor eit av landa som spelte ei avgjerande rolle i skipinga av NATO endra haldning må me tilbake til 1958. Den algeriske borgarkrigen trugar med å spreie seg til Frankrike og det er i denne situasjonen at den tidlegare leiaren for den franske motstandsrørsla under den andre verdskrigen skipa den femte franske republikken.³⁵ Dette kapittelet tilbyr eit overblikk over den internasjonale situasjonen i perioden 1958-1967, de Gaulles retur til makta og til slutt eit blikk på den norske konteksten.

SPENNING, KRISER OG AVSPENNING

Perioden frå 1958 til 1969 overlappar med to periodar i den kalde krigen, som har fått merkjelappane *krisetid* og *avspenning*.³⁶ Fram til byrjinga av 1960-talet var den internasjonale verdsordenen prega av ei auka spenning mellom dei to dominerande

³² Locher 2010: 12.

³³ Holst 1966: 49, 52; Lundestad 1998: 79; Pierre 1995: 288. Dei franske soldatane trekte seg ikkje ut, men Frankrike inngjekk ein direkte avtale med Vest-Tyskland om utplasseringa av styrkane.

³⁴ Paxton 1995: 2.

³⁵ Lacouture 1991: 18, 114.

³⁶ Å dele inn i periodar kan, som dei fleste historikarar veit, vere ein delikat og vanskeleg prosess.

Inndelingar eg brukar er basert på James G. Hershberg sitt kapittel "The Crisis Years, 1958-1963" i Odd Arne Westad (red.) 2000, *Reviewing the cold war: approaches, interpretations, theory* og samleverket *The Cambridge History of the Cold War* (CHCW). Desse nemningane er òg brukt for å dele inn dei tre banda av CHCW. Og band II, *Crises and Détente*, tek i hovudsak for seg åra mellom byrjinga på 1960-talet og 1975.

stormaktene USA og Sovjetunionen.³⁷

1958 – 1963: Krisetid

Perioden markerer eit vendepunkt i den kalde krigen, i det spenninga som hadde bygd seg opp frå slutten av den andre verdskrigen blei utløyst i ei rekkje kriser. Den todelte verdsordenen blei i tillegg utfordra ved at Kina braut den tette alliansen med Sovjet.

I 1958 kravde den sovjetiske leiaren Nikita Khrusjtsjov at USA, Storbritannia og Frankrike trekte seg ut av Vest-Berlin innan seks månader. Ultimatumet utløyste ei krise som varte i tre år og enda med bygginga av Berlin-muren i 1961.³⁸ Motivet til den sovjetiske statsleiaren skal ha vore å hindre at Vest-Tyskland blei rusta opp att og fekk ei kjernefysiske tilknytning til NATO.

Fire år seinare blei den karibiske øya Cuba scena for eit taktisk atomtrugselspel mellom stormaktene. Krisa i 1962 blei utløyst av den hemmelege leveransen av kjernefysiske rakettar frå Khrusjtsjov til Fidel Castro, og den amerikanske presidenten John F. Kennedys iver etter å reversere denne utplasseringa. Krisa nådde høgdepunktet under dei berømte tretten dagane frå midten av oktober, då USA oppdaga rakettane, til slutten av månaden då Khrusjtsjov motvillig fjerna dei.³⁹

Etter Cuba-krisa kom eit kursskifte i den kalde krigen, og krisa innleia ein periode med relativt stabile forhold mellom aust og vest. I kjølvatnet av krisa blei det òg etablert ei direkte telefonline mellom Washington og Moskva, til bruk i naudstilfelle.⁴⁰

1963-1975: Avspenning

Mot slutten av 1960-talet blei ønsket om avspenning overfor Sovjetunionen klart formulert i Vest-Europa. Grunnen til den europeiske uavhengigheita kan knytast til to forhold: krigen i Vietnam og den nye tyske austpolitikken.⁴¹ Gjennombrøtet for politikken kom i to omgangar, først ved koalisjonsregjeringa Kiesinger-Brandt og for

³⁷ Medan åra frå 1949 til 1953 markerte den mest intense perioden under den kalde krigen, blei 1955 innleiinga til ein skiftande periode i den kalde krigen – og føregreip i tillegg den meir omfattande avspenninga som følgde etter Cuba-krisa og fram til midten av 1960-talet. Sjølv om dette var ein mildare periode under den kalde krigen, var det ei tid med strid om viktige sider ved allianseforholdet og norske særordningar. Denne perioden, mellom den *første* og *andre kalde krigen* var prega av generell avspenning. Den nye kalde krigen, med auka spenning, tok til frå 1975 (Eriksen og Pharo 1997: 26).

³⁸ Eriksen og Pharo 1997: 250–251.

³⁹ Hersberg 2010: 65.

⁴⁰ Hersberg 2010: 85.

⁴¹ Den tyske *Ostpolitik* tok utgangspunkt i at avspenningsarbeidet mellom aust og vest ikkje skulle rokke ved alliansane. Austpolitikken gjekk ut på å bygge bru og anerkjende slik *status quo* med omsyn til grenser og regimer i Europa. Gjennom dialog skulle ein veve statane inn i ein skjebnefellesskap og motivere til innbyrdes atterhald (Tamnes 1997: 28).

alvor under Brandt-Scheel i åra etter 1969.⁴² Kontakten Vest-Europa hadde med Sovjetunionen og Aust-Europa stimulerte til politisk handling òg frå amerikansk hald. At de Gaulle opna for dialog austover i 1963-64 hadde ifølgje historikaren Geir Lundestad liten verknad på amerikanarane. Desto meir betydde det at Vest-Tyskland og Willy Brandt førte ein aktiv austpolitikk – USA måtte marsjera i nokolunde takt med dei vesteuropeiske allierte.⁴³

Først og fremst betydde avspenningspolitikken ein mildvêrsperiode i Europa, og han overskygga konfliktrar i andre delar av verda. Frå midten av 1970-talet oppstod det ny spenning mellom dei to supermaktene, etter det midlertidig tøvêret, på grunn av mangel på gjensidig tillit, felles verdiar og visjonar og på grunn av dynamikken i det geopolitiske maktspelet og i våpenkappløpet.⁴⁴

DE GAULLE ENTRAR VERDSSCENA PÅ NY

Allereie før de Gaulle kom til makta for andre gongen hadde den franske NATO-politikken vore prega av uvisse og omvurdering. Og den franske skepsisen til utviklinga i alliansen utover 1950-talet, gjorde at landet blei rekna som "bad pupils in the Atlantic class".⁴⁵

Suez-krisa i oktober 1956 gjorde det vaklande forholdet mellom Frankrike og resten av alliansen verre. Krisa og situasjonen i Algerie var eit vendepunkt i forholdet mellom Frankrike og NATO, to år før de Gaulle kom til makta. Særskilt spørsmålet om militær integrasjon tynga Frankrike, fordi dei måtte trekke ut styrkar som var under NATO-kommando i Sentral-Europa til operasjonar i Nord-Afrika. Dette blei igjen sterkt kritisert av dei allierte, som var oppteken av å ikkje tappe forsvarsrekka til alliansen.⁴⁶

Kritikken mot NATO veks fram mot skipinga av den femte republikken, og etter I tolv år observerte de Gaulle det politiske spelet frå landstaden sin Colombey-les-Deux-Eglises, og endra etter kvart synet på NATO.⁴⁷ Dess nærare de Gaulle kom makta, dess

⁴² Lundestad 2010: 181.

⁴³ Lundestad 2010: 85–86.

⁴⁴ Lundestad 2010: 101–107; Njølstad 2010: 152–154. Avspenningspolitikken gav avtalar om ikkje-spreiing av atomvåpen og nedrusting, som SALT I (*Strategic Arms Limitation Treaty*) i 1972. Politikken nådde eit symbolsk toppunkt med Konferansen om tryggleik og samarbeid i Europa (KSSE) i 1975. 1975 markerer òg inngangen til ein periode med ny spenning, kalla *den andre kalde krigen* (Hanhimäki 2010: 198–199; Lundestad 2010: 80–83).

⁴⁵ Bozo 2001: 3.

⁴⁶ Bozo 2001: 6.

⁴⁷ Faxén 1966: 144.

sterkare blei kritikken. Det toppa seg i februar 1958 då han fortalde den amerikanske journalisten Cyrus L. Sulzberger at "[...] I would quit NATO if I were running France. NATO is against our independence and our interest".⁴⁸ Og då de Gaulle blei vald til president same året tok det ikkje lang tid før han førte eit notat i pennen som peikte på at Frankrike ikkje hadde nok påverknad i NATO. Det måtte endring til.⁴⁹

"The Fourth Republic smelled cadaverous from the day it was born, and it has not been able to die beautiful death", skreiv det amerikanske magasinet *Life* 23. juni 1958.⁵⁰ Charles de Gaulle etablerte den femte republikken i Frankrike i ei tid med akutt politisk krise knytt til konflikten i Algerie, og med fare for borgarkrig i Frankrike. Det er noko av forklaringa på at den nye grunnlova gav vide fullmakter til den utøvande makta, og særleg til presidenten.⁵¹

Internasjonalt var det for den franske statsmannen avgjerande å få kontroll over amerikanske atomvåpen stasjonert i Frankrike, få vere med på planlegginga av bruken av desse og å få tilgang til "atomhemmelegheiter". Amerikanarane var bunden av *McMahon-lova* og kunne ikkje dele kontrollen over atomvåpna.⁵²

De Gaulle var òg uroa over at NATO som regional allianse ikkje reflekterte dei verdsomspennande realitetane, og det burde difor skipast eit *triumvirat* (tremannsråd) mellom USA, Frankrike og Storbritannia for å ivareta vestleg tryggleik. Forslaget kan sjåast som ei utfordring til den amerikanske designen for internasjonal politikk. Dei franske soloraida til mellom anna Sør-Amerika, Kina og Sovjetunionen var andre døme på at Frankrike nekta å godta den amerikanske malen som var lagt over utanrikspolitikken til dei europeiske landa. Frankrike gjekk sin eigen veg, og gjorde det vanskeleg for mellom anna USA og Storbritannia å vite kvar dei hadde landet.⁵³

⁴⁸ Sulzbergen 1970: 61. Berre eit drygt halvår tidlegare hadde de Gaulle vore noko mildare i omtala av NATO: "I would not wish to withdraw from NATO but I would want NATO seriously modified" (Sulzberger 1970: 60).

⁴⁹ Bozo 2001: 7–9; Sulzberger 62–63. Dette blei den andre perioden ved makta for Charles de Gaulle, han var òg statsminister mellom 1944 og 1946 i den mellombelse regjeringa for den franske republikken.

⁵⁰ Luethy 1958: 30.

⁵¹ Østberg 2006: 38–39; Faxén 1966: 142–148. Konstitusjonen til de Gaulle var òg eit uttrykk for eit lenge følt ønske om å knekka makta til partia, overvinna partimotsetnadane og å skape ei sterk utøvande makt. For å gå frå til det, meinte de Gaulle ein måtte bryta med den sterke nasjonalforsamlinga og ustabile regjeringane til den fjerde republikken.

⁵² Atomic Energy Act (McMahon Act) frå 1946. President Dwight D. Eisenhower skreiv i 1958 under på eit tillegg til lova som understreka restriksjonane mot kjernefysisk assistanse til andre statar, med mindre dei hadde gjort konkrete framsteg i framstillinga av atomvåpen – eit smotthol med hensikt å positivt diskriminere til fordel for Storbritannia (Pierre 1995: 282).

⁵³ Ellison 2007: 16; Bozo 2001: 10–20.

Den franske presidenten ville bryte opp det todelte verdsbiletet og bevege seg mot eit *pan-europeisk* system. Denne tilnærminga var prega eit realistisk syn på forholdet mellom statane, og de Gaulle "[...] saw a world of competing states, where national interest often proved more enduring than ideology".⁵⁴ Visjonen var at samlinga av *Europas statar* ville bringe ny balanse på kontinentet, frå Atlanteren til Uralfjella, men han var avhengig av at supermaktene frigjorde seg frå det europeiske kontinentet.⁵⁵

Strategien om å manøvrere mellom blokkene for å skape ei ny maktblokk i Europa var avhengig av at den vestlege og den austlege blokka i det heile eksisterte. De Gaulle støtta USA tydelegare enn andre europeiske leiarar dei gongene Sovjetunionen rasla med sablane. Han var sterkt kritisk til planane til Khrusjtsjov i 1958, om å avslutte firepartsamarbeidet (USA, Sovjetunionen, Frankrike og Storbritannia) i Berlin – ein situasjon som utløyste Berlin-krisa. Og han var den sterkaste støttespelaren til president Kennedy i Europa under Cuba-krisa i 1962. Han var slik sett ein trufast alliert. Men, de Gaulle spelte i motsetnad ut alle dei antiamerikanske korta sine i løpet av dei rolegare åra på midten av 1960-talet.

Den fremste ambisjonen til de Gaulle var å re-etablere posisjonen til Frankrike, som betydde å atterreisa indre ro og internasjonal truverde – difor den skreddarsydd grunnlova til Den femte republikken, som gav de Gaulle og etterføljarane hans eit kraftig instrument for å hevde franske interesser i internasjonal politikk. Nest på lista var å løyse det algeriske problemet. Det skjedde i 1962, då den smertefulle avkoloniseringa tok slutt og gav Frankrike ei høgare stjerne på verdsceana. Sist, de Gaulle var innforstått med at Frankrike var ein mellomstor stat. Påverknadskrafta til landet kunne difor bli større anten ved økonomisk eller militær makt. Den første atomprøvesprenginga til Frankrike skjedde i 1960, og den økonomiske og teknologiske utviklinga gjorde det slik mogleg å utvikle ein eigen atomstyrke, *force de frappe*, i 1964.⁵⁶

Gjennom 1960-talet søkte den franske presidenten kontakt austover i eit forsøk på avspenning og å etablere ein sjølvstendig europeisk politikk. Men i 1968 førte to hendingar til at de Gaulle tok avstand frå Sovjetunionen og omvurderte kor verdifullt det i det heile var å halde NATO på avstand. Studentopprøret og generalstreiken i mai svekka presidenten på heimebane og den sovjetiske invasjonen av Tsjekkoslovakia

⁵⁴ Costigliola 1995: 169.

⁵⁵ Pierre 1995: 288.

⁵⁶ Bozo 2010: 165.

nokre månadar seinare gjorde den franske tilnærminga austover mindre tiltrekkande. Han posisjonerte seg som følgje av dette igjen nærare USA, og viste seg som ein fullkommen politisk spelar i maktkampen mellom aust og vest under den kalde krigen.⁵⁷

De Gaulles kriser på to frontar

Forholdet mellom Frankrike og dei andre alliansepartnarane er òg tent med å sjåast i lys av situasjonen i det europeiske fellesskapet, EEC. På den berømte pressekonferansen som de Gaulle heldt 14. januar 1963 stadfesta han behovet Frankrike hadde av ein eigen ubunden atomstyrke, han avslo eit kvart militært samarbeid som hemma forsvaret av Frankrike og la samstundes ned veto mot britisk medlemskap i fellesmarknaden.⁵⁸

Det skulle gjenta seg fire år seinare og skape ytterlege gnissingar i forholdet mellom Frankrike og høvesvis USA og Storbritannia.⁵⁹ Frankrike ville ikkje ha med øyfolket i nordvest. Spekulasjonen gjekk mellom anna ut på at Frankrike ville bytte ut USA med Sovjetunionen og at de Gaulle hadde dårleg dømekraft. Den britiske avisa *The Guardian* skreiv at generalen hadde stengd døra for britisk medlemskap i EEC fordi eit Storbritannia i fellesmarknaden ville hindre Europa, med Frankrike ved roret, i å bli jamstelt med USA, og at britisk medlemskap ville "[...] turn that Community into an instrument of American leadership rather than one of equal partnership [...]".⁶⁰

De Gaulle sjølv argumenterte med at det var praktiske årsakar til at eit britisk medlemskap ikkje var til det beste i 1963, og viste mellom anna til landbrukspolitikken, som ville vere ei vanskeleg sak å einast om. Men viss Storbritannia ville underteikne Romatraktaten slik han *var*, skulle ikkje Frankrike stå i vegen for ei medlemsutviding.⁶¹ Strategiske omsyn prega òg de Gaulle sitt andre veto mot medlemssøknaden til Storbritannia, og var tett knytt til krisa Frankrike hadde forårsaka i NATO. De Gaulle såg framleis EEC som ei plattform for ein all-europeisk økonomi- og tryggingssorganisasjon uavhengig av supermaktene. Å tillate eit britisk medlemskap kunne gi inntrykk av at EEC bevegde seg nærare strategisk USA. Storbritannia blei først medlem av EF i januar

⁵⁷ Paxton 1995: 5; Pierre 1995: 289; Bozo 2001: 29–30.

⁵⁸ Pierre 1995: 285.

⁵⁹ Lundestad 1998: 81; Dinan 2004: 109–110.

⁶⁰ Gillie, Darsie 1963. "Why Gen. De Gaulle Slammed The Door. Britain's threat to European equality with America", *The Guardian* 19.1.1963, <http://www.theguardian.com/world/1963/jan/19/eu.politics> (henta 10.10.13).

⁶¹ FRUS, 1961–1963, vol. XIII, memorandum of conversation between secretary of state Rusk and the French ambassador (Alphand), 19.1.1963.

1973 (i lag med Danmark og Irland), etter at de Gaulle hadde abdisert.⁶²

DEN HEIMLEGE KONTEKSTEN

Temperatursvingingane i forholdet mellom aust og vest gjorde stadig utslag i den utanrikspolitiske prioriteringane til Noreg. Samarbeidet med Sovjetunionen hadde etter striden om U-2 kring 1960 gått over i eit betre spor, og det var difor overraskande for norske styresmakter at Sovjetunionen i 1966 byrja ein storstilt kampanje i sovjetisk presse mot dei allierte øvingane i Noreg og den tyske medverknaden til flankeforsvaret. Norske styresmakter meinte skuldingane måtte vere bygd på misforståingar om dei norske forholda, og då både utanriksminister John Lyng og forsvarsminister Otto Grieg Tidemand vitja Moskva i 1966/1967 avfeia dei skuldingane og viste til den norske balansen i tryggingspolitikken.⁶³

Eit annan konstant element på 1960-talet og utover heile den kalde krigen var grensekrenkingar og spionasje. For Noreg var nettopp samarbeid med Sovjetunionen i Nord-Noreg eit særleg dilemma. Utanriksdepartementet var oppteken av å gjere avspenninga synleg, trass i at Forsvaret og overvakingspolitiet åtvara mot utvida kontakt.⁶⁴

Nord-problematikken tok òg ein annan form, då som uro over den utsette stillinga til nordområda, og særskilt Finnmark. NATO var ikkje like omsorgsfull med tanke på det nordnorsk forsvarsproblemet, men det skjedde ei lita endring frå midten av 1960-talet. Skiftet kom etter norsk påtrykk, men hovudgrunnen var at USA uroa seg for dei utsette flankane til alliansen. Det blei oppretta mindre styrkar som var skreddarsydd for flankeoppgåva, men ut over det var mykje ved det gamle. Den store aukinga i det allierte engasjementet i nord skjedde først på 70- og 80-talet.⁶⁵

Internasjonale omstende, saman men engasjementet til John Lyng, bidrog til at Noreg fekk ei rolle i avspenningsforsøka på 60-talet. Noreg kom til å fungere som sendebod og forsonar, ein som prøvde overtyde dei austeuropeiske statane som at dei tyske haldningsendringane var ekte. Frå norsk hald blei det òg lagt vekt på at NATO burde endre måla og midla sine. Det måtte leggjast større vekt på dei politiske

⁶² Dinan 2004: 111, 337.

⁶³ Tamnes 1997: 36–37.

⁶⁴ Tamnes 1997: 50.

⁶⁵ Tamnes 1997: 75–79, sjå Tamnes, Rolf 1991. *The United States and the Cold War in the High North* for ei detaljert framstillinga av nordflanken si rolle i amerikansk trygging- og utanrikspolitikk og den vekslende vekta USA og NATO la på nordområda gjennom den kalde krigen.

oppgåvene – framfor alt dialogen med austblokka. Det Harmel-rapporten sa i 1967 om doble målsetninga, sprang ut frå eit dansk-norsk tekstutkast.⁶⁶

Det var to grunnar til at Noreg ville ha ein meir open NATO-politikk austover: det var viktig å utnytte moglegheita for kontakt som dukka opp i eit mildare internasjonalt klima, og dessutan trengte NATO ein ny stil for å gjere ein meir kritisk opinion til lags. Innan den atlantiske alliansen var det Frankrike som stod for den mest radikale austpolitikken, det er de Gaulles besøk til Moskva i 1966 eit døme på. Den franske presidenten gjekk i stor grad sin eigen veg men omsyn til aust/vest-politikken, noko den amerikanske presidenten Lyndon B. Johnson noterte seg: "[...] we really got no control over their (France's) policy."⁶⁷ Det gjorde forholdet til NATO omstridd, særleg etter 1966. Noreg kunne langt på veg støtte franskmennene i deira syn på aust/vest-bindingar. Men, som statssekretær Fridtjof Jacobsen peika på i 1967, verka det ikkje som Frankrike var interessert i å betre omdømmet til alliansen.⁶⁸

Avgjerdsprosessar i den norske utanrikspolitikken

Med *avgjerdsprosess* meiner eg dei førebuingane styresmaktene gjer før dei tek ei avgjerd som gjeld forholdet til eit anna land. Den klassiske forståinga legg vekt på dei ytre faktorane, og dei utanrikspolitiske avgjerdene blir forklart ved å vise til dei utanrikspolitiske forholda saken gjeld. Indre faktorar blir rekna som mindre viktige, spesielt for småstatar. Dei må ta meir omsyn til andre statar enn til sitt eige samfunn når dei formar utanrikspolitikken, seier den klassiske oppfatninga spissformulert.⁶⁹

Noreg har derimot gjennom markert seg som ein utanrikspolitisk aktør med ein indre driv i utanrikspolitikken. Indre faktorar har ofte spelt ei rolle i utforminga av norske utanrikspolitiske avgjerder. Årsaka er dels geografisk, landet har halde seg unna uro som elles har råka Europa, og i periodar då det ikkje var mogleg har Noreg hausta erfaringar frå det. Etter den andre verdskrigen har Noreg brukt NATO som ytre avskjerming for å utøve ein idealistisk utanrikspolitikk innan desse rammene.⁷⁰

I samsvar med andre land, er utanrikspolitikken i Noreg tradisjonelt eit område for den utøvande makta: regjeringa og departementa. I norsk tradisjon er ofte Stortinget

⁶⁶ Tamnes 1997: 28–29.

⁶⁷ Sitert etter Hanhimäki 2010: 202.

⁶⁸ Tamnes 1997: 29; Hanhimäki 2010: 202–203

⁶⁹ O. F. Knudsen 1997: 71.

⁷⁰ O. F. Knudsen 1997: 71–72.

øg deltakar, i lag med partia og i ulik grad media. Utanriksdepartement har gjennom alle tider hatt den avgjerande rolla i utforminga av utanrikspolitikken, og markante, sterke utanrikspolitikkarar har forsterka denne tradisjonen. Legg ein til at den norske sentralforvaltinga var lita, er det lett å forstå at fagdepartementa har vore og er ein sentral aktør der enkeltpersonar får stor påverknad, trass i idealet om profesjonalitet og ikkje-innblanding i politikken.⁷¹

⁷¹ O. F. Knudsen 1997: 73, 88–89.

KAPITTEL 3: 1958 – 1963

Den franske NATO-motstanden kjem til syne

I don't believe in NATO. What real worth has it shown?

Charles de Gaulle, 1956.⁷²

Året 1958 markerte ei ny tid i NATO. Ein velkjend og mektig franskmann tredde inn i det atlantiske samarbeidet – med seg tok han både opposisjonelle haldningar til den angloamerikanske dominansen, og til måten forsvarsorganisasjonen var organisert og blei drive på. Eg vil i dette kapitlet vise korleis Charles de Gaulle utfordra NATO allereie dei første åra etter at han kom til makta igjen i Frankrike, og gjere greie for dei norske reaksjonane på denne utfordringa. Reint praktisk bestod utfordringa av det franske forslaget om eit triumvirat mellom Frankrike, USA og Storbritannia, og den gradvise franske uttrekkinga frå det integrerte forsvarssamarbeidet i NATO.⁷³ Dette kapitlet dannar slik ein vesentleg bakgrunn for kjernen i oppgåva som ligg tettare på skjebneåret 1966.⁷⁴

DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN

Perioden 1958–63 er døypt *kriseåra*, og på desse åra utspelte Berlin-krisa seg, og verda stod på randa av atomkrig i konfrontasjonen mellom USA og Sovjetunionen i Det karibiske havet. Med Cuba-krisa i 1962 toppa spenninga mellom aust og vest seg, og avspenninga frå 1963 stabiliserte den territoriale og kjernefysiske *status quo*.

1963 var òg året då de Gaulle lukka døra for eit britisk medlemskap i EEC. Presidenten såg ei britisk deltaking som ein amerikansk trojansk hest i det europeiske samarbeidet, og Frankrike ville ha ein strengt europeisk konstruksjon.⁷⁵ Vetoet i januar blei etterfølgt av ein tysk-fransk traktat. Den såkalla Elysée-traktaten la opp til eit nært samarbeid mellom statane, samt eit styrking og koordinering av forsvarspolitikken. Men

⁷² Sulzberger 1970: 59.

⁷³ Den franske presidenten frå 1958 til 1969 sette spor etter seg og er opphavet til eit omgrep som karakteriserer Frankrike sine haldningar under den kalde krigen – *gaullisme*. Omgrepet syner den enorme påverknaden Charles de Gaulle hadde på fransk politikk, nasjonalt som internasjonalt. Fordi den franske misnøya rådde blei *gaullisme* – trass at toppunktet blei nådd under de Gaulle – synonymt med den *kald krigs-revisjonismen* som karakteriserte fransk politikk i perioden. Sjå Bozo 2010, 'France, 'Gaullism', and the Cold War, spesielt s. 159 og 175–178.

⁷⁴ Dette kapitlet vil på grunn av kjeldetilfanget til oppgåva i større grad enn dei følgjande kapitla vere basert på sekundærlitteratur.

⁷⁵ Lundestad 1998: 67; Lacouture 1991: 358–360.

etter amerikansk press mot Vest-Tyskland, havarerte samarbeidet mellom Bonn og Paris.⁷⁶

Året 1963 var anstrengt innan NATO. Politiske skifte i tre viktige NATO-land førte til at de Gaulle blei isolert innan alliansen. I Vest-Tyskland erstatta *atlantisten* Ludwig Erhard den meir de Gaulle-venlege Konrad Adenauer som forbundskanslar i midten av oktober. I London tok Sir Alec Douglas-Home på same tid over etter Harold Macmillan som statsminister. Og i USA blei Lyndon B. Johnson den 36. presidenten, etter at John F. Kennedy blei skoten 22. november 1963.⁷⁷

NATO-landa var splitta i spørsmålet om korleis ein skulle følgje opp dei gryande avspenningstendensane. Belgia, Canada, Italia, Noreg og Danmark oppmoda NATO til å gjere nytte av mildvêret som hadde oppstått, men alliansen mangla ein felles politikk på det området. Først med Harmel-undersøkinga, som etter den franske uttrekkinga i 1966 på ny aktualiserte debatten om avspenning, kom NATO si rolle i aust/vest-forholdet til syne igjen.⁷⁸ For tillitskrise, forårsaka av avspenning mellom supermaktene og den franske utfordringa av det amerikanske *grand design* mellom 1958 og 1963, blei først overvunne etter at Frankrike forlét det integrerte forsvarssamarbeidet og etter ei ny styrking av alliansen i 1966/1967.⁷⁹

I eit forsøk på å styrka det atlantiske rammeverket fronta USA MLF-prosjektet.⁸⁰ Tanken var å gi Vest-Tyskland ei kjensle av å vere på likefot med atommaktene Storbritannia og Frankrike, men utan å gi tyskarane direkte tilgang på atomvåpen. Sjølv om Frankrike i amerikanske auger på byrjinga av 60-talet var den mest trøblete allierte, var Tyskland på sikt meir trugande. Ideen stoppa opp i den amerikanske administrasjonen frå sommaren 1963, men fekk ein ny giv under Lyndon B. Johnson frå våren 1964.⁸¹

De Gaulle stig fram og blir ein katalysator for kriser i NATO

I 1958 var dei indrepolitiske splittingane store i Frankrike, mellom anna på grunn av krigføringa i Algerie. Landet trengte ein tydeleg retning og leiar, og det førte

⁷⁶ Lundestad 1998: 68; Bozo 2001: 105–107.

⁷⁷ Locher 2010: 117–120.

⁷⁸ Nuenlist 2012: 81–82.

⁷⁹ Nuenlist 2012: 83.

⁸⁰ Ideen om denne atomstyrken sprang ut frå Eisenhower-administrasjonen i 1960. MLF skulle bestå av ein flåte med krigsskip og/eller u-båtar, bemanna med eit samansett mannskap frå ulike NATO-land under SACEUR (Lundestad 1998: 75; Bozo 2001: 110).

⁸¹ Lundestad 1998: 76–77. Meir om MFL og norsk skepsis i neste kapittel.

frigjeringshelten frå den andre verdskrigen, Charles de Gaulle, til Elyséepalasset.⁸² Allereie før han kom til makta hadde den nyslåtte presidenten uttalt seg negativt om NATO. Den amerikanske journalisten Cyrus L. Sulzberger, som møtte de Gaulle regelmessig, merka seg at "[...] the nearer his comeback approached, the more dismal his view of NATO became".⁸³

Frå 1958 var de Gaulle i ein posisjon til å endre Frankrike si tilknytning til alliansen. Det tok ikkje lang tid før statane i NATO byrja merke endringsviljen til de Gaulle. Same året lanserte han tanken om eit triumvirat for å ta dei store politiske og strategiske avgjerdene på internasjonalt nivå.⁸⁴ Året etter byrja presidenten å trekke ut deler av dei franske styrkane frå NATO-kommandoen.

Viljen til å endre NATO gjorde at presidenten snart kom på kant med USA og dei andre NATO-landa. Men, de Gaulle var ikkje åleine årsaken til at Frankrike blei stempla som "[...] bad pupils in the Atlantic class".⁸⁵ Det hadde forgjengarane hans sørgja for.

KRISE FØR DE GAULLE:

SUEZ-KRISA SOM BAKTEPPE FOR SEINARE NATO-SLITASJE

Suez-krisa var avgjerande for at Frankrike kom på kant med alliansen *før* de Gaulle kom til makta. Eg meiner det difor er viktig som bakteppet for hendinga og reaksjonane fram mot 1966. Krisa var den største i NATO-samarbeidet til den dato.⁸⁶

Suez-krisa 1956: Frankrike kjem på kant med alliansen

[...] the most significant incident of transatlantic non-cooperation during the 1950s.⁸⁷

Utan å forhøyre seg med dei andre medlemslanda i NATO gjekk Frankrike og Storbritannia til åtak på Egypt i oktober–november i 1956, som følgje av at landet hadde nasjonalisert den britisk-fransk-eigde Suezkanalen sommaren same året. President Gamal Abdel Nasser uttalte at Egypt ville respektere Konstantinopel-konvensjonen av 1888, som garanterte skip frå alle lands fri gjennomfart i krig så vel som fred. Dei

⁸² Elyséepalasset er den offisielle bustaden til den franske presidenten.

⁸³ Sulzberger 1970: 61.

⁸⁴ Bozo 2001: 15–18. Initiativet til triumviratet kom som følgje av krisa i Midtausten i 1958, og krisa i farvatnet kring Formosa (Taiwan) same året der Kina bomba øyene Quemoy og Matsu.

⁸⁵ Bozo 2001: 3.

⁸⁶ Til skilnad var til dømes Berlin-krisa 1958–1961 og Cuba-krisa i 1962 i hovudsak internasjonale kriser, som ikkje på same vis fekk ringverknadar for forholdet mellom NATO-landa.

⁸⁷ Sitert etter Danielsen og Widerberg 2014: 20. For ei utførleg drøfting av dei norske haldningane til Suez-konflikten og følgjene av han, sjå Waage 1996: 233–367.

britiske, franske og amerikanske utanriksministerane erklærte straks at aksjonen truga tryggleiken og fridomen til kanalen.⁸⁸

Noreg tok, som USA, avstand frå den militære intervensjonen i Midtausten. For det første fordi det var eit brot på folkeretten, for det andre fordi Vesten risikerte å miste støttespelarar i Midtausten og for det tredje fordi dei to NATO-landa hadde gått til krig utan å informera om det. Som stor shippingnasjon var Noreg uroa for kva konsekvensar Suez-konflikten ville føre med seg. Berre Storbritannia sendte på den tida fleire skip gjennom kanalen enn Noreg.⁸⁹ Forslaget frå USA, Frankrike og Storbritannia gjekk ut på å oppretta ein internasjonal administrasjon av kanalen for å sikre at han framleis skulle vere fri, open og ein trygg internasjonal vassveg.

Interessa til Noreg i konflikten var først og fremst som brukarnasjon. Noreg var "[...] lite sympatisk innstilt til Nassers politiske metoder og hans diktaturstyre i sin alminnelighet", og NATO-medlemskapen, strategiske interesser og det spesielle forholdet til Storbritannia gjorde at Noreg heller såg at Suez-kanalen var under "[...] internasjonal (les: britisk-fransk) enn under egyptisk ledelse".⁹⁰ Samstundes var ikkje norske styremakter blinde for samanhengen med britiske og franske målsetjingar i Nord-Afrika og Midtausten. Konklusjonen var at Noreg skulle halde på posisjonen som eit reint *trafikanthand* og berre bevege seg frå den posisjonen viss det bidrog til ei løysing som begge partar ville godta. Men, ein måtte ikkje gi inntrykk av å sitje på gjerdet og bli teke til inntekt for dei britisk-franske synspunkta, i tilfelle krig. Frykta var eit mogleg samanbrot av trafikken gjennom kanalen.⁹¹

Heilt frå Suez-konflikten braut ut var norske styresmakter fast bestemte på å finne ei fredeleg løysing på problemet, å ikkje involvera NATO, men samstundes ivareta dei norske sjøfartsinteressene – utan å provosera Egypt. Den norske regjeringa støtta heilhjarta opp om å stasjonera ein FN-styrke i området, og stilte straks norske styrkar til disposisjon til dette formålet.⁹²

⁸⁸ Kaplan 2004: 13; Painter 2010: 501–501; Little 2010: 308–309.

⁸⁹ RA, S-6172, E, Ea, boks L0002, mappe "Suezkonflikten", *Utenriksminister Langes tale på Suezkanalkonferansen i London*, 17. 8.1956; RA, S-6172, E, Ea, boks L0002, mappe "Suezkonflikten", *Utenriksministerens redegjørelse i Stortinget*, 3.10.1956; Eriksen og Pharo 1997: 387.

⁹⁰ RA, S-6172, E, Ea, boks L0002, mappe "Suezkonflikten", notat *Suez-konflikten – Norges standpunkt*, 7. 8.1956, (parentes i originalen).

⁹¹ RA, S-6172, E, Ea, boks L0002, mappe "Suezkonflikten", notat, *Suez-konflikten – Norges standpunkt*, 7.8.1956; RA, S-6172, E, Ea, boks L0002, mappe "Suezkonflikten", *Utenriksminister Langes tale på Suezkanalkonferansen i London* 17. og 21. august 1956, ukjent dato.

⁹² Eriksen og Pharo 1997: 388.

I tillegg til dei reint økonomiske grunnane til uro, skapte situasjonen skarpe innanrikspolitiske reaksjonar i både Storbritannia og Frankrike. Frå fransk side var forholdet til Egypt sterkt prega av at Kairo var senter for hjelp til opprørarane i Algerie. Frå norsk hald meinte ein difor at den franske handteringa av Suez-kanalkonflikten i stor monn ville bli bestemt av Algerie-konflikten.⁹³

Under radaren konspirerte Storbritannia og Frankrike òg med Israel om å ta tilbake kontrollen over Suezkanalen, og i slutten av oktober gjekk Israel til åtak. Storbritannia og Frankrike formulerte, som avtalt, eit ultimatum om at israelske og egyptiske styrkar måtte trekke seg vekk frå kanalen. Då Egypt ikkje lystra gjekk Storbritannia og Frankrike til aksjon og bomba fleire egyptiske hamnebyar. Reaksjonane i Noreg var sterke og åtaka førte til eit kjøleg forhold mellom UD og høvesvis franske og britiske diplomatar. Forholdet var ikkje betre ved NATO-hovudkvarteret i Paris, og den norske representanten Knus Aars kunne melde heim at generalsekretær, briten Lord Ismay, hadde slått fast at den britisk-franske avgjerda var den største trugselen mot NATO-samarbeidet sidan skipinga av alliansen.⁹⁴

Først etter sovjetiske atomtrugslar og særleg sterkt amerikansk press, i tillegg til den britiske valutakrisa og fare for oljemangel, avslutta dei to tidlegare europeiske verdsfaktene krigshandlingane utan å ha nådd målet.⁹⁵

Affæren førte til ei ny og alvorleg atlantisk krise som følgje av det forverra forholdet mellom USA og Frankrike. Allereie to år *før* de Gaulle kom til makta hadde altså forholdet mellom Frankrike og resten av alliansen endra seg. Krisa og konsekvensane av ho, med Algerie-konflikten som bakteppe, markerte slik eit vendepunkt.⁹⁶ Suez-krisa gjorde inntrykk på franske styresmakter, og følgjer ein argumentet til Mark Kramer, ville traumet vore innprenta og sørgja for større varsemd

⁹³ RA, UD 33.12/6 I, notat 3. pol. kontor, 30.7.1956; RA, UD 33.12/6 I, notat, *Redegjørelse i den utvidede Utenrikskomité mandag 13. august 1956*, ukjent dato. Den franske kolonikrigføringa i Algerie mellom 1954 og 1962 førte til sterke reaksjonar i Noreg. Den norske motstanden hadde ikkje minst å gjere med aukande brutaliteten i krigen og den ubøyelege franske politikken. Paradoksalt nok røysta Noreg for eit resolusjonsforslag under rådsmøtet til NATO i 1952, til støtte for den franske kolonikrigen i Indokina. Den norske motstanden mot vestleg kolonistyre generelt auka i på byrjinga av -60-talet, og Noreg bevega seg vekk frå mellomstandpunktet dei tidlegare hadde teke i nord-sør-konfliktar. Det sterkaste uttrykket for den antikoloniale lina kom til uttrykk nettopp i kritikken mot fransk politikk i Algerie (Eriksen og Pharo 1997: 180–181, 396).

⁹⁴ Waage 1996: 322–323.

⁹⁵ Little 2010: 309; Eriksen og Pharo 1997: 387; Holloway 2010: 391; Waage 1996: 342–344.

⁹⁶ Bozo 2001: 3.

med å stole på NATO same kven som hadde komme til makta i 1958.⁹⁷

Tre vise menn peikar ut kursen for det framtidige samarbeidet i NATO

Innan NATO aktualiserte Suez-spetakkelet *konsultasjonsproblematikken*. Mangelen på rådspørjing i forkant av den fransk-britiske aksjonen hadde for alvor sett samhaldet og solidariteten i alliansen på prøve. Krisa viste at det var problem med den politiske rådspørjinga i alliansen. For å handskast med samarbeidsproblemet danna NATO ein komité beståande av den norske utanriksministeren Halvard Lange, den kanadiske utanriksminister Lester B. Pearson og deira italienske kollega Gaetano Martino.⁹⁸ Dei tre utanriksministrane fekk i oppgåve å gi innspel til Rådet på korleis ein kunne forbetre samarbeidet og rådslaginga i NATO på det ikkje-militære området, og korleis alliansen kunne utvikle større samhald.

Rapporten frå tremannskomiteen blei publisert i desember 1956, på eit kritisk tidspunkt i alliansehistoria, og arbeidet til tremannskomiteen gav gjenklang i organisasjonen. Rapporten kom med forslag til korleis medlemslanda skulle løyse problem innan alliansen på ein fredeleg måte, og til å auka økonomisk, vitskapleg, teknisk og kulturelt samarbeid. I tillegg introduserte rapporten ei breiare tilnærming til det strategiske rammeverket til alliansen. Han styrka den politiske rolla til NATO i ei tid der organisasjonen stramma til den militære og strategiske haldninga og fremja massivt motåtak som hovudelementet i den nye strategien.⁹⁹

NATO-landa styrka medvitne den politiske rolla til alliansen ved å godkjenna rapporten om auka ikkje-militært samarbeid. Ei ytterlegare forsterkinga av den politiske sida var same året utnemninga av Paul-Henri Spaak, ein av dei leiande statsmenn i Europa, til den andre generalsekretæren i NATO. Likevel var det to utfordringar som vaka i vassoverflata – ei ytre og ei indre: Krustsjovs ultimatum over Berlin truga med å

⁹⁷ Kramer 2010: 18.

⁹⁸ Report of the Committee of Three,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_65237.htm?selectedLocale=en (lest 24.9.2014). Lester B. Pearson blei i 1957 tildelt Nobels Fredspris for arbeidet med United Nations Emergency Force for å løyse Suez-krisa.

⁹⁹ Report of the Committee of Three,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_65237.htm?selectedLocale=en (lest 26.9.2014); DNAK 1966: 16, 58. Ved å formalisera konsultasjonsordninga i NATO, blei ei rekkje storpolitiske spørsmål om nedrusting, kontroll med kjernefysiske våpen, bistand og konflikthandlingar i den tredje verda diskutert i Rådet. I konsultasjonsordninga låg eit mogleg dilemma: faren for at småstatane i NATO blei bundne til å slutte opp om stormaktene i spørsmål dei var ueinige i (Eriksen og Pharo 1997: 44).

splitta alliansen, samstundes som de Gaulle stadig var misfornøgd med NATO.¹⁰⁰ Då han tok plass i presidentpalasset i 1958, tok det ikkje lang tid før han gav seg til kjenne.

FORSLAG OM TREMAKTSAMARBEID:

DE GAULLE MARKERER SEG

Det berømte memorandumet med forslag om eit tremaktssamarbeid i NATO frå den franske presidenten til den amerikanske kollegaen sin, Dwight D. Eisenhower og den britiske statsministeren Harold Macmillan var datert 17. september 1958. Det var eit snautt dokument, som kort kan summerast opp på følgjande vis: NATO evna ikkje i den forma organisasjonen hadde å handskast med den internasjonale tryggingssituasjonen og difor trongst ein verdsspennande organisasjon, med Afrika, Stillehavet og Det indiske havet som interesseområde, i tillegg til Atlanterhavsområdet. USA, Storbritannia og Frankrike skulle stå på likefot og ta “[...] common decisions in political questions affecting world security” og “[...] implement plans for strategic action, particularly where the use of nuclear weapons is concerned”. Med andre ord, ei styringsgruppe for den vestlege verda. Viss ikkje USA og Storbritannia gjekk med på det, ville de Gaulle ha absolutt kontroll over egne styrkar og kravde retten til å trekke seg frå NATO-samarbeidet.¹⁰¹ Det kan vere verdt å merka seg at Frankrike på denne tida ikkje rådde over kjernefysiske våpen.

Spørsmålet om kva som var intensjonen til de Gaulle med forslaget gir fleire svar. Somme meiner forslaget stod i stil med ambisjonen og planen til de Gaulle, medan andre, som statsvitaren Frédéric Bozo, meiner forslaget primært kom fordi presidenten ville markere seg før han gradvis trekte seg frå NATO.¹⁰²

Norsk frykt for at Rådet skulle bli verdilaust

Norske styresmakter fekk nyss om forslaget i byrjinga av oktober 1958 via den norske ambassadøren til Ottawa, Arne Christian Gunneng. Han erfarte i fortrulegheit frå det kanadiske utanriksdepartementet at de Gaulle hadde sendt eit hemmeleg brev til Eisenhower og Macmillan.¹⁰³ UD ser ut til å ha haldt tilbake denne informasjonen, for

¹⁰⁰ Nuenlist 2012: 67; Sulzberger 1970: 60–67.

¹⁰¹ Sitert etter Lacouture 1991: 217; Bozo 2001: 17–17; Lundestad 1998: 58; www.cvce.eu, "France and NATO, http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/e472def8-1567-480f-80d0-3b84f5204cf1/publishable_en.pdf (henta 04.09.14).

¹⁰² Bozo 2001: 16–19.

¹⁰³ RA, UD 33.2/88 I, amb. Ottawa til UD, 9.10.1958.

seinare same månad fortalde utanriksminister Halvard Lange Stortinget at det ikkje var komme noko slikt forslag, og at Noreg heller ikkje kjente til det.¹⁰⁴

På det siste møtet i Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 9. desember, før ministermøtet i NATO same månad, tok fungerande utanriksminister Arne Skaug opp forslaget til de Gaulle, men det blei ikkje noko vidare debatt om saka.¹⁰⁵ I orienteringa Lange seinare heldt for UUKK, 16. april 1959, om desembermøtet 1958 blei heller ikkje forslaget til de Gaulle teke opp, truleg fordi det ikkje stod på den offisielle agendaen til rådsmøtet.¹⁰⁶ Kva som blei samtala om under hand på NATO-møtet er ikkje nemnd, og det kjem heller ikkje fram i UD-arkiva.

Utanriksdepartementet tok avstand frå tanken om eit nytt politisk stormaktsorgan innan NATO. Departementet bad delegasjonen i Paris gjere det kjent at Noreg likevel skjønnte at det var naudsynt for stormaktene å konsultera, og at ein ønska betre koordinering mellom dei, noko som ville gjere den politiske konsultasjonen i NATO meir effektiv. Ei oppretting av ein politisk *Standing Group* derimot, ville "[...] svekke NATO's Råd og etter hvert gjøre politiske konsultasjoner der illusoriske".¹⁰⁷

Øg i dei norske avisene kjem reaksjonane på forslaget, og Aftenposten teikna eit lite flatterande bilete av den situasjonen ved å påpeike at forslaget gjekk inn som eit ledd i ambisjonen til "generalen" om ei "tredje makt" mellom USA og Storbritannia på den eine sida og Sovjetunionen på den andre, men at "[...] de Gaulles ambisjoner hviler dog efter de flestes oppfatning på en overdreven forestilling om Frankrikes aktuelle, internasjonale politiske situasjon".¹⁰⁸

Canada var på line med Noreg i denne saka. NATO-ambassadør Jules Léger meinte at ein av grunnane til den manglande effektiviteten på den politiske fronten nettopp var mangelfull politisk koordinering mellom stormaktene. Léger meinte, som UD, at det var all mogleg grunn til å oppmuntre stormaktene til nærare samarbeid og koordinering – det ville vere ein siger for den politiske konsultasjonsverksemda i

¹⁰⁴ RA, UD 33.2/88 I, innlegg i Stortinget, 27.10.1958.

¹⁰⁵ Sjø SA, UUKK, 9.12.1958.

¹⁰⁶ NATO heldt møter i Det faste rådet, eller berre Rådet, på ministernivå to gonger i året. På desse haust- og vårmøta tok utanriksministrane og forsvarsministrane del, og det var òg mogleg for finans- eller økonomiministrarar å delta. Frå Noreg og Danmark var det vanleg at utanriks- og forsvarsministrane møtte.

¹⁰⁷ RA, UD 33.2/88 I, UD til NATODelParis 29.10.1958. Standing Group, eller Det faste utvalg, bestod av representantar frå USA, Storbritannia og Frankrike og fungerte som eit arbeidsutval i alliansen fram til 1966 då Frankrike trekte seg ut av den militære organiseringa i NATO (Eriksen og Pharo 1997: 41).

¹⁰⁸ RA, UD 33.2/88 I, avisutklipp Aftenposten, *De små NATO-stater har vært uvitende om de Gaulles plan*, 28.10.1958.

alliansen. Men, det måtte ikkje skje ved å bygge opp eit nytt organ innan NATO. Det franske forslaget var dømt på førehand og ville gjere løysinga av problema NATO stod overfor vanskeleg. "They have diagnosed the illness, but they have not found the remedy", meinte den kanadiske NATO-ambassadøren.¹⁰⁹ Generalsekretær Paul-Henri Spaak og dei mindre statane i NATO, samt Vest-Tyskland, Italia og Canada meinte eit slikt stormaktsorgan ville bety byrjinga på slutten for alliansen.¹¹⁰

Norsk skepsis til franske forsikringar mot ei djupare krise

Frykta til generalsekretær Spaak blei mogleg mindre etter ein samtale med de Gaulle i juni 1958. Presidenten meinte det var ei misforståing at han var fiendtleg innstilt overfor NATO. Tvert om ville han styrke og forbetre NATO. De Gaulle la vekt på at Frankrike måtte spele ei rolle i alliansen som "rettelig tilkom landet", og han kritiserte vidare at det ikkje låg føre ein samla strategisk plan innan alliansen.¹¹¹ Og i februar 1959 forsikra de Gaulle Spaak om at han ikkje skulle gjere krisa djupare medan Berlin-krisa stod på.¹¹²

Frå NATO-ambassadør Jens Boyesen fekk UD vite at *Quai d'Orsay* (det franske utanriksdepartementet) på førehand ikkje visste om brevet til den amerikanske presidenten.¹¹³ I møte med den franske utanriksministeren, Couve de Murville, blei den norske ambassadøren, Rasmus Skylstad, trøysta med at Frankrike ikkje hadde planar om noko politisk *Standing Group*, men at forslaget til de Gaulle gjaldt meir intime drøftingar med Storbritannia og USA om deira felles politikk utanfor NATO.¹¹⁴

I byrjinga av desember 1958 tok det første møtet i ei rekkje konsultasjonar mellom USA, Storbritannia og Frankrike til. Formålet var i første omgang å finne ut kva intensjonane til de Gaulle var, og deretter finne fram til ei meir permanent form for rådslaging som var tilfredsstillande for franskmennene "[...] uten å støte andre medlemmer av NATO". Frå fransk side uttrykte ein eit ønske om eit fast organ "[...] with a name on it".¹¹⁵ Inntrykket var at amerikanarane helst ville at det ikkje skulle komme noko særleg ut av forslaget til de Gaulle, og at dei var negative til ordningar som ville få

¹⁰⁹ RA, UD 33.2/88 I, NATODelNY til UD 22.10.1958.

¹¹⁰ Nuenlist 2012: 68.

¹¹¹ RA, UD 33.6/20 I, NATODelParis til UD 30.6.1958.

¹¹² Nuenlist 2012: 69.

¹¹³ RA, UD 33.2/88 I, NATODelParis til UD, 29.10.1958.

¹¹⁴ RA, UD 33.2/88 I, amb. Paris til UD 31.10.1958.

¹¹⁵ RA, UD 33.2/88 I, amb. London til UD, 6.12.1958.

uheldige følgjer for konsultasjonsverksemda i alliansen.¹¹⁶

Generalsekretær Spaak var på same tid ura over tendensane i den franske politikken. Han uttrykte for NATO-ambassadør Boyesen at det var avgjerande å stoppe dei franske tendensane, men frykta at Frankrike under desembermøtet 1958 ville føle seg isolert. Uroa til Spaak smitta over på Boyesen, som meldte heim at:

På en mann med de Gaulle's karakter og temperament kunne dette virke meget uheldig. Man burde derfor søke å finne en form i diskusjonen med franskmennene som ikke helt overså dette psykologiske hensyn vis à vis de Gaulle.¹¹⁷

Meldinga er eit godt døme på at norske utanriksstyresmakter heilt frå første meiningskollisjon med de Gaulle hadde ei forsonande innstilling. Dei norske reaksjonane på dei franske haldninga til alliansen var prega av eit ønske om konsultasjon framfor konfrontasjon. USA og Storbritannia ville òg konsultere med Frankrike, men ikkje innan rammene de Gaulle foreslo. Dei avslo det franske forslaget, og som følgje av det bestemte Frankrike 11. mars 1959 å trekke ut Middelhavsflåten frå NATO-kommandoen.¹¹⁸

DE GAULLE SIGLAR SIN VEG, TREKK MIDDELHAVSFLÅTEN UT AV NATO

Med grunngjevinga om at flåtestyrkane til Frankrike per definisjon var laga for å operera i områder som låg utanfor NATO-området, trekte de Gaulle i 1959 ut Middelhavsflåten frå NATO-kommandoen. Tilbaketrekkinga var eit ledd i å bygge opp eit fransk forsvar som var meir integrert i Frankrike, enn i NATO. "[I]t is necessary for us to restation it, for the most part, on our soil [...] for our defense to become once again a national defense", meinte de Gaulle.¹¹⁹ Avgjerda hadde størst politisk betyding, medan dei operasjonelle følgjene var avgrensa.¹²⁰ Men, det var det første trinnet i ei gradvis utmelding av det integrerte forsvarssamarbeidet i NATO.

Utanriksdepartementet hadde vanskar med å tru på den franske grunngjevinga for uttrekkinga av flåten, og "[...] ser forøvrig det franske tiltak som et beklagelig brudd

¹¹⁶ RA, UD 33.2/88 I, amb. Washington til UD, 11.12.1958.

¹¹⁷ RA, UD 33.2/88 I, rapport NATODelParis til UD 10.12.1958.

¹¹⁸ www.cvce.eu, "France and NATO", http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/e472def8-1567-480f-80d0-3b84f5204cf1/publishable_en.pdf (henta 4.9.14).

¹¹⁹ Sitert etter Kissinger 1965: 53.

¹²⁰ Bozo 2001: 45. Frankrike nekta òg i 1959 å integrera luftvåpenet sitt i NATO, men Noreg var sjølv mellom dei siste medlemene til å integrera flyvåpenet i kommandoen (Hansen 1966: 187–188).

på prinsippet om integrerte styrker.”¹²¹ Likevel var departementet tilbakehalden med kritikken, og ville ikkje spele ei aktiv rolle i debatten. Dei slutta snarare opp om andre delegasjonar i å beklage avgjerda til franskmennene.

Det franske utanriksministeriet grunngav overfor den norske ambassadør Rasmus Skylstad at avgjerda kom på bakgrunn av at de Gaulle kjente på eit særskilt ansvar for å beskytte Nord-Afrika. Generalsekretæren i ministeriet, M. Joxe, nekta ikkje for at prestisjeomsyn kunne ha spelt inn, men at desse ikkje var avgjerande.

General de Gaulle, sa M. Joxe, var riktignok ikke noen entusiastisk tilhenger av NATO og han likte ikke ordet 'integrering' i noen form, men han hadde sagt like ut til Mr. Macmillan under dennes besøk i Paris nylig at under de herskende forhold kunne man ikke komme utenom samarbeidet i Atlanterhavspakten.¹²²

Inntrykket, den norske ambassadøren og UD sat igjen med, var at det ikkje var tvil om at den franske regjeringa ville ta eit oppgjer med samarbeidsforma i NATO. Det stemte godt både med det personlege synet til de Gaulle og med innstillinga den nye regjeringa i Frankrike hadde til landet si stilling i utanrikspolitikken.¹²³ Ambassadør Skylstad rekna likevel ikkje med at Frankrike ville setje ting på spissen og trekke seg frå NATO. Det trudde heller ikkje amerikanarane, men medgav at det var ei stor påkjenning for alliansen at det herska ei så sterk meiningsskilnad mellom dei allierte.¹²⁴

Signal om ein ny fransk politikk møtt med skepsis i Utanriksdepartementet

Då Charles de Gaulle var på veg til makta igjen i Frankrike, blei det sett på med forsiktig optimisme frå norska hald. Utanriksminister Halvard Lange meinte de Gaulle hadde det som skulle til for å løyse Algerie-krigen, som hadde lamma Frankrike i fleire år før han kom til makta i 1958, "[d]et er takket være den autoritet han har hatt både overfor offiserskorpset og overfor befolkningen og begge befolkningsgrupper i Algerie [...]".¹²⁵ Lange peika dessutan på at de Gaulle såg ut til å følgje ein uendra utanrikspolitisk kurs, men at den nye franske presidenten nok innan det vestleg samarbeidet sterkare ville hevde franske særstillingar. I tillegg var utanriksministeren budd på at NATO-

¹²¹ RA, UD 33.6/20 I, UD til NATODelParis, 10.3.1959.

¹²² RA, UD 33.6/20 I, amb. Paris til UD, 17.3.1959.

¹²³ RA, UD 33.6/20 I, amb. Paris til UD, 10.6.1959. Ambassadør Rasmus Skylstad, omtalar gjennomgåande den franske presidenten som "general de Gaulle". Noko som kan vere eit teikn på den militæra arva de Gaulle hadde med seg inn i presidentembetet, karakteristikken av han som ein sterk leiar, eller at den nye tiltaleforma "president de Gaulle" ikkje endå var innarbeida hjå somme embetsmenn.

¹²⁴ RA, UD 33.6/20 I, amb. Washington til UD, 22.6.1959.

¹²⁵ SA, UUKK, 18.6.1958: 14. Det var norsk haldning både før og under de Gaulle at NATO ikkje skulle engasjere seg i Algerie.

samarbeidet kunne bli svekka som følge av det politiske skiftet i Frankrike.¹²⁶

Den endra haldninga, med ei rekkje endringar i den franske innstillinga til NATO-samarbeidet, kom den norske ambassaden i Paris snart til å merke seg. Eit klart teikn på det var det franske memorandumet til Eisenhower og Macmillan i september 1958, eit anna var at den franske Middelhavsflåten ikkje lenger stod under NATO-kommando i krigstid. Andre teikn som ambassadør Skylstad såg var det uavklarte spørsmålet om integrering av det franske flyvåpenet, og at Frankrike nekta lagring av atombomber i landet til bruk for amerikanske fly. Skylstad anerkjente at dette kunne sjåast som utpressing, men at "[d]et sikkert er et ledd i en bestemt politikk. Det Frankrike vil er å bli anerkjent som stormakt på like linje med Storbritannia og Amerikas Forente Stater, og man set [sic.] besiddelsen av atomvåpen som tegn på en slik likestilling".¹²⁷

Den franske forsvarsministeren uttalte 22. juni 1959 at Frankrike ikkje gjorde krav på å få ta del i dei amerikanske atomhemmelegheitene – Frankrike ville lage sine egne bomber, og dei skulle vere hundre prosent franske. Vurderinga frå ambassaden i Paris var at mykje tyda på at Frankrike ønska å ta leiinga i ei kontinental gruppe, ikkje for å gå ut av NATO, men for å sikre seg full likestilling i organisasjonen.¹²⁸

Her heime poengterte Utanriksdepartementet at Frankrike sitt forhold til NATO sidan mai 1958 vesentleg hadde vore prega av det personlege synet til de Gaulle på utanriks- og militærpolitiske problem. UD peikar på fem sentrale saker i forholdet mellom NATO og Frankrike: tremaktsforhandlingane, tilgang på atomhemmelegheiter, lagring av atomladningar, integrering av jagarflyvåpenet og Middelhavsflåten.

Såvel politisk som militært reiser Frankrikes stilling til NATO alvorlige problemer. Den overveiende del av de betraktninger som gjøres om 'sprekker i NATO' og 'NATO's krise' bygger på de vansker som utgår fra de franske særstandpunkter.¹²⁹

Utanriksdepartementet la altså ikkje skjul på at dei meinte de Gaulle var ei urokråke i NATO. Dette er likevel ei av få kjelder på at dei norske utanriksstyresmaktene så direkte gav Frankrike skulda for problema i NATO. På bakgrunn av det kjeldematerialet eg har brukt er det mykje som tydar på at dei hevda ein meir forsonande og varsam haldning seinare i perioden.

¹²⁶ SA, UUKK, 18.6.1958: 16–17.

¹²⁷ RA, UD 33.6/20 I, amb. Paris til UD, 24.6.1959.

¹²⁸ RA, UD 33.6/20 I, amb. Paris til UD, 24.6.1959.

¹²⁹ RA, UD 33.6/20 I, notat UD 2.10.1959.

10-årsjubileum: feiring med bismak?

Midt oppe i den indre utfordringar kom Berlin-ultimatet frå Krustsjov.¹³⁰ Likevel kom ikkje kravet frå korkje de Gaulle eller Krustsjov til å legge ein dempar på 10-årsjubileet til NATO. Rapportane frå markeringa av jubileet dei tidlege aprildagane i 1959 handlar om alt frå militærparade og festivitas i Oslo, via utstillingar og ertersuppe kokt på feltkjøkkenvis i Trondheim til skinkesteik, blautkake og skirenn på Porsangermoen. I store trekk handla artiklane frå tiårsmarkeringa om den militære ryggdekkinga og tryggleiken NATO hadde sørgja for, som til dømes Aftenposten-overskrifta "NATO har gitt oss væpnet fred".¹³¹

Det primære fokuset i avisartiklane var kor viktig NATO hadde vore for forsvaret av Noreg og kva militær bistand landet hadde fått gjennom alliansen. Men, pressedekkinga av tiårsmarkeringa var slett ikkje blotta for uro over problema i alliansen. *Dagbladet* var mellom dei som såg skuggar over det atlantiske samarbeidet, og meinte NATO var svekka internt gjennom utviklinga i Frankrike: "[...] de Gaulles stormaktsdrømmer lar seg vanskelig samordne med de andre vestlige landene."¹³² Ved tiårsjubileet stod NATO midt oppe i omlegginga av strategien sin til atomvåpen, og avisa nyttar høvet til å åtvare mot at Noreg veik frå den tidlegare fastlagde basepolitikken.

Aftenposten spør seg om framtida til alliansen, og viser til at dei harde støytane alliansen hadde fått gjennom Suez-krisa og sjølvrådetrongen til de Gaulle hadde vist kor naudsynt NATO var.¹³³ Likevel, med dei uromomenta som prega organisasjonen var det ikkje alle som var overtydd om at NATO kom til å få feire 15-årsjubileum.

1960 – 1963: TO GONGER NEI OG UT AV ATLANTERHAVSKOMMANDOEN

August 1960 konfronterte endeleg president Eisenhower den franske utfordringa til det amerikanske leiarskapet i NATO. I eit brev til den franske presidenten uttrykte Eisenhower at han beklaga sterkt at de Gaulle hadde kritisert den integrerte militære organisasjonen i alliansen, utan sjølv å komma med konstruktive idear. I september same året følgde den første offisielle erklæringa frå USA som avslo kravet til de Gaulle

¹³⁰ Nikita Krustsjov forårsaka den andre Berlin-krisa i 1958 i håp om å opne for forhandlingar med Vesten om Berlin og Tyskland, og for å prøve å få Vesten til å anerkjenna Aust-Tyskland (Nuenlist 2012: 68).

¹³¹ RA, UD 33.2/87, avisutklipp, "Det lange perspektiv", Aftenposten 3.4.1959.

¹³² RA, UD 33.2/87, avisutklipp, "Ti år for NATO", Dagbladet 31.3.1959.

¹³³ RA, UD 33.2/87, avisutklipp, "NATO har vunnet freden, kan også fremtiden vinnes?", Aftenposten 3.4.1959.

om eit internasjonalt triumvirat.¹³⁴

Året etter trekte Spaak seg som generalsekretær i NATO på bakgrunn av at han ikkje såg noko rolle for seg sjølv i ein allianse han hadde pessimistiske spådommar om. Samarbeidet i NATO blei ikkje betre etter at Dirk Stikker tok over som ny generalsekretær. For nederlandaren kom forholdet til de Gaulle frå første stund til å vere vanskeleg. Han var blitt utnemnd mot franske ønskjer, og dermed var moglegheita hans til å forhandle med den franske presidenten frå byrjinga av svært avgrensa. Charles de Gaulle nekta heilt enkelt å samarbeide med den nye generalsekretæren.¹³⁵

Den anerkjende forsvarsskribenten Alastair F. Buchan åtvara i 1960 om at viss ikkje NATO styrte etter eit ambisiøst, politisk mål det neste tiåret, ville føremålet til alliansen bli svekka og "[...] the tension between its various members will grow, and its strategic military planning will be a hand to mouth affair".¹³⁶ Om samarbeidet i NATO merka utanriksminister Lange seg at somme land, men i første rekkje Frankrike, sjeldan deltok i diskusjonen i NATO, korkje på ministermøta eller i Det faste rådet. "De sitter nærmest som passive iakttagere og gir seg ikke inn i noen virkelig drøfting av tingene. Det er bare en side av Frankrikes generelle holdning til hele samarbeidet i NATO."¹³⁷

Fransk veto mot EEC-medlemskap og atomsamarbeid

14. januar 1963 heldt Charles de Gaulle ein av dei mest vidkjente pressekonferansane sine, med over fem hundre pressefolk til stades. Den gongen var det for å gjere det kjent at han la ned veto mot britisk medlemskap i EEC og for å avslå det amerikansk-britiske Nassau-forslaget om ein multilateral atomstyrke i NATO: "[to] pour one's resources into a multilateral force, under foreign command, would be to contravene that principle of our defence and our policies".¹³⁸ De Gaulle var det ikkje mogleg å lokke over frå *force de frappe* til ein NATO-styrke. I auga hans var Nassau og MLF berre ei ny måte for USA å ta kontroll over Europa på. Det var og eit døme på at atomspreiinga innan den atlantiske

¹³⁴ Nuenlist 2012: 73.

¹³⁵ Nuenlist 2012: 73-74, 83.

¹³⁶ Buchan 1960: viii.

¹³⁷ SA, UUKK, 27.4.1961: 5.

¹³⁸ Siterte etter Lacouture 1991: 359. På eit møtet mellom USA og Storbritannia 18.– 21. desember 1962 i Nassau på Bahamas bestemte dei to landa seg for å gå vidare med utviklinga av Polaris-missilet, slik at det kunne brukast med britiske system og stridshovud. Dette styrka igjen banda mellom USA og Storbritannia etter Skybolt-affæren, utviklinga av eit våpensystem som blei skrinlagt i 1962 pga. ei rekkje mislukka testar. Britane skulda amerikanarane for med vilje å ha skrinlagt systemet som britane hadde satsa alt på å integrera i forsvaret sitt. Etter Nassau-møtet i desember 1962 fann USA ut at dei burde tilby Frankrike same Polaris-avtale som britane fekk (Kaplan 2004: 34–37; Locher 2010: 41–47).

alliansen ikkje hadde gått slik Frankrike håpa – difor valde han like godt å slå ned alle forsøk på transatlantisk samarbeid.¹³⁹

Den amerikanske presidenten var tydeleg forbitra over de Gaulles *double non*, og skreiv ei melding til statsminister Harold Macmillan gjennomsyra av anglo-amerikansk anti-gaullisme:

You will know without my saying so that we are with you in feeling and in purpose in this time of de Gaulle's effort to test the chances for his dream world. Neither of us must forget for a moment that reality is what rules and the central reality is that he is wrong and Europe knows he is wrong.¹⁴⁰

USA tolka den franske politikken som anti-amerikanisme.¹⁴¹ Viseutaranriksminister George Ball påpeika at Nassau-møtet var eit knusande nederlag for det amerikanske "grand design". Sidan Frankrike ikkje var med på møtet på den vestindiske øya, blei forslaget Frankrike fekk dessutan berre slengt attpå møtet, innrømte Ball.¹⁴²

Ball hadde delteke på Nassau-møtet og var mannen som på slutten av 1962 prøvde overtyde NATO-landa om at MLF-planane ikkje var lagt igjen på Bahamas. Men det oppfriska forslaget om MLF var ikkje særleg tiltrekkande og "a certain reserve prevailed among the Norwegians, Danish, and French".¹⁴³ I spørsmålet om MLF var Noreg og Frankrike begge på same side, mot etableringa, men av vidt ulike grunnar. Frankrike på grunn av mistrua til det integrerte NATO-forsvaret og ønske om å ha nasjonal kontroll over egne styrkar. Den norske motstanden var ført og fremst grunngitt ut frå dei tidlegare formulerte avgrensingane i NATO-medlemskapen – atompolitikken.¹⁴⁴

Noreg, Danmark og Canada gjorde det tidleg kjent at dei ikkje ville vere med i ein slik styrke.¹⁴⁵ Norske styresmakter analyserte MLF til først å fremst vere politisk, og ikkje militært motivert, for å fange opp aspirasjonane enkelte medlemsland hadde om å skaffe seg nasjonalt kontrollerte atomvåpen. "Det er ikke noen grunn til å legge skjul på at det først og fremst er Vest-Tyskland man i den sammenheng har i tankene", opplyste

¹³⁹ Kaplan 2004: 39; Locher 2010: 47.

¹⁴⁰ Sitert etter Ellison 2007: 11–12.

¹⁴¹ Bozo 2001: xiv.

¹⁴² Ball 1982: 268.

¹⁴³ Locher 2010: 44.

¹⁴⁴ Våren 1961 kom avklaringa i norsk atompolitikk. Landsmøta til Arbeiderpartiet og Venstre avviste utplassering av atomladningar i Noreg, og Regjeringa avslutta omtrent samstundes behandlinga av atomspørsmålet. Den praktiske følgja av vedtaket var at norske styrkar ikkje skulle bruke atomvåpen i krig (Eriksen og Pharo 1997: 278–279).

¹⁴⁵ SA, UUKK, 13.3.1963: 3.

utanriksminister Lange i eit UUKK-møte i midten av mars 1963.¹⁴⁶ Regjeringa meinte dessutan det ikkje var bruk for ein slik styrke, og at det var best at det var USA som framleis hadde kontroll på *knappen*. Forsvarsminister Gudmund Harlem meinte ein heller burde konsentrere seg om å styrke dei konvensjonelle styrkane.¹⁴⁷ Regjeringa fekk alminneleg støtte for si line i Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen.

I forhandlingane i NATO om opprettinga av MLF hadde Noreg og Danmark avtalt å opptre samla, med det resultat at dei bortsett frå å uttrykke at dei ikkje var interessert i å delta i styrken, hadde teke ei tilskodarrolle. Frankrike heldt seg heilt passive under desse drøftingane.¹⁴⁸

De Gaulle sett segl på ny og glir ut av Atlanterhavsflåten

I juni 1963 vedtok president de Gaulle på nytt å trekke delar av den franske styrken ut av det integrerte NATO-systemet.¹⁴⁹ Denne gongen var det marinestyrkane under Atlanterhavskommandoen (ACLANT) og Kanal-kommandoen (ACCHAN) som stod for tur. Innan 1. januar året etter skulle dei sigle under nasjonal kommando, så vel i fredstid som i krigstid. Avgjerda følgde opp vedtaket frå 1959 om Middelhavsflåten, frå 1960 om luftforsvaret og 1962 om å ikkje tildele styrkane som var vendte tilbake frå Algerie til NATO – dei peika ut ein bestemt kurs i den franske politikken, ei distansering frå NATO. Lik avgjerda i 1959 hadde heller ikkje 1963-avgjerda noko større militære følgjer for alliansen.¹⁵⁰

I kjeldeserien som ligg til grunn for dette masterprosjektet, blir det først registrert noko som gjeld den franske utfordringa og framtida til NATO i 1964. I møta i Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen mellom 1960 og 1963 blir ikkje desse spørsmåla drøfta. Eg har difor ikkje noko grunnlag for å vurdere dei norske reaksjonane på tilbaketrekkinga frå NATO-kommandoen i 1963.

¹⁴⁶ SA, UUKK, 13.3.1963: 4.

¹⁴⁷ SA, UUKK, 13.3.1963: 5, 12.

¹⁴⁸ SA, UUKK, 13.3.1963: 5–8.

¹⁴⁹ I 1963 var arbeidarpartiregjeringa ute i 28 dagar etter eit mellomspele på sommaren. 28. august fekk Gerhardsen-regjeringa avskjed etter mistillitsvotum i Stortinget som følge av gruveulukka i Kings Bay på Spitsbergen hausten 1962. Koalisjonen mellom Høgre, Senterpartiet, Venstre og Kristeleg Folkeparti, leia av høgre mannen John Lyng tok over, men fekk 25. september same året avskjed etter at regjerings-erklæringa deira ikkje fekk oppslutnad. Einar Gerhardsen si fjerde regjering blei utnemnd, og sat til 1965.

¹⁵⁰ Bozo 2001: 129–131.

OPPSUMMERING

Dette kapittelet har vist at norske utanriksstyresmakter i utgangspunktet var positivt innstilt til regjeringsbyttet i Frankrike i 1958, der Charles de Gaulle kom til makta igjen. Utanriksminister Halvard Lange håpar på eit betre samarbeid med Frankrike, men var budd på at det franske leiarskiftet òg kunne by på nye problem. Optimismen til kva de Gaulle kunne gjere for eit politisk skakkøyrte Frankrike, blei snart snudd til uro over kva den ferske presidenten ville setja i verk i NATO.

Dei første norske reaksjonane på de Gaulles utfordring overfor NATO var prega av ei frykt for at den franske statsmannen skulle splitte alliansen. Med eit tremaktsorgan ville den politiske konsultasjonen mellom medlemslanda i NATO bli utan reelt innhald, meinte Utanriksdepartementet. Trass den sterke norske motstanden mot forslaget om eit stormaktsorgan i NATO, var Noreg oppteken av å ikkje støyte vekk og isolere Frankrike. Mantraet var konsultasjon framfor konfrontasjon.

I saker som ikkje var særskilt viktige for Noreg, følgje norske styresmakter dei andre allierte. Til dømes i reaksjonane på den franske uttrekkinga av Middelhavsflåten, der Noreg slutta opp om dei andre delegasjonane i NATO i å beklaga handlinga.

Norske styresmakter hadde lite til overs for den stadige utfordringa frå de Gaulle. Det var noko dei måtte leve med i fleire år vidare, for mot midten av 1960-talet auka berre frustrasjonen til de Gaulle overfor alliansen, og likeins alliansepartnarane sin frustrasjon over den franske presidenten. Inntrykket av ei altoverskodande atlantisk krise byrja breie om seg innan NATO i 1963, og kjernefysiske våpen kom til å bli eit konstant hinder for transatlantisk fordragelegheit på midten av 1960-talet.¹⁵¹

¹⁵¹ Locher 2010; Kaplan 2004: 41.

KAPITTEL 4: 1964 – 1965

Ei eksistensiell krise i utvikling

The absence of agreement on major policies is striking.

Henry A. Kissinger, 1965.¹⁵²

Frå midten av 1960-talet hadde dei politiske utfordringane i NATO endra seg frå å halde russerane ute, amerikanarane inne og Tyskland nede, slik Lord Ismay ein gong formulerte det, til å utvikle strukturar som tillét ei fleirsidig tilnærming til avspenning og samstundes tok omsyn til krava frå eit økonomisk friskmeldt og politisk sjølvikkert Europa.¹⁵³ At Charles de Gaulle og Frankrike var den fremste utfordraren til amerikansk forrang i NATO i det "nye" Europa er det ikkje tvil om, hevdar historikaren Lawrence S. Kaplan. Likevel, påpeikar statsvitaren Henry Kissinger, kan ein vanskeleg legge all skuld for allianseuroa på éin mann.¹⁵⁴

Dette kapitlet analyserer dei norske reaksjonane på den veksande uvissa og spenninga i NATO. Spenninga kom som følgje av at NATO-statane visste at de Gaulle kom til å foreta seg noko, som igjen ville få følgjer for alliansen. Uvissa låg i at ingen visste kva den franske presidenten ville gjere og kva dei eventuelle følgjene ville bli. Ein fekk slik eit handlingslamma NATO, ute av stand til å ta overordna avgjerder om allianseframtida.

Spørsmålet er i kor stor grad dei norske styresmaktene såg på det som skjedde som ei krise og kor endringsvillige dei var overfor alliansen, som på eit eller anna tidspunkt måtte endre seg. Konkret ser eg då på dei norske haldningane til belgiske og kanadiske forslag om å drøfte allianseframtida, og til planane om atomstyrken MLF. Eg drøftar òg den utanrikspolitiske lina i lys av regjeringsskiftet i 1965. Aller først ein kikk på den internasjonale konteksten og det franske prosjektet.

DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN

1964 er blitt kalla det store MLF-året. Spørsmåla om den multilaterale styrken skulle ende dette året med ei atlantisk-europeisk krise.¹⁵⁵ I tillegg til den franske motstanden mot atomstyrken, tærte prosjektet så mykje på alliansen at president Johnson i slutten

¹⁵² Kissinger 1965: 4.

¹⁵³ Wenger, Nuenlist og Locher 2007: 3.

¹⁵⁴ Kaplan 2004: 29; Kissinger 1965: 5.

¹⁵⁵ Bozo 2001: 117.

av 1964 valde å legge det vekk.¹⁵⁶

Året byrja med ei diplomatisk bombe. De Gaulle kunngjorde at Frankrike hadde opna diplomatiske forbindingar til Kina. Handlinga, i høg grad eit symbolsk verk, styrka like fullt det globale renommeet til Frankrike og synte at den mellomstore NATO-makta kunne påverke kursen til den kalde krigen. Samstundes auka kritikken av den veksande amerikanske involveringa i Vietnam.¹⁵⁷

I NATO skjedde det òg eit skifte i persongalleriet. Dirk Stikker, som heilt frå 1961 hadde møtt motstand frå de Gaulle, byrja bli lei det umedgjerlege Frankrike. Dessutan hadde han dårleg helse.¹⁵⁸ *Dagbladet* merka seg at Stikkar allereie på det første store NATO-møtet han leia, ikkje verka særleg sprek aller dynamisk.¹⁵⁹ NATO-problema hadde slite ut generalsekretæren, og Stikker meinte etterfølgjaren måtte vere ein "strong man". Det var derimot, etter Stikker sitt syn, ikkje den aktuelle kandidaten italienaren Manlio Brosio. Stikker meinte Brosio neppe var ein "real fighter", men snarare "a pleasant man but no out-standing candidate".¹⁶⁰ Brosio var heller ikkje førstevalet til Noreg, som helst ville ha ein internasjonal britisk politiskar med internasjonal erfaring. Om det skulle vere ein italienar, meinte utanriksminister Lange at det burde vere visegeneralsekretær Guido Colonna, som var godt kjent med NATO-problema.¹⁶¹

De Gaulle utfordrar ytterlegare – eit første signal om fransk utmelding

Mot slutten av 1964 blei det tydelegare at forholdet mellom Frankrike og NATO framleis ville vere vanskeleg. De Gaulle formulerte intensjonane sine då han kunngjorde at NATO burde endre organisasjonsform innan 1969. Frankrike ville ikkje oppretthalde "[...] the kind of machinery that now exist" ut over det året, forkynte de Gaulle. Han la til at Frankrike i 1965 ville halde fram med å frigjere seg frå "[...] all systems that under cover of the 'supranational' or else 'integration' or even 'Atlanticism', in reality would keep us

¹⁵⁶ Bozo 2001: 221.

¹⁵⁷ Locher 2010: 121; Bozo 2001: 109. Noreg anerkjente det kommunistiske regimet i Kina i 1949, før utbrotet av Korea-krigen. Under krigen heldt Noreg seg frå å røysta for at Folkerepublikken skulle få ein plass i FN (Eriksen og Pharo 1997: 51).

¹⁵⁸ Helst ville Stikker, med omsyn til situasjonen i NATO, trekke seg tilbake til villaen sin i Menaggio ved Comosjøen i Italia og legge alle NATO-problem bak seg (Locher 2010: 127).

¹⁵⁹ *Dagbladet* 14.5.1964.

¹⁶⁰ Sitert etter Locher 2010: 128.

¹⁶¹ SA, UUKK, 8.5.1964; SA, UUKK, 21.5.1964. Canada hadde ønska seg Halvard Lange som ny generalsekretær, og utøvde eit visst press på den norske utanriksministeren for at han skulle stille som kandidat. Lange svarte nei på desse framstøytane (SA, UUKK, 8.5.1964).

under the hegemony we know”.¹⁶² Det var i tillegg ein hegemon som ville engasjera NATO utanfor kjerneområdet til alliansen (les Vietnam).

I mai 1965 rapporterte den amerikanske ambassaden i Paris fleire teikn på at Frankrike planla å trekke seg frå den militære integrasjonen i NATO, kaste ut amerikanske soldatar og utstyr frå fransk jord, og bytte ut NATO med ein klassisk og lausare allianse etter 1969.¹⁶³

Signala var høgst reelle, og skreiv seg frå eit møte mellom de Gaulle og George Ball i Paris same månad. Den franske presidenten sa her for første gong at landet ville trekke seg ut av NATO. Frankrike såg ikkje Atlanterhavspakta og NATO som uløyseleg knytt saman. Frå traktaten blei skrive under, hadde det skjedd to viktige endringar: Sovjetunionen hadde utvikla kjernefysiske våpen og dei europeiske landa hadde reist seg og var ikkje avhengige av USA på same måte. Difor ville ikkje Frankrike lenger underordne seg USA, noko de Gaulle meinte prinsippet om integrasjon innebar. Dessutan kunne Frankrike heller ikkje akseptere utanlandske styrkar på fransk jord, utan at dei var under fransk kommando.¹⁶⁴

”I left the meeting impressed with the news I just heard from de Gaulle. Now, for the first time, the French government had informed us that France planned to withdraw from NATO and expel the organization from its soil.” Men, dei sensasjonelle nyheitene nådde ikkje fram i Washington: “[...] few of my colleagues believed that de Gaulle would do exactly what he stated”, minnest Ball i memoarane sine.¹⁶⁵

Nokre månadar etter samtalen med Ball i Paris, kom de Gaulle med den til då klaraste indikasjonen på at Frankrike ville gjere eit trekk mot NATO. 9. september erklærte den franske presidenten på ein av dei velregisserte pressekonferansane sine at “[...] by 1969 at the latest, the subordination called ‘integration’ that NATO entails and which puts our destiny under foreign authority, will cease as far as we are concerned”.¹⁶⁶ Utfordringa frå de Gaulle blei tydelegare, og spørsmålet om korleis norske styresmakter tok opp hansken blir drøfta litt seinare i kapitlet.

¹⁶² Sitert etter Bozo 2001: 135. Det kan vere verdt å merke seg at Frankrike skilde mellom traktaten (Atlanterhavspakta) og organisasjonen, med det integrerte militære samarbeidet.

¹⁶³ Ellison 2007: 23.

¹⁶⁴ Ball 1982: 332.

¹⁶⁵ Ball 1982: 333.

¹⁶⁶ Bozo 2001: 155; Ellison 2007: 27.

Endra haldning til "out-of-area"

Kring midten av 1960-talet bytta kolonimaktene Frankrike og Storbritannia rolle med USA. Supermakta som tidlegare hadde vore skeptisk til politikken kolonimaktene førte, blei no den største utfordraren til NATOs "non-policy" i spørsmålet om "out-of-area". Frankrike blei, saman med dei nordiske landa, den største kritikaren mot å engasjere alliansen utanfor Europa.¹⁶⁷

Sjølv om medlemslanda var samde i at forsvaret mot Sovjetunionen *innan* allianseområdet var så viktig at andre utfordringar ikkje måtte skape splid mellom dei allierte, var potensialet for brot til stades allereie frå starten. Det skuldast brytninga mellom dei globale interessene til USA, dei regional, og i byrjinga koloniale, interessene til fleire europeiske statar, og dei lokale interessene til mindre medlemsland som Noreg. *Out-of-area*-politikken som blei etablert under Korea-krigen, var retningsstyrande for NATO si tilnærming til liknande situasjonar gjennom den kalde krigen.¹⁶⁸ Det betydde likevel ikkje at ikkje-politikken kom til å bli utfordra – i mindre grad av til dømes Frankrike, og i større grad av USA.

Frå norsk hald merka ein seg ei stadig fastare amerikansk haldning til at NATO-solidariteten òg skulle gjelde utanfor det geografiske verkeområdet til NATO-landa, noko styresmaktene var avventande til.¹⁶⁹ John Lyng, som var utanriksminister i Borten-regjeringa frå 1965, såg krigen i Sørøst-Asia ikkje berre som eit moralsk, men òg som eit maktpolitisk problem der NATO-samarbeidet blei skadelidande.¹⁷⁰

Canada vil avklare framtida – tek initiativ til ei atlantisk sjølvransaking

There is at present much talk about a crisis in the Alliance. But we must not be unmindful that there has been talk of a crisis in the Alliance, off and on, for a number of years.¹⁷¹

Medan USA sleit med å skjønna seg på Frankrike og de Gaulle, var det Canada som tok tak i uvisse knytt til det neste franske skrittet. Canada stod i front for ei gruppe NATO-land

¹⁶⁷ Liland og Pharo 1999: 181; Brundland 1966: 112; Danielsen og Widerberg 2014: 20. Det var historikaren Frode Liland som først omtala NATO si tilnærminga til "out-of-area"-saker som "non-policy", ein "ikkje-politikk". Sjå Liland 1999, "Keeping NATO Out of Trouble: NATO's Non-policy on Out-of-Area Issues during the Cold War, *Forsvarsstudier* 4/99 og Liland 2001, "Explaining NATO's Non-Policy on Out-of-Area Issues during the Cold War".

¹⁶⁸ Danielsen og Widerberg 2014: 16–17.

¹⁶⁹ SA, UUKK, 21.5.1964: 12; UD 33.2/2b I, amb. Washington til UD, 15.5.1964, vedlagt tale ved viseutanriksminister Ball.

¹⁷⁰ Tamnes 1997: 96.

¹⁷¹ UD 33.2/2b I, NATO: the state of the Alliance, tale ved den kanadiske utanriksministeren Paul Martin, 23.11.1964.

som byrja finne måtar å handskast med den franske obstruksjonen og det underforståtte kravet til endring. Den kanadiske NATO-ambassadøren George Ingnatieff etterlyste ei grunnleggande sjelegransking, viss ein etter 1969 skulle halde fram som meir enn ein samanslutning med mininalt militært samarbeid.¹⁷²

På statsrådsmøtet i Paris i desember 1964 kom det fram at dei fleste medlemslanda meinte det var naudsynt å få avklart den framtidige organiseringa av alliansen. Lengst gjekk den kanadiske utanriksministeren Paul Martin. Han ville ha ei "[...] systematic examination in depth of the kind of Alliance we want". Reaksjonen frå norsk hald var at ei slik undersøking ikkje måtte gjerast offentleg kjent før det var klart at dei kunne oppnå tilstrekkelege positive resultat. På møtet blei det vedteke at Det faste rådet skulle komme med ei skisse av eller retningslinjer for arbeidet med å tilpasse alliansen til dei nye realitetane.¹⁷³

Frå Canada kom det òg på nyåret 1965 noko den norske ambassadøren til Canada, Bredo Stabell, tolka som nye synspunkt. Etter statsminister Lester Pearson si meining var det ikkje mogleg å utvikle samarbeidet innan NATO ved å vidareføre integreringa så lenge de Gaulle regjerte i Frankrike. Difor trengde ei vurdering av det kanadiske militære bidraget til alliansen seg på – ein måtte tilpasse det kanadiske bidraget etter dei endra omstenda, meinte styremaktene i Ottawa.¹⁷⁴ Lik andre NATO-land hadde dei merka seg "[...] significant changes in the balance of strength within the Alliance itself".¹⁷⁵

Kanadiarane var dei første som kasta seg inn i diskusjonen om kva NATO var og skulle bli. Som ei vidareføring av forslaget til utanriksminister Martin på statsrådsmøtet i desember 1964, utarbeida den kanadiske NATO-delegasjonen to notat, "Annex A" og "Annex B", om framtida til alliansen. I notata blei det nemnd eit par faktorar som landa måtte ta omsyn til i det vidare tilpassingsarbeidet, det blei trekt opp ei rekkje prinsipp og målsetningar som det på bakgrunn av erklæringane frå statsrådsmøta sidan 1957 var semje om, og det blei til slutt antyda ein del framtidige oppgåver og mål for NATO.¹⁷⁶

¹⁷² Locher 2010: 132.

¹⁷³ UD 33.2/2b I, notat 3. pol. kontor, 13.2.1965.

¹⁷⁴ UD 33.2/2b I, amb. Ottawa til UD, 11.2.1965.

¹⁷⁵ UD 33.2/2b I, *Canada and the Atlantic Community*, tale ved utanriksminister Paul Martin, 4.3.1965.

¹⁷⁶ UD 33.2/2b I, notat 3. pol. kontor, 15.3.1965; UD 33.2/2b I, NATODelParis til UD, 12.3.1965, vedlagt *Annex A: Future of the Alliance* og *Annex B: Future Procedure*.

DEI NORSKE SYNSPUNKTA PÅ UROA I OG FRAMTIDA TIL NATO

Problema i NATO var kjent for UD våren 1964, det er derimot ikkje spesifisert i kjeldene kva problema var, anna enn at det gjaldt den vidare utviklinga av alliansen.¹⁷⁷ Frå amerikansk hald var problema i alliansen mellom anna knytt til manglande europeisk politisk eining og integrasjon. Den avspente situasjonen internasjonalt og den økonomiske framgangen i Europa kunne svekke NATO, åtvare amerikanarane. Faren låg i at somme medlemsland, viss den lukkelege tilstanden varte for lenge, ville sjå forpliktingane i NATO som unaudsynlege og at "[...] some of our European friends – out of a new-found confidence may be led to consider NATO as too much an American show – there is already an apperant trend that way".¹⁷⁸ Her skal det ikkje mykje fantasi til for å tenkje seg at USA, som pådrivarar for europeisk integrasjon, viste til det dei opplevde som ein obstanasig fransk president.

På "signingsreisa" til den nye generalsekretæren, italienaren Manlio Brosio til Canada, gav han uttrykk for uro over framtida til alliansen. Brosio meinte brytninga mellom forsøket på å oppnå eit atlantisk fellesskap og veksande nasjonalistiske tendensar var problemet. Særleg var han uroa for kva motsetninga USA – Frankrike ville bety for året 1969.¹⁷⁹ Frå norsk side var ein godt kjent med samarbeidsproblema som rei alliansen. I ein samtale med den amerikanske viseutanriksministeren Ball meinte Halvard Lange at NATO-landa, i lys av dei omvurderingane som skjedde i Moskva hausten 1964, på desembermøtet same året burde stadfeste lojaliteten til alliansen. "[...] i hvert fall 14 av NATO's medlemsland (om ikke Frankrike var villig) [...]".¹⁸⁰

MLF: ei mare for NATO

Ei av sakene som NATO-landa ikkje blei samde om, og der Frankrike var på kant med alliansen, var spørsmålet om *multilateral-force* (MLF). Argumenta for den multilaterale atomstyrken var at han skulle auke slagkrafta til NATO, gi europeane ei aksje i den strategiske planlegginga og ei røyst i kontrollen over dei avskrekkande verkemidla i krisetid. Det ville igjen minske risikoen for spreining av atomvåpen, og gi det

¹⁷⁷ UD 33.2/2b I, amb. Washington til UD, 15.4.1964.

¹⁷⁸ UD 33.2/2b I, amb. Washington til UD, 15.5.1964, s. 2 i den vedlagde talen til viseutanriksminister Ball.

¹⁷⁹ UD 33.2/2b I, notat 3. pol. kontor, 22.10.1964.

¹⁸⁰ UD 33.2/2b I, melding frå UD til NATODelParis, 18.11.1964, parentes i originalen.

amerikanske engasjementet i Europa meir substans, noko som igjen ville vere viktig for den atlantiske integrasjonen, meinte utanriksminister Martin.¹⁸¹

Frankrike var mot planen om å danna MLF-styrken, og særskilt vesttysk deltaking i han.¹⁸² Frå fransk hald ville ei tilslutning til atomstyrken bli oppfatta som slutten på eit Europa uavhengig av USA, og "[...] at de européiske medlemmer av den atlantiske allianse blir gjort til amerikanske vasallstater".¹⁸³ Det franske synspunktet var at spørsmålet difor heller ville skape splid i alliansen snarare enn å samle han.

Skepsisen til atomstyrken meldte seg òg hjå dei norske politikarane. Den norske atompolitikken med sjølvpålagde avgrensingar spelte inn i den norske avgjerda om å ikkje delta. Debatten her heime kom til å handle om eit eventuelt veto mot forslaget. Gerhardsen-regjeringa var tydelege motstandarar av planen, og dei borgarlege partia støtta lina til regjeringa, medan Høgre var splitta. Utanriksminister Lange, som var mot å bruke veto, følgde ei forsiktig line utetter i denne saka. Statsminister Gerhardsen derimot, kom med kritiske utsegn om MLF, som han meinte representerte ei spreining av atomvåpen.¹⁸⁴

Noreg hevda i lag med Danmark synet at det var sterke militære og politiske argument *mot* å opprette ein multilateral atomstyrke. Hovudargumentet til Noreg, i tillegg til faren for spreining, var at det ville vere uklokt å sjå vekk frå reaksjonane ein slik styrke ville provosere fram hjå Sovjetunionen.¹⁸⁵ Sovjetunionen på si side frykta ei opprusting av Vest-Tyskland og anskaffing av moglege atomvåpen. Lange meinte det var svært viktig å fjerne denne angsten Sovjetunionen hadde, og dessutan forklare dei andre austblokklanda fordelane ved MLF. For eiga rekning såg han ikkje at Noreg kom til å slutte seg til MLF. Den norske regjeringa kunne derimot gå med på at styrken blei oppretta viss dei fekk garantiar om at ordninga sørgja for ikkje-spreining av atomvåpen og at forholdet til Sovjetunionen blei teke vare på.¹⁸⁶ Slik skil den norske motstanden mot MLF seg frå Frankrike, som *Dagbladet* hevda såg MLF utelukkande som eit hinder

¹⁸¹ UD 33.2/2b I, *NATO: the state of the Alliance*, tale ved den kanadiske utanriksministeren Paul Martin, 23.11.1964.

¹⁸² UD 33.2/2b I, *NATO: the state of the Alliance*, tale ved den kanadiske utanriksministeren Paul Martin, 23.11.1964. Planane var uforlikelege med det franske konseptet for europeisk tryggleik og ville dessutan stride mot avtalen som Frankrike og Vest-Tyskland inngjekk i 1963.

¹⁸³ *Dagbladet*, 3.11.1964; sitat *Aftenposten Aften*, 3.11.1964.

¹⁸⁴ Eriksen og Pharo 1997: 253–254.

¹⁸⁵ SA, UUKK, 22.10.1964: 9–10. Sjølv om Noreg hadde gjort meiningane sine om MLF kjente, meinte Halvard Lange det var avgrensa kva ein frå norsk side kunne gjere for å påverke den vidare utviklinga.

¹⁸⁶ UD 33.2/2b I, UD til NATODelParis, 18.11.1964.

for ein nasjonal fransk atomstyrke.¹⁸⁷

Den franske motviljen var stor, og i slutten av oktober 1964 meldte til dømes *Dagbladet* at Frankrike truga med å trekke seg ut av NATO i protest mot MLF-planane.¹⁸⁸ Avisa meinte situasjonen i NATO og EEC bar preg av ei alvorleg krise i det vestlege samarbeidet. Leiarartikkelen 12. november 1964 peika på at krisetilstanden gav de Gaulle fleire kort å spela med, og "[...] han vil tydeligvis spille hensynsløst med dem".¹⁸⁹ Å vurdera sanningsgehalten i dei ulike politiske planane til den franske presidenten meinte *Dagbladet* var vanskeleg, men det var for lettvindt å trøyste seg med at han kanskje var "Charles de Bluff".¹⁹⁰

Avisa meinte likevel det var liten sjanse for eit ope brot med NATO i form av ei utmelding. Motstanden frå de Gaulle mot MLF blei likevel sett på som eit alvorleg hinder for samarbeidet i NATO. Det var heller ingen grunn, meinte høgrepolitikar Bernt Ingvaldsen, å setje seg mot dette MLF-forslaget. For Noreg var av landa som hadde nytt godt av tryggleiken frykta for atomvåpna hadde sørgja for.¹⁹¹ Senterpartipolitikaren Erik Braadland meinte heller ikkje det var grunn til å dømme forslaget om ein MLF-styrke moralsk. Bent Røiseland (V) meinte norske styresmakter burde ta tida til hjelp, og at ei norsk veto i saka i alle fall ikkje var heldig. Lange minna om at det framleis var regjeringas politikk å seie nei, viss dei andre landa blei samde om å oppretta MLF.¹⁹² Det er ikkje noko som tydar på at dette var ein protest mot opprettinga av MLF, men snarar eit *nei takk* til deltaking og understreking av den norske særstillinga i atomspørsmålet.

Haldninga vitna om ei understreking av den norske, og danske, særstillinga i atomspørsmåla. Alv Kjøs (H) meinte Noreg ikkje måtte stilla seg slik at dei andre NATO-landa syntes Noreg var vanskeleg å ha med å gjere. Ein måtte altså finne ein måte å stille seg utanom MLF som ikkje provoserte. Ingvaldsen frykta nok eit uttrykk for norsk særstilling ville vere ein reservasjon for mykje, og at Noreg ville hamne utanfor det gode, atlantiske selskapet om ein heldt fram å opponere slik.¹⁹³

Frå kanadisk side frykta ein at dei ulike synspunkta ville ende med ein kollisjon. Rykta gjekk som nemnd hausten 1964 om at Frankrike vurderte å trekke seg frå

¹⁸⁷ *Dagbladet*, 11.12.1964.

¹⁸⁸ *Dagbladet*, 30.10.1964.

¹⁸⁹ *Dagbladet*, 12.11.1964.

¹⁹⁰ *Dagbladet*, 12.11.1964.

¹⁹¹ SA, UUKK, 22.10.1964: 14.

¹⁹² SA, UUKK, 22.10.1964: 14–17.

¹⁹³ SA, UUKK, 22.10.1964: 19–20.

alliansen, om styrken blei oppretta på det grunnlaget som var presentert. Faren for ein frontkollisjon med Frankrike var likevel på det tidspunktet avgrensa, ikkje minst fordi det var avtalt at NATO ikkje skulle presse gjennom MLF-prosjektet – det hadde i alle fall ingen deadline. Når det gjaldt sjølve styrken, støtta Canada i nokon grad planen, men ville ikkje sjølv vere med. Heller ikkje Danmark ville delta, og landet var dessutan skeptisk til heile planen. I frykt for å bli ståande utanfor, og å komme på kant med Vest-Tyskland, helte danskane likevel mot å godta planen.¹⁹⁴

Fransk tilbaketrekking ei belastning for alliansen

Sidan midten av mars 1964 hadde Frankrike trekt ut marineoffiserar frå dei integrerte stabane i NATO og trekt ytterlegare ein del av flåtestridskreftene tilbake frå NATO-kommandoen. Avgjerda blei meldt til Standing Group 27. april. Halvard Lange meinte avgjerda, uavhengig av den militære skadeverkanden, ville ha ein psykologisk skadeverkand. Det ville bli ei ytterlegare belastning på NATO-samarbeidet. Vurderinga frå norske utanriksstyresmakter var at motivet låg i den franske motviljen mot måten alliansen var organisert på, og ein måtte sjå det franske trekket i samband med eit framleis ønske om eit stormaktsutval i alliansen.¹⁹⁵ Det var òg forventa frå norsk side at Frankrike mellom 1964 og 1969 under trussel om å forlate alliansen, ville tvinge gjennom ei omorganisering av NATO i retninga som de Gaulle lanserte i 1958.¹⁹⁶

Lange såg de Gaulle som ein som var prinsipielt motstandar av NATO, og oppfatta at han hadde ei ovanfrå og ned-haldning til småstatane i alliansen. Ap-kollega Trond Hegna nyanserer biletet ved å vise til at de Gaulle i og for seg nok ikkje hadde noko imot småstatar, men at han opplevde dei som reiskapar for den dominante amerikanske politikken i NATO.¹⁹⁷

Belgisk konfrontasjon, norsk atterhald

Den belgiske utanriksministeren Paul-Henri Spaak, ønska seg ein realistisk debatt om situasjonen i NATO så snart som mogleg. Med mindre noko uføresett skjedde, meinte den tidlegare generalsekretæren i NATO, at Frankrike kom til å forlate organisasjonen innan tre år. Spaak peika på at politikken til USA og Storbritannia om å unngå open strid med de Gaulle, ikkje førte fram – for den franske politikken blei berre meir og meir

¹⁹⁴ SA, UUKK, 22.10.1964; Eriksen og Pharo 1997: 253.

¹⁹⁵ SA, UUKK, 8.5.1964: 8.

¹⁹⁶ SA, UUKK, 8.5.1964: 5–6.

¹⁹⁷ SA, UUKK, 8.5.1964: 11.

antiamerikansk.¹⁹⁸

På ministtermøtet i Haag i midten av mai 1964 tok difor Spaak eit oppgjør og ville hale ut av franskmennene kva endringar dei såg for seg i alliansen. Spaak klarte å provosere fram eit svar frå utanriksminister Couve de Murville om at endringsønska utelukkande gjaldt dei militære arrangementa innan NATO, altså kommandostrukturen og integreringa av dei militære styrkane. Den franske utanriksministeren svarte i tillegg med å visa til "Votre alliance", dykkar allianse, eit teikn på den isolerte franske stillinga.¹⁹⁹

Sjølv om Lange var samd i innhaldet i den belgiske kraftsalva mot Frankrike og fransk politikk, heldt han seg frå slike direkte utfall. "Det hadde vært nok av det i de fem kvarterene", Spaak tala.²⁰⁰ På møtet i Haag understreka den norske utanriksministeren at Noreg ikkje såg noko behov for ei større strukturell endring, slik franskmennene signaliserte. Og han åtvarga mot ei ytterlegare splitting i alliansen.²⁰¹ Frankrike sjølv innrømma at dei delvis var årsaken til den situasjonen som NATO var i. Men, kunne den franske NATO-ambassadøren opplyse, sjølv om dei var blant dei sterkaste pådrivarane for endring i alliansen kom det ikkje noko fransk forslag før i 1966, etter det franske valet hausten 1965. Det skulle ikkje hindre dei i å delta i den generelle diskusjonen om alliansen, men "det var neppe tjenelig å påskynde debatten for meget".²⁰²

Ingen systematisk gjennomgang av norsk NATO-medlemskap

På andre sida av Atlanteren var dei i gang med å gjennomgå heile problemkomplekset. Det amerikanske utanriksdepartementet hadde inntil kring våren 1965 rekna med at dei hadde god tid på seg til å drøfte situasjonen i alliansen. I byrjinga av juni byrja amerikanarane å skjønna at de Gaulle kunne "sette ting på spissen" kort tid etter han var attvald som president. Studien som amerikanarane sette i gong tok utgangspunkt i indikasjonar dei hadde fått om kva de Gaulle tok sikte på: at Frankrike ikkje kunne nyttast som base for NATO-installasjonar eller for amerikanske militære installasjonar. Studien skulle difor skissere korleis forsvaret av Vest-Europa skulle organiserast utan Frankrike. Ein annan indikasjon gjekk ut på at Frankrike ville ha ein allianse i

¹⁹⁸ UD 33.2/2b I, amb. Brussel til UD, 7.5.1965.

¹⁹⁹ Dagbladet, 14.5.1964.

²⁰⁰ SA, UUKK, 21.5.1964: 14.

²⁰¹ Dagbladet, 14.5.1964.

²⁰² UD 33.2/2b I, NATODelParis til UD, 11.6.1965.

tradisjonell forstand, noko som i så tilfelle fekk konsekvensar for artikkel 5 i traktaten. Som ei av kjeldene til ambassadøren i Washington, Hans Engen fortalde han: "Det er ganske meget hva De Forente Stater kan gjøre for å forsvare Frankrike. Hva Frankrike i ett av de Gaulles alliansesystem kan gjøre for å forsvare De Forente Stater, er i beste fall et åpent spørsmål".²⁰³

Her heime var det ikkje planlagt noko systematisk gjennomgang av spørsmålet om Noreg og NATO i og etter 1969. I det som kom til å bli den siste utanrikspolitiske orienteringa til Halvard Lange i Stortinget 1. april 1965, peika han på at det ikkje var aktuelt å endre norsk NATO-politikk. "Det som enkelte kaller NATO's krise, består først og fremst i uløste problemer når det gjelder ansvarsforholdet mellom Nord-Amerika og Vest-Europa."²⁰⁴ Det var ikkje anna å gjere, meinte Lange, enn å ta tida til hjelp for å løyse problema i alliansen. Det same haldninga om å vente til "[...] tiden er moden for det", hadde utanriksministeren til spørsmålet om kva det vidare økonomiske og politiske samarbeidet i Vest-Europa kunne ha å seie for ei mogleg omlegging av organisasjonen i NATO. Det var viktigare å konsentrera seg om det mest alvorlege verda stod overfor, nemleg spreidinga av atomvåpen.²⁰⁵

På spørsmål frå ein journalist i *Lofotposten* om det var sett i verk ei slik undersøking om framtida til NATO, svara Utanriksdepartementet kort ved å vise til at utanriksminister Lange ved fleire høve hadde komme inn på dette tema. Spørsmåla frå journalist Nilsen gjorde likevel UD nysgjerrige på kva dei gjorde i Danmark, og instruerte den norske ambassaden i landet til å finne ut meir om arbeidet som var sett i gang frå dansk hald.²⁰⁶ Frå dansk side var det ikkje snakk om utførlege undersøkingar om NATO post 1969, kunne ambassadør Hersleb Vogt meddele. Det Socialistisk Folkeparti (SF) hadde i Folketinget insistert på eit utval som skulle vurdera forholdet Danmark–NATO, og det var truleg denne komiteen journalisten i *Lofotposten* hadde høyrte om. Men, kunne Gunnar Seidenfaden ved politisk-juridisk avdeling i det danske utanriksdepartementet fortelje ambassadør Vogt, føremålet var "[...] at komitéen i løpet av våren skal komme til den konklusjon at det ikke er noe behov for et slik utvalg som SF ønsker".²⁰⁷ Det kan sjå ut til at det var breiare politisk semje i Noreg om å sjå nærare på

²⁰³ UD 33.2/2b I, amb. Washington til UD, 2.6.1965.

²⁰⁴ St. tidene 1964/1965: 2928.

²⁰⁵ St. tidene 1964/1965: 2928.

²⁰⁶ UD 33.2/2b I, notat 3. pol. kontor, 10.9.1965; UD 33.2/2b I, UD til amb. København, 16.9.1965.

²⁰⁷ UD 33.2/2b I, amb. København til UD, 21.9.1965.

framtida til NATO. Her heime hadde Sosialistisk Folkeparti to representantar på Stortinget, og dermed liten utanrikspolitisk påverknad. Det var i det store og heile brei tverrpolitisk semje om framleis medlemskap i NATO.

Noko offisiell drøfting om *the state of the Alliance* venta Noreg seg derimot ikkje hausten 1965. Både generalsekretær Stikker og den kanadiske delegasjonen ønska nærare avklaring på spørsmåla i fortrulege drøftingar, snarare enn opne drøftingar.²⁰⁸ Frå tysk side venta ein seg at Frankrike konkretiserte planane sine tidleg i 1966. Dei var budde på at de Gaulle kunne komme til å trekke seg ut av SHAPE og andre integrerte kommandoar.²⁰⁹ For den franske kampanjen for å få oppløyst det integrerte og amerikansk-dominerte forsvarssystemet, som *Aftenposten Morgen* skildrar det juli 1965, var velkjent. Det var heller, etter avisa si meining, ikkje så mykje ein kunne gjere for å tine isfronten mellom Frankrike og USA.²¹⁰ Dei fransk-amerikanske motsetnadane blei heller ikkje lufta på forsvarsministermøtet i Paris i mai 1965. Eit møte som elles var prega av at Frankrike like før hadde trekt seg ut av det militære stabsarbeidet i NATO.²¹¹

Liten norsk endringsvilje – ta tida til hjelp

Til det kanadiske initiativet om ei atlantisk sjølvransaking og det følgjande kanadiske arbeidsdokumentet utvikla det seg to ulike syn. Somme meinte NATO burde skunde seg langsamt ved at medlemslanda skulle snakke ut i tida framover for å betre forstå kvarande og unngå overraskande politiske åtak. Den haldninga kan seiast å nettopp ligge til grunn for det kanadiske initiativet. Andre meinte at ein ved å diskutera grunnprinsippa i NATO, og det atlantiske samarbeidet, risikerte det motsette av det ein håpa på. Ein risikerte å provosera ekstreme franske synspunkt, og det var dessutan ikkje garantert at det herska semje mellom dei resterande 14 om framtida til NATO, var innvendinga.

Den norske NATO-delegasjonen i Paris hørte til i den siste gruppa av medlemsland som meinte det kanadiske arbeidsdokumentet ikkje burde behandlast i NATO med det første, noko amerikanarane var samde i. Delegasjonen "[var] i sterk tvil om den 'franske' konfliktsituasjonen i NATO er av slik art at den kan løses eller

²⁰⁸ UD 33.2/2b I, NATODelParis til UD, 15.9.1965.

²⁰⁹ UD 33.2/2b I, amb. Bonn til UD, 7.19.1965.

²¹⁰ *Aftenposten Morgen*, 23.7.1965. Det amerikanske fotorekognoseringstoktet over det franske atomkraftsenteret i Rhônedalen sommaren 1965, gjorde ikkje forholdet mellom statane betre. Som følge av affæren blei det spekulert i om Frankrike ville kaste hovudkvarteret og SHAPE ut av Frankrike.

²¹¹ *Dagbladet*, 31.5.1965.

avdempes gjennom analyse eller diskusjon i det Faste Råd eller i andre NATO-organer”.²¹²

Den norske delegasjonen var overtydd om å ta tida til hjelp for å bli samde om kva NATO skulle vere i framtida, og ikkje sjå seg blinde på 1969.

Det var vel like godt å erkjenne idag at den 'accepted common ground on which all members can agree' som kanadierne vil at NATO skal analysere seg selv frem til, ikke i praksis kan bli annet enn 'den minste fellesnevner' som Frankrike vil godta.²¹³

Diskusjonen om korleis ein skulle tilpasse NATO til det endra politiske og økonomiske biletet i Europa og balansen mellom USA og Europa, utvikla seg til å omfatta formålet og strukturen til organisasjonen. I dei spørsmåla råda eit motsetnadsforhold som grovt kan delast inn i Frankrike på eine sida og USA og dei fleste mindre medlemsstatane på den andre.²¹⁴

Etter norsk syn burde ikkje eventuelle omleggingar i NATO svekke rolla til Det faste rådet. Norske styresmakter var innstilt på å delta aktivt i drøftingane om saka innan NATO, men var bestemt på at saka burde få minst mogleg merksemd. Og at medlemslanda brukte eit kvart passande høve til å korrigere oppfatninga om at Atlanterhavspakta løp ut i 1969.²¹⁵

Maimøtet i NATO: ingen konfrontasjon med Frankrike

På ministermøtet i London 11.–12. mai, som i stor grad omhandla Vietnam-konflikten, blei medlemslanda samde om at dei fram til møtet i desember skulle prøve å avklare dei ulike syna på framtida til alliansen. I tillegg til eventuelle endringar i oppbygginga eller i traktaten, slik at dei ikkje kom til 1969 – då det med eitt års varsel var høve til å forlate alliansen – ubudd.²¹⁶

Møtet hadde elles eit mindre konfronterande preg enn møtet i Haag året før. Belgia prøvde ikkje dette året å røyke ut franskmennene. Grunnen var at ein meinte det var nyttelaust fordi de Gaulle neppe hadde delt med utanriksministeren sin kva planar han hadde for fransk medlemskap ut over 1969.

Den alminnelige gjetningen går ut på at Frankrike ikke vil si opp traktaten, men at de vil gjøre hva de kan for å bygge ned både de integrerte militære stabene og det sivile forhandlings- og diskusjonsmaskineri og gjøre NATO om, så langt det er råd, til en gammeldags militærallianse uten integrering av militære styrker og uten kontinuerlig

²¹² UD 33.2/2b I, NATODelParis til UD, 9.4.1965.

²¹³ UD 33.2/2b I, NATODelParis til UD, 9.4.1965.

²¹⁴ UD 33.2/2b I, notat 3. pol. kontor, 27.4.1965.

²¹⁵ UD 33.2/2b I, notat 3. pol. kontor, 15.3.1965.

²¹⁶ SA, UUKK, 26.5.1965: 10.

samråding mellom medlemslandene om den politikk som skal føres.²¹⁷

Frankrike var åleine om desse synspunkta, og Rådet skulle fram til neste ministermøte i desember få landet med på ein diskusjon om desse tinga. Noko som ikkje lukkast. Med seg heim frå møtet hadde Halvard Lange ei stor uro for statusen og framtida til alliansen, ei uro han delte med dei fleste andre utanriksministrane i NATO. Uroa var dels knytt til framtidige oppgåver til alliansen utanfor traktatområdet, på grunn av krigen i Vietnam, noko Lange åtvara mot. Og ikkje minst var uroa knytt til det franske spørsmålet.²¹⁸

REGJERINGSSKIFTE, MEN UTANRIKSPOLITISK STABILITET

Etter valet hausten 1965 stod koalisjonsregjeringa mellom Høgre, Senterpartiet, Venstre og Kristeleg Folkeparti att som vinnarar. Tretti år med Arbeiderparti-regjeringar var over, men regjeringsskifte og skipinga av Borten-regjeringa fekk likevel lite å seie for den utanrikspolitiske lina.²¹⁹

Utanriksdepartementet hausten 1965: frå Lange til Lyng

Då John Lyng blei utanriksminister i 1965, var det ein erfaren politiker som tok roret på den utanrikspolitiske skuta. Lyng hadde fleire periodar på Stortinget bak seg og var arkitekten bak den borgarlege samlingsregjeringa i 1963, der han sjølv sat som statsminister. Som utanriksminister introduserte han ein meir avslappa stil enn forgjengaren hans, og i Stortinget tala han som regel utan manus.²²⁰ Ulikt Lange var ikkje Lyng ein utanrikspolitisk ekspert, og han mangla den internasjonale erfaringa til forgjengaren. Lyng meinte det var kunstig å skilje mellom innanriks- og utanrikspolitikk, for norsk utanrikspolitikk skulle vere forankra i norske ideal og interesser.²²¹

Etter Lange-epoken blei Lyng sett på som eit nytt og frisk innslag. John Lyng klarte å skape ei stor grad av semje kring utanrikspolitikken, og han fekk gode skotsmål òg frå venstresida i norsk politikk, trass i at han var høgreman og EF-tilhengjar. Den nye utanriksministeren stod trygt planta i den atlantiske tradisjonen, men var ikkje

²¹⁷ SA, UUKK, 26.5.1965: 10.

²¹⁸ SA, UUKK, 26.5.1965: 11.

²¹⁹ Riste 2001: 229; Rokkan 1966: 70; [www.regjeringen.no](http://www.regjeringen.no/nb/om_regjeringen/tidligere/oversikt/ministerier_regjeringer/nyere_tid/regjeringer.html?id=438715), "Norske regjeringer siden 1945", http://www.regjeringen.no/nb/om_regjeringen/tidligere/oversikt/ministerier_regjeringer/nyere_tid/regjeringer.html?id=438715 (lest 9.11.2014).

²²⁰ Engh 2009. *En vandring langs Memory Lane – et liv med stortingsord*, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Tilbakeblikk-pa-stortingsspraket/> (lest 14.10.2014).

²²¹ Johansen 1975: 57–58.

oppglødd *atlantist*. Lyng var meir oppteken av eit alleuropeisk perspektiv enn av eit vesteuropeisk. I austpolitikken var hovudideen hans at det hadde danna seg ein relativ balanse, eller likevekt, mellom blokkene. Difor måtte oppgåva vere å bygge venskaplege band mellom blokkene og dei einskilte landa. Det store utanrikspolitiske kallet hans var avspenning mellom aust og vest, men han etterlèt seg få spor på den internasjonale scena.²²²

Skilnaden i stilane til Lang og Lyng fekk òg merksemd ut over norskegrensa. Kort tid etter at de Gaulle hadde annonsert at han trekte Frankrike ut av den militære delen av NATO, gjorde den danske avisa *Politiken* opp status for dei nordiske landa. Avisa peika på at med skifte i den utanrikspolitiske leiinga i Noreg hadde landet fått ein statsråd som var meir open og hadde ei meir nyansert tilnærming enn Lange. Den tidlegare statsråden blei skildra som einsidig atlantisk og med ein nær sagt doktrinær intoleranse overfor motstridande synspunkt. Like fullt konstaterer den danske avisa at det i størst grad var snakk om ei stilendring i Utanriksdepartementet, enn ei vending i utanrikspolitikken.²²³

Den kontinuerlege og uendra lina i den norske utanrikspolitikken stadfesta Lyng då han for første gong orienterte Stortinget som utanriksminister. Han via talen til dei to grunnsteinane i norsk utanriks- og tryggingsspolitikk.

Den første utanrikspolitisk orienteringa til Lyng: FN og NATO

29. oktober 1965 stod John Lyng på talarstolen i Stortinget for første gong for å orientere om utanrikspolitikken til Borten-regjeringa. Lyng brukte tida på å legge ut om FN og NATO, og drog i tillegg fram den eksplosive situasjonen i Aust-Asia "[...] alle utveier [må] prøves for å få slutt på krigen i Vietnam", og kor viktig det var å få i stand ein avtale om ikkje-spreiing av atomvåpen for å "[...] stanse utviklingen mot et [...] kjernefysisk anarki".²²⁴

I forholdet til NATO var det særskilt éin ting den ferske utanriksministeren ville til livs: trua om at Atlanterhavspakta utløp i 1969. Lyng ville ikkje ta opp debatten om framleis norsk medlemskap etter 1969, det ville etter hans meining bli ei rein hypotetisk

²²² Tamnes 1997: 27–28. Den norske oppskrifta under Lyng var lik det som seinare blei kjernen i tysk *Ostpolitik*, nemleg at avspenninga ikkje burde røre ved allianseforholda i aust eller vest. Brubygginga set føre ein aksept av status quo med tanke på grenser og regimer i Europa. Gjennom dialog skulle statane knytast tettare saman og motiverast til å bli gjensidig atterhaldne (Tamnes 1997: 27–28).

²²³ UD 33.2/2b II, "de Gaulle, NATO og Norden", *Politiken*, 15.3.1966.

²²⁴ St. tidene 1965/1966: 72.

øving. Dessutan visste Noreg lite om kva nære allierte tenkte om denne saka. Lyng gjer det klart for ein kvar som ville vurdere det norske forholdet til NATO at "[d]et er mangt og meget som vil bli revet opp på en rekke områder hvis det intime samarbeid som gjennom NATO har vært etablert med de vestlige land, skulle opphøre".²²⁵

Utanriksminister Lyng informerer vidare, den som i framtida vil vurdere allianseforholdet, om kor elastisk organisasjonsforma i NATO var. Rammene for samarbeidet var vide nok til å gi plass til norske særordningar. Vide nok til at Noreg kunne føre ein eigen basepolitikk, atompolitikk – slik dei venteleg kunne ha gjort under ein annan (allianse)samansetning. Innan desse rammene hadde Noreg tilgang til å betre forholdet til land utanfor NATO og slik "[...] yte vårt bidrag til [...] arbeid for avspenning".²²⁶ Lyng betrakta dei regionale grupperingane som stabiliserande faktorar, der auka kontakt mellom dei kunne føre til framsteg med tanke på nedrusting.

Kontinuiteten i utanrikspolitikken blei stadfesta i denne første utanrikspolitiske orienteringa til Lyng. Ein kontinuitet dei fleste folkevalde slutta opp om.

Utanrikspolitiske kontinuiteten og gryande uro over framtida til NATO

I utanriksdebatten 8. november prega spørsmåla om kva som kom til å skje i 1969 og kva Frankrike kunne finne på i åra fram til 1969 delar av debatten. Bent Røiseland (V) var mellom dei som reiste spørsmålet, fordi "Frankrike har stundom uttalt seg på ein slik måte at ein nesten måtte rekne med at dei varsla utmelding".²²⁷

Fleire av stortingsrepresentantane peika nettopp ut Frankrike og de Gaulle som det største uromomentet i høve framtida til NATO, og for eit samla og integrert europeisk fellesskap. Ein av dei var Høgre-politikaren Edvard Hambro, som meinte stillinga Frankrike hadde til EEC og til samarbeidet med andre land ikkje utelukkande var diktert av økonomiske spørsmål, men av storpolitiske og militærpolitiske omsyn.²²⁸ Krassare var Inge E. Bartnes (Sp), som peika på at den største uroa var haldninga til NATO i Frankrike, "[...] som ikke så sjelden i de senere år har stukket kjepper i hjulene for denne organisasjon".²²⁹

På grunn av uvissa med omsyn til Frankrike mana mellom anna Finn Moe (Ap) til

²²⁵ St. tidene 1965/1966: 74.

²²⁶ St. tidene 1965/1966: 74.

²²⁷ St. tidene 1965/1966: 279.

²²⁸ St. tidene 1965/1966: 311.

²²⁹ St. tidene 1965/1966: 324.

at Noreg burde bu seg på moglege endringar ved sjå NATO i eit langsiktig perspektiv og kontinuerleg vurdere den dynamiske internasjonale utviklinga. For, "NATO er i dag inne i en krise", peika Moe på.²³⁰ Spørsmålet om korleis krisa skulle handterast måtte derimot vente til etter det franske presidentvalet, trudde Ap-politikaren.²³¹

Fleire representantar var samde med Moe, mellom anna Svenn Stray (H). NATO stod "[...] etter mange solemerker å dømme foran et veiskille".²³² Dei norske politikarane var tilsynelatande bevisste på dei endringane som alliansen kunne vente seg, og på tvers av partia kom oppmodingane om å opne for ein heimleg debatt om kva NATO skulle vere i framtida.²³³ Trass frykta for situasjonen i alliansen, var politikarane trygge på eit framleis atlantiske samarbeid innan NATO.

Stortingspolitikarane frå Arbeiderpartiet, Høgre, Senterpartiet, Kristeleg Folkeparti og Venstre stadfesta etter orienteringa til statsråd John Lyng (H) at det ikkje var noko brot eller skifte å spore i norsk utanrikspolitikk – den utanrikspolitiske hovudlina låg fast. Men ikkje alle partia på tinget gjekk gode for denne kontinuiteten.²³⁴ Sosialistisk Folkeparti, med to representantar i perioden 1965–1969, var det einaste partiet som flagga eit divergerande syn på retninga i den norske utanrikspolitikken og NATO-medlemskapet særskilt. Finn Gustavsen (SF) kjøpte ikkje i det heile argumentet til utanriksministeren om at NATO var ein elastisk allianse og at Minister difor hadde fått rom til å utvikle ein eigen NATO-politikk. Det var eit "betydelig selvbedrag", irettesette Gustavsen frå talarstolen.²³⁵

Samstundes var SF-representanten ein av dei som tydlegast slo fast at NATO var inne i ei alvorleg krise. Med franske omleggingsplanar, "[...] de Gaulle har tydelig sagt at han vil komme med forslag om reorganisering av NATO", var det mogleg Noreg måtte ta

²³⁰ St. tidene 1965/1966: 349.

²³¹ St. tidene 1965/1966: 282. I presidentvalet den 19. desember 1965 blei Charles de Gaulle attvald for sju nye år. Det trongst to røystegivingar for å avgjere presidentvalet mellom de Gaulle og utfordraren François Mitterand. De Gaulle vann med 54,5 prosent av røystene (Bozo 2001: 162).

²³² St. tidene 1965/1966: 320.

²³³ Følgjande politikarar oppmoda spesifikt til ein NATO-debatt i innlegga sine: Finn Moe (Ap), Halvard Lange (Ap), Andreas Wormdahl (Ap), Arvid Johansen (Ap), Svenn Stray (H), Edvard Hambro (H), Halfdan Hegtun (V), Johan Østbu (Sp).

²³⁴ Den tryggingspolitiske debatten var på midten av 1960-talet prega av ei forsonleg stemning. Motstanden mot den etablerte lina i tryggingspolitikken kom frå delar av Ap og Venstre. Historikaren Rolf Tamnes peikar på at mildvêret mellom aust og vest bidrog til ein kritisk impuls, der det kapitalistiske systemet fekk eit dårleg ord på seg. Vietnamkrigen og militærkuppet i Hellas i 1967 førte den norske NATO-tilknytninga inn i eit kritisk søkelys. I 1968 kom debatten om norsk NATO-medlemskap opp, men forslaget om utmelding blei forkasta av Stortinget (Tamnes 1997: 92–93).

²³⁵ St. tidene 1965/1966: 298.

omsyn til motstridane franske, amerikanske og vesttyske interesser mellom anna i atomspørsmålet.²³⁶ Gustavsen meinte difor, som einaste representant, at Noreg burde bryte med førestillingane om at eit norsk NATO-medlemskap var opplest og vedteke ein gong for alle og heller vurdere andre løysingar, til dømes eit nordisk samarbeid.²³⁷

Som utanriksministerveteranen og nyvald stortingsrepresentant Halvard Lange (Ap) presiserte, i London i mai 1965 gav utanriksministermøtet Rådet mandat til å vurdere om det var behov for ei tilpassing i oppbygginga av organisasjonen eller i traktatteksten. Det einaste landet som tydleg hadde sagt dei ville ha endringar var Frankrike. Likevel var det umogleg å vite kva endringar Frankrike ønska seg. "Det er imidlertid stilt i utsikt at så vil skje i løpet av kommende vår."²³⁸ I den analysen trefte Lange svært godt.

Den nye regjeringa var, kunne Lyng stadfeste, fullstendig klar over dei vanskelege og dels ømtolige utanrikspolitisk problema som venta både Regjeringa og Stortinget. Finn Moe (Ap) oppmoda difor til å ta stilling til korleis eit NATO med eller utan Frankrike ville fortone seg for Noreg, for var eit spørsmål "[...] som vi ikke kan vente til 1969 med å ta stilling til".²³⁹ Det spørsmålet rakk dei ikkje vurdere før den franske avgjerda kom våren 1966.

Norsk skepsis til tre nye vise menn

Framfor desembermøtet i NATO var det håp om at møtet, på initiativ frå den belgiske utanriksministeren, kom til å ta for seg heile problemkomplekset kring framtida til NATO. Både stillinga til Frankrike i alliansen og det vesttyske kravet om medråderett i bruken av dei kjernefysiske våpna. I denne samanheng var det blitt snakka om å opprette ei ny gruppe vise menn, som skulle skissere moglege utfall. Frå norsk hald verka ei slik gruppe "selvsagt umiddelbart tiltalande", men ambassadør Arne Skaug i London åtvvara mot at problema alliansen stod overfor var av ein heilt annan karakter enn mandatet som dei tre vise mennene hadde fått i 1956, "[...] jeg skulle tro at man bör være forsiktig med å trekke noen parallell i så måte".²⁴⁰

²³⁶ St. tidene 1965/1966: 300.

²³⁷ Spekulasjonane om forhandlingar mellom Noreg og Sverige om eit nordisk forsvarsforbund verserte i avisene, men blei avvist av utanriksminister Lyng i utanriksdebatten 8.–9. november 1965. Det er heller ikkje spor av desse forhandlingane i kjeldematerialet mitt.

²³⁸ St. tidene 1965/1966: 308.

²³⁹ St. tidene 1965/1966: 349.

²⁴⁰ UD 33.2/2b II, amb. London til UD, 1.11.1965.

Den norske delegasjonen til NATO i Paris påpeika at ein neppe kom særleg langt med ei slik gruppe utan ei positiv fransk innstilling – det kunne i verste tilfelle forsure forholdet mellom dei 14 og Frankrike ytterlegare. Problema i alliansen skreiv seg til dei fire store medlemslanda USA, Storbritannia, Frankrike og Vest-Tyskland, og NATO-ambassadør Georg Kristiansen meinte problema ikkje blei løyst utan at desse landa tok aktiv del.²⁴¹ Den endelege instruksjonen frå Utanriksdepartementet var at ein frå norsk side burde vere avventande til ideen til Spaak i vente på ei avklaring på statsrådsmøtet i desember same året. Dessutan verka ei slik gruppe lite hensiktsmessig utan fransk og eventuelt tysk oppslutnad.²⁴²

Ambassadøren i Brussel Jahn Halvorsen meinte ein måtte sjå vanskane i NATO i samband med krisa i EEC. Halvorsen peikar på at motivet til Spaak for ein komité av vise menn var å vinne tid for å unngå to kriser på same tid, "[...] mens fellesskapet neppe kan fungere på femmaktsbasis, kan NATO fortsette uten fransk medlemskap".²⁴³ Nettopp difor, meinte ambassaden i Brussel, hadde Spaak vore ettergivande til Frankrike i EEC-krisa, men hardare på NATO-sida. Uroa for framtida til dei to organisasjonane blei nok ikkje mindre av at det var, som Hans Engen påpeikte frå Washington, Frankrike som hadde initiativet i korleis desse krisene blei behandla. Og på den måten bestemte om NATO-krisa og EEC-krisa skulle handterast samstundes. Engen meinte desse faktorane var nøye gjennomtenkt i USA og at den passive haldninga kom av at dei erkjente kor utslagsgivande dei faktorane kunne bli. Den norske NATO-delegasjonen i Paris hevda likevel det var lite truleg at måten NATO møtte framstøytane til de Gaulle på ville påverke haldningane hans til EEC og omvendt.²⁴⁴

²⁴¹ UD 33.2/2b II, NATODelParis til UD, 3.11.1965.

²⁴² UD 33.2/2b II, notat 3. pol. kontor, 7.12.1965. Mot slutten av november 1965 kom meldinga frå Brussel om at Spaak hadde gitt opp ideen om ei gruppe av vise menn som skulle rapportere til Ministerrådet. Grunnen var manglande oppslutnad frå USA og Storbritannia. Sjå UD 33.2/2b II, amb. Brussel til UD, 19.11.1965.

²⁴³ UD 33.2/2b II, amb. Brussel til UD, 5.11.1965. Den belgiske utanriksministeren Spaak meinte Storbritannia og dei nordiske landa burde følge nøye med på det som skjedd ei EEC, utan å blande seg. For skulle det bli eit brot mellom Frankrike og dei fem, ville Storbritannia og dei nordiske landa bli motteke med opne armar (UD 33.2/2b II, amb. Brussel til UD, 19.11.1965).

²⁴⁴ UD 33.2/2b II, amb. Washington til UD, 9.11.1965; UD 33.2/2b II, NATODelParis til UD, 11.11.1965; UD 33.2/2b II, notat 3. pol. kontor, 20.11.1965.

Desembermøtet i NATO: elefanten i rommet

The Secretary General in NATO is, by definition, a man plagued by many problems.²⁴⁵

Mot slutten av 1965 nærma det seg igjen det halvårlege rådsmøtet på ministernivå i NATO. Eit møte, generalsekretær Brosio nok såg fram til med ei blanding av gru og glede. At rolla kunne tære på helsa, var forgjengaren hans Dirk Stikker eit tydeleg døme på. Gjennom året hadde det kanadiske initiativet til ei atlantisk sjølvransaking stadig blitt diskutert, og det var venta å bli tema på ministermøtet. Samstundes auka den franske obstruksjonen, og medlemslanda var samde om å ikkje provosera fram ein reaksjon frå Frankrike, som var venta å komme med forslag til endringar på nyåret. Canada bestemte seg difor for ikkje å ta opp forslaget som dei tidlegare hadde annonsert om ei drøfting av statusen til alliansen.²⁴⁶

Problema som rei alliansen ved slutten av 1965 blei ikkje teke opp på møtet. Den store elefanten i rommet blei heller samtaleemne mellom ministerane i korridorane og i uformelle møter. For trass i at drøftingane som på mange måtar var førespegla ikkje kom til å bli teke opp, rekna Utanriksdepartementet i førebuinga til møtet likevel med at "[...] emnet 'NATO's framtid' uunngåelig vil bli omtalt der – om enn i generelle former – av mange utenriksministre".²⁴⁷

Utanriksminister Lyng beklaga at ministermøter i desember ikkje blei ein arena for å diskutere framtida til NATO, slik det hadde vore naturleg å gjere. Forklaringa låg, ifølgje Lyng, nær: "[d]et er den reserverte holdning som Frankrike har inntatt nettopp når det gjelder å drøfte disse fremtidsproblemene".²⁴⁸ Kløfta mellom Frankrike og dei andre allierte blei større. Frankrike gjekk systematisk mot alle tiltak som kunne styrka NATO, og gjorde eit kvart samrøystes vedtak vanskelegare og vanskelegare. Eit døme på fransk likegyldigheit til prosessane i NATO, var spørsmålet om Malta si stilling i alliansen, der Frankrike "[...] i flukt med den generelle holdning de tar i NATO", ikkje ville vere med i eit førebuande arbeid om eit mogleg maltesisk medlemskap. Frankrike

²⁴⁵ UD 33.2/2b II, tale av generalsekretær Manlio Brosio til Atlantsammenslutningen, 5.11.1965.

²⁴⁶ UD 33.2/2b II, amb. Ottawa til UD, 25.11.1965.

²⁴⁷ UD 33.2/2b II, notat 3. pol. kontor, 7.12.1965: 2.

²⁴⁸ St. tidene 1965/1966 : 1888. Lyspunktet frå møtet, meinte Lyng, var at alle NATO-land var samde om ei politisk hovudline som tok sikte på politisk avspenning mellom NATO og Warszawapakta-medlemene.

ville heller ikkje gi til kjenne eit standpunkt i saka.²⁴⁹ Mot slutten av 1965 blei Frankrike stadig meir isolert, og brotet med NATO nærma seg ei sjølvsgd avslutting.²⁵⁰

Såg dei norske politikarane på det som skjedde som ei krise?

Ved regjeringsskiftet høsten 1965 var NATO på vei inn i en av de utviklingsfaser som utenrikspolitiske korrespondenter gjerne ynder å kalle «en alvorlig krise». Karakteristikken var denne gang ikke helt uberettiget.²⁵¹

Utdraget frå John Lyng si biografiske skildring av åra som utanriksminister viser at Lyng personleg såg problema i NATO-samarbeidet som ei krise, i alle fall i etterkant.²⁵² For medan formuleringar som *krisen i NATO* ofte er å finne i brevvekslingar mellom utanriksstasjonane i mellom anna Brussel, London, Washington og Paris og Utanriksdepartementet, var UD oppteken av å ikkje gi næring til krisa. I førebuinga til utanriksdebatten i Stortinget i 8. og 9. november 1965 blir krise-omgrepet tona kraftig ned. I relativt vage ordelag blir det vist til at det den siste tida har vore ei uformell meiningsutveksling mellom medlemslanda i NATO, og at alliansen ønska å bruke tida fram til 1969 på å avklare situasjonen.

Det synes imidlertid å være en enighet om at man i en slik avklaringsprosess ikke bør forhaste seg [...] Etter min mening skulle det således ikke være grunn til å tale om noen krise, men at det ville være riktigere å betegne situasjonen som innledningen til en nødvendig og ønskelig tilpassingsprosess.²⁵³

Formuleringa tyder på at UD og Lyng ikkje unødig ville spreie kriseomgrepet til stortingssalen. Men frå talarstolen i den nemnde salen var det ikkje tvil om at dei fleste av representantane såg på det som skjedde i NATO som ei krise. Det er fram til hausten 1965 lite som tyder på at Utanriksdepartementet sjølv såg på dette og behandla det som skjedde som ei krise. Sjølv om kriseordet er brukt gjennomgåande i titlar og innhald i noter og meldingar, reflekterer ikkje sjølve innhaldet ei utprega krisestemming.

I *Stortingsmelding nr. 50* om samarbeidet i NATO i 1965 blei ikkje dei indrepolitiske problema i NATO nemnd. Ein kan lese at "[d]e oppgaver NATO har stått

²⁴⁹ SA, UUKK, 26.5.1965: 1–2. Malta var fram til sjølvstenda frå Storbritannia i 1964 dekkja av Atlanterhavspakta gjennom artikkel 6 i traktaten. Etter sjølvstenda blei forholdet til NATO regulert gjennom ein resolusjon som stadfesta *status quo*. Noreg var landet som i 1965 sterkest sette seg i mot å vurdera Malta som medlem i NATO (Eriksen og Pharo 1997: 50).

²⁵⁰ Bozo 2001: 160–163.

²⁵¹ Lyng 1976: 102.

²⁵² Utanriksministeren såg året 1965 som avgjerande for den franske distanseringa frå samarbeidet i NATO, mellom anna på grunn av dei sjølvstendige franske atomplanane (Lyng 1976: 103).

²⁵³ UD 33.2/2b II, notat, *Momenter vedrørende NATO-samarbeid og Norges stilling*, 6.11.1965.

overfor i 1965, har vært av samme karakter som i de senere år”.²⁵⁴ Det er ei sanning med somme modifikasjonar. At stortingsmeldinga ikkje tek opp vanskane NATO opplevde, er likevel i tråd med kommunikea frå statsrådsmøta i London 11.–12. mai og i Paris 14.–16. desember 1965. Desse går heller ikkje inn på dei indrepolitiske problema i alliansen.²⁵⁵ Framfor desember-møtet var, som nemnd, dei allierte blitt samde om å ikkje ta opp spørsmålet om framtida til NATO, men heller diskutera det i korridorane.

Spørsmålet om dei norske styresmaktene og politikarane såg på den franske situasjonen i NATO som ei krise er vanskeleg å vurdera fordi det i svaret ligg ei kvalitativ vurdering av utsegna til desse. Vurderer ein spørsmålet på bakgrunn av kor ofte NATO var tema på UUKK-møta, eller i utanriksdebattane i Stortinget, kjem ein snart fram til at situasjonen i NATO var lagt frå eineståande. Saker som gjaldt EEC, handelssamarbeid, fiskerigrenser, forholdet til utviklingsland, Vest-Tyskland, sjølv sagt forholdet til Sovjetunionen, Vietnam-krigen og atomspørsmål var like, om ikkje meir, framståande. Likevel gjekk fleire av spørsmåla over i kvarandre, slik som at det tyske problemet og atomproblema for så vidt var knytt indirekte til dei franske planane for NATO.

For norske styresmakter oppfatta dei tyske atomambisjonane som ekte, og spørsmålet om ikkje-spreiing av atomvåpen innan NATO var eit vanskeleg spørsmål. USA var klar over at dei deira mektigaste allierte i Europa ville ha eit ord med i laget når alliansen skulle legge opp ein atomstrategi. Difor kom forslag om samarbeidsformer som MLF og ANF, som ikkje hadde gjort nokon til lags.²⁵⁶

Lyng hadde som utanriksminister teke det standpunkt at spreiking av atomvåpen ikkje burde skje, så vel internasjonalt som innan NATO.²⁵⁷ Grunnen var delvis fordi utanriksministeren ikkje ville sjå Vest-Tyskland som atommakt og dels fordi Lyng rekna eit forbod mot spreiking òg innan forsvarsalliansar for å vere meir effektivt.²⁵⁸

²⁵⁴ St. meld. nr. 50 (1965-1966): 1. Ei av utfordringane som er nemnd i meldinga er å få medlemslanda til å yte meir økonomisk for å nå styrkemålsetninga alliansen hadde sett seg. Problemet har gjennom historia til alliansen vore evig aktuelt – fram til og med våre dagar.

²⁵⁵ St. meld. nr. 50 (1965-1966), vedlegg 1 og 2.

²⁵⁶ Lyng 1967: 106; Tamnes 1991: 190. ANF, *Atlantic Nuclear Force*, var eit britisk forslag til ein atlantisk atomstyrke, og ei vidareføring av MLF. Noreg deltok i liten grad i debatten om styrken fordi ANF etter planen skulle omfatte færre land enn MLF: USA, Storbritannia, Tyskland, Italia, Nederland og Hellas. Og fordi USA mista interessa for MLF/ANF, noko som blei registrert med lette hjå norske styresmakter (Eriksen og Pharo 1997: 252–256. Forfattarane brukar nemninga *Allied Nuclear Force*, men eg går ut frå at det er same forslag/styrke dei meiner.)

²⁵⁷ Sjå debatten i Stortinget 8.11.1965, som etterfølgde den første utanrikspolitiske utgreiinga til Lyng 29.10.1966.

²⁵⁸ Lyng 1976: 106.

Kva visste norske styremakter om dei franske planane?

Kva Frankrike og Charles de Gaulle ville gjere og kva planar dei hadde med tanke på framtida til det atlantiske samarbeidet, var det stengt tatt ingen av medlemslanda som visste. Men at Frankrike kunne komme til å finne på noko som ville få konsekvensar for samarbeidet i NATO, blei tydelegare i åra 1964 og 1965.

Det kom mellom anna fram i eit referat frå møtet mellom den danske utanriksministeren Per Hækkerup og den amerikanske kollegaen hans Dean Rusk våren 1965. Her får norsk UD vite meir om dei påståtte franske planane for NATO. Rusk kunne i samtale med Hækkerup avsløre at Frankrike hadde til hensikt i løpet av 1967 å komme med forslag til endring i NATO. Den amerikanske utanriksministeren trudde det kom eit fransk utspel tidlegare, men ikkje før det tyske valet og ikkje før det var offisielt at de Gaulle stilte til neste presidentval, som var ved slutten av 1965.²⁵⁹

Det er slik rimeleg å tru at Noreg visste så mykje, eller lite, som dei andre landa i alliansen om planane til de Gaulle. Det stod att å gissa kva det neste franske trekket var.

OPPSUMMERING

Dette kapittelet har vist at norske styresmakter var godt kjent med den eksistensielle krisa i NATO, men at dei ikkje hadde det travelt med finne ut av kva NATO skulle vere i framtida. Noreg venta ein diskusjon om framtida, men meinte NATO-landa ikkje måtte sjå seg blinde på skjebneåret 1969.

Norske styresmakter meinte den stadige franske utfordringa og uttrekkinga frå delar av det militære samarbeidet skada samarbeidet i NATO. Men, då den belgiske utanriksministeren Spaak våren 1964 prøvde provosera fram kva dei franske framtidsplanane var, var dåverande utanriksminister Halvard Lange skeptisk til utfallet. Lange meinte det ikkje var grunn til å gå til frontalangrep på franskmennene. Denne forsonande tilnærminga adopterte John Lyng då han frå hausten 1965 leia UD.

Lyng heldt seg til den same utanrikspolitiske lina som forgjengaren. NATO var grunnsteinen i norsk tryggingspolitikk, og korkje Lange eller Lyng meinte det var grunnlag for ei revurdering av den norske medlemskapen. Trua på NATO stod fast trass dei mange rykta og meldingane om fransk utmelding, eller trugslar om utmelding i åra 1964 og 1965. I hovudstadsavisene *Aftenposten* og *Dagbladet* blir det jamleg meldt om

²⁵⁹ UD 33.2/2b I, UD til NATODelParis, 5.5.1965, vedlagt referat frå møte mellom P. Hækkerup og D. Rusk.

ein vaklande allianse, og om fransk diplomatisk press på Vest-Tyskland og NATO.²⁶⁰

Utanriksdepartementet prøvde å tona ned krisa, men oppfatninga jamt over på Stortinget var at NATO nettopp stod midt oppe i ei krise. Denne eksistensielle krisa burde Stortinget diskutera, meinte fleire stortingsrepresentantar, og mellom anna Nils Hønsvald (Ap) peika på at det som følgje av den delvise franske uttrekkinga frå overkommandoen i NATO ikkje var godt å vite kva skritt de Gaulle ville ta.²⁶¹

I Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen kom det i 1964–65 til uttrykk både ei avventande haldning, og eit ønske om å finne ei løysing på problema. Men som elles i utanrikspolitikken var det òg i UUKK brei tverpolitisk semje, og oppslutnad om å føra ein tilbakehalden politikk overfor problema i alliansen, markere standpunkt som gjekk på tvers av dei norske særstillingane i alliansen, følgje i spora til våre næraste allierte, spesielt Danmark, og å ha ei forsonande tone overfor Frankrike.

Å diskutere NATO og den norske medlemskapen i alliansen rakk ikkje dei norske politikanane, før de Gaulle gjorde trekket sitt tidleg våren 1966. I den neste delen av oppgåva tek eg for meg dei norske reaksjonane på 1966-krisa, og ser på korleis det utanrikspolitiske avgjerdsmiljøet takla dei konkrete utfordringane de Gaulle gav dei.

²⁶⁰ Mellom anna i Aftenposten Morgen, 2.11.1964; Aftenposten Aften, 3.11.1963; Aftenposten Morgen 6.11.1964; Aftenposten Morgen 23.7.1965; Dagbladet, 30.10.1964; Dagbladet, 2.11.1964; Dagbladet 3.11.1964; Dagbladet, 7.12.1964; Dagbladet 11.12.1964.

²⁶¹ Sjå St. tidene 1965/1966: 331.

KAPITTEL 5: januar – juni 1966

Endeleg klart kva de Gaulle vil

Although NATO has encountered many crisis in its history, the one created by de Gaulle's March 7, 1966 letter to Lyndon Johnson still holds the title of the organization's 'most traumatic moment'.²⁶²

Den 7. mars 1966 gjorde endeleg de Gaulle ord til handling, og utløyste krisa som hadde vore i emning i fleire år. Statsmannen var kritisk til korleis NATO var organisert og blei styrt, og hadde forårsaka mindre kriser heilt frå han entra alliansesamarbeidet som president i 1958. Våren 1966 dikterte han nye føresetnadar for den franske tilknyttinga til NATO – det franske problemet skapte slik nye, konkrete problem.

Dette kapitlet tek for seg korleis NATO og særskilt Noreg handterte den franske avgjerda våren 1966. For å avdekke dei norske haldningane seg eg nærare på reaksjonane på sjølv den franske avgjerda mars 1966, spørsmålet om ein skulle slutte opp om ei felleserklæring frå dei 14 allierte som var att, synet på dei praktiske problema som oppstod og dei militære konsekvensane av uttrekkinga. Eg avsluttar med å sjå på det første ministermøtet etter den franske avgjerda, i Brussel i juni.

DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN

Sidan januar hadde spekulasjonane om kva Charles de Gaulle ville gjere vore mange. Med det franske presidentvalet unnagjort i desember året før, der de Gaulle hadde sikra sin andre periode, var det venta eit snarleg fransk forslag til endring. Forventningane til at noko skulle skje auka etter at Frankrike og dei fem partnerar hennar i EEC kom til ei løysing på krisa som hadde plaga fellesskapet sidan sommaren 1965. Den sju månadar lange franske boikotten av EEC enda med det som er kalla Luxembourg-kompromisset. Den doble krisa 1965-1966 var over, og no stod berre éi krise att.²⁶³

Med fornuftsekteskapet med EEC intakt, byrja de Gaulle skilsmisseprosessen med NATO. Sjølv kunngjeringa kom i byrjinga av mars, men før den tid kom det fleire hint, mellom anna på pressekonferansen han heldt 21. februar. Her kunngjorde de Gaulle at Frankrike fram til 1969 ville halde fram med å tilpasse alliansetilknyttinga si, og at dei ville arbeide for auka sjølvstyre på fransk jord. Det betydde at utanlandske styrkar i

²⁶² Ellison 2010: 141. Sjå òg Kaplan 1988, *NATO and the United States: The Enduring Alliance*.

²⁶³ Ludlow 2010: 186. Luxembourg-kompromisset kom etter "den tomme stols krise" der Frankrike blokkerte arbeidet i EEC i sju månadar frå sommaren 1965. Kompromisset gjekk ut på at medlemslanda i EEC kunne krevja samrøystes vedtak i saker som gjaldt vitale nasjonale interesser (Locher 2010: 228).

landet etter kvart måtte inn under fransk kommando, eller forlate fransk territorium. Dei siste dagane av februar 1966 og byrjinga av mars fekk amerikanarane nyss om at det hadde skjedd ei brå endring i politikken til de Gaulle.²⁶⁴ Kort tid etter var alliansen kasta ut i ytterlegare uvisse, men alliansepartnerane visste i alle fall no litt meir om planane til de Gaulle enn før nyttår.

Samstundes som eit plaga NATO prøver å hanskast med det franske problemet, heldt vanskar fram innan EEC. I løpet av våren 1966 er det likevel ein svak optimisme å spora. Og på ministerrådsmøtet i EEC i Brussel i april blei det klart at de Gaulle "[...] for tiden var tilfreds med den ene krisen i NATO og ikke samtidig ønsket en ny EEC-krise".²⁶⁵

De Gaulle sender eit brev: ut av organisasjonen, men framleis med i alliansen

Formelt kan ein seie krisa byrja med det handskrivne brevet 7. mars 1966 – då blei det i alle fall klart kva krisa gjekk ut på. NATO-landa, som sidan 1958 nær sagt hadde blitt halden på pinebenken, byrja etter kvart å skjønne kva utfordringa frå de Gaulle bestod i. Frankrike ville framleis vere del av Atlanterhavstraktaten og med mindre aust/vest-forholdet endra seg dramatisk dei neste tre åra ville landet "[...] in 1969 and beyond, be determined, as today, to fight on the side of her allies in the event that one of them should be the object of an unprovoked aggression".²⁶⁶ Men på grunn av endringane i den internasjonale situasjonen sidan 1949, kunne ikkje Frankrike lenger rettferdiggjera å vere med i ein den militære organiseringa i NATO.²⁶⁷ Difor kunngjorde de Gaulle at:

[...] France is determined to regain on her whole territory the full exercise of her sovereignty, at present diminished by the permanent presence of allied military elements or by the use which is made of her airspace; to cease her participation in the integrated commands; and no longer to place her forces at the disposal of NATO.²⁶⁸

I tillegg til å trekke Frankrike ut av den integrerte allierte kommandostrukturen, kasta de Gaulle ut dei amerikanske soldatane frå basane deira på fransk jord. Svaret frå den amerikanske presidenten Johnson var å *ikkje* svare. I alle fall ikkje offentleg. Til forsvarsminister Robert McNamara skal han ha sagt følgjande: "[...] when a man asks

²⁶⁴ Ellison 2007: 36.

²⁶⁵ Aftenposten Morgen 9.4.1966.

²⁶⁶ Brev frå Charles de Gaulle til Lyndon B. Johnson, 7.3.1966, http://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/c4bbe3c4-b6d7-406d-bb2b-607dbdf37207/Resources#d97bf195-34e1-4862-b5e7-87577a8c1632_en&overlay (henta 21.9.14).

²⁶⁷ Same stad.

²⁶⁸ Same stad.

you to leave his house, you don't argue, you get your hat and go".²⁶⁹ I praksis kom det til å ta tid å etterfølge krava til den franske presidenten.

Frå amerikansk hald rotta ein seg altså ikkje saman mot de Gaulle. Fokuset til Johnson låg i Vietnam, og avgjerda til den franske presidenten hadde ikkje akkurat komme som eit sjokk. Under Johnsen var USA ein mindre sentral aktør i NATO-spørsmål, hevdar historikaren Lundestad. Dette hadde like mykje å gjere med krigen i Vietnam som det hadde med ei endra oppfatning av europeisk integrasjon.²⁷⁰

Det handskrivne brevet var, som den amerikanske NATO-ambassadøren Harlan Cleveland merka seg, "unilateral in form, but multilateral in substance" – det skulle få følgjer for heile alliansen.²⁷¹ I neste del av kapittelet ser eg nærare på dei norske reaksjonane på det som skjedde det første halvåret i 1966.

AUKA NORSK URO OVER FRAMTIDA TIL NATO

Ved slutten av 1965 fekk norske styresmakter frå amerikanarane inntrykk av at Frankrike kom til å fastsetja nye krav til det amerikanske nærværet i landet, men at de Gaulle først på eit seinare tidspunkt ville leggja fram konkrete forslag om endring av NATO – nærare 1969.²⁷²

Den første utanrikspolitiske orienteringa til Lyng i 1966, og den andre han heldt som statsråd, kom ein knapp månad før det handskrivne brevet frå Paris fann vegen over Atlanteren til det ovale kontoret i Washington DC. Og i utgreiinga var NATO nær sagt eit ikkje-tema. Utanriksministeren knytte ein kort kommentar til at ministermøter i desember 1965 dessverre ikkje hadde blitt den arenaen for å diskutere framtida til NATO, slik det hadde vore naturleg å gjere.

Orienteringa var derimot meir fleirfaldig i tema, og var for det mest via krigen i Vietnam. Lyng tala òg om at tida var inne for på nytt å diskutera forholdet til EEC, for at norske styresmakter skulle vere klare når dei blei konfrontert med problemstillinga. Den tida kunne komme tidlegare enn venta på grunn av Luxembourg-kompromisset, meinte utanriksministeren.²⁷³

Før den sedvanlege utanrikspolitiske debatten som følgjer ei utanrikspolitisk

²⁶⁹ Siterte etter Ellison 2007: 37.

²⁷⁰ Lundestad 1998: 79–80.

²⁷¹ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 12.4.1966: 4.

²⁷² UD 33.2/2b I, amb. Washington til UD, 30.10.1965.

²⁷³ St. tidene 1965/1966: 1884–1888.

utgreiing, hadde president de Gaulle halde ein pressekonferansen som skapte ytterlegare uvisse om det franske prosjektet i NATO. 21. februar tok de Gaulle som nemnd plass bak mikrofonane i presidentpalasset, og forkyste at Frankrike ville tilpasse seg den internasjonale situasjonen og tilknytninga til NATO, slik landet hadde gjort gjennom dei siste åra. Formuleringane til de Gaulle låg tett opp til det som skulle bli ordlyden i brevet 7. mars. Han gjorde det klart at han ikkje lenger ville tillate utanlandske troppar og installasjonar på fransk jord, med mindre dei kom under fransk kontroll.²⁷⁴ For dei som hadde vore usikre på om de Gaulle ville foreta seg noko som kunne setje samordninga i alliansen på spel, må deklamasjonen den 21. februar ha vore eit teikn på at ei endring var på trappene.

Debatten som følgde i Stortinget 22. februar blei difor til ei viss grad prega av den franske tydeleggjeringa av reformønska og fransk suverenitetshunger. De Gaulle hadde skapte tilstrekkeleg uvisse hjå dei folkevalde til at NATO-spørsmålet ikkje blei liggande urørt. Bent Røiseland (V) noterte seg at han klart leste ut av talen til den franske presidenten at Frankrike ønska ein anna ordning for NATO. Ap-representanten Finn Moe, peika på at de Gaulle ville at NATO skulle halde fram, men at forsvaret ikkje skulle vere integrert. Forpliktande internasjonal samarbeid stod ikkje høgt i kurs, registrerte Moe og la til at "[d]e internasjonale organisasjoner som ble bygd opp etter krigen, synes å befinne seg i mer eller mindre krisetilstand alle sammen".²⁷⁵

Pressekonferansen til de Gaulle hadde saktens aktualisert det franske problemet, og dei fleste folkevalde byrja våren 1966 å ta inn over seg at NATO stod framfor ei endring. Ein måtte difor ta de Gaulle meir alvorleg, oppmoda Finn Gustavsen (SF). For, som Guttorm Hansen (Ap) påpeika, det gjekk mot ei endring der Frankrike kravde særordningar innan alliansen. "Jeg kan vanskelig tenke meg at dette ikke vil få konsekvenser for NATO som helhet."²⁷⁶ Hansen var ein dei som klårast i debatten 22. februar tok til orde for at Noreg ikkje kunne sitje på gjerdet og vente på utviklinga. I lag med representantane Arvid Johanson (Ap), Finn Moe (Ap) og Paul Thyness (H) var Hansen ein av dei som foreslo at ei arbeidsgruppe i UD burde sjå nærare på framtida i NATO og den norske tryggingssituasjonen.²⁷⁷

²⁷⁴ Aftenposten Morgen 22.2.1966.

²⁷⁵ St. tidene 1965/1966: 1954, sitat s. 1957.

²⁷⁶ St. tidene 1965/1966: 1978.

²⁷⁷ St. tidene 1965/1966: 1978, 2007, 2012. Noko slik arbeidsgruppe blei ikkje oppretta i UD, så vidt eg kan sjå ut frå kjeldematerialet eg har brukt.

Britisk erklæringsutkast – Noreg ventar på ei fransk avklaring

Det første teiknet på at Utanriksdepartementet fekk vite om brevet til de Gaulle, kom 8. mars 1966. Via den norske delegasjonen til NATO i Paris kom meldinga om at britane hadde utarbeida eit utkast til erklæring for dei 14 medlemslanda som stod att. Erklæringa var utarbeida *før* den franske presidenten sendte brevet til den amerikanske kollegaen sin, og kunngjorde at NATO-landa stilte seg bak traktaten og organisasjonen:

The Atlantic Alliance, unlike any previous alliance in history, has ensured its efficacy as an instrument of defence and deterrence by maintenance in peace-time of an integrated and interdependent military organisation, in which the efforts and resources of each are combined for the common security of all. No substitute for this organisation can be found in bilateral arrangements between national governments.²⁷⁸

Frå NATO-hald venta ein på ei ytterlegare avklaring og at de Gaulle skulle spesifisera kva han hadde skive til president Johnson. Det var ikkje aktuelt å gå ut med 14-maktserklæringa før alle medlemslanda hadde fått eit likande brev. Britane foreslo at alle reaksjonar på avgjerda til de Gaulle burde vere koordinert og at ingen medlemsland inngjekk tosidige avtalar med Frankrike, utan at det var koordinert med dei andre allierte. Den britiske regjeringa foreslo òg å skipe ei planleggingsgruppe av dei fjorten faste representantane i NATO, utan Frankrike, for å handtera konsekvensane av den franske avgjerda.²⁷⁹

Norske styresmakter meinte det var rimeleg at det utvikla seg ei slik gruppe, men at det var forhasta å formalisere ho og gi ho eit utførleg mandat.²⁸⁰ Den danske regjeringa var tilfreds med den noverande løysinga, og peika på at ein ikkje måtte skape inntrykk av at alliansen var "upset". Utanriksministeren Hækkerup var samd i at dei 14 skulle fortsetje som ei gruppe med sikte på å samordne synspunkta sine. Men, dei måtte ikkje skyve Frankrike vekk – ho måtte få delta i alliansen i den grad landet sjølv ønska det. Kanadiarane støtta fullt ut danskane si oppmoding om å halde seg rolige og å vurdera saka nøkternt.²⁸¹

Frå norsk hald var mantraet at NATO-landa i det vidare arbeidet måtte unngå å splitta alliansen. Den norske oppskrifta var å drøfte så mykje som mogleg i Rådet, for det var endå håp om at alliansen på somme punkt kunne komme fram til visse løysingar med Frankrike, "[...] og i hvert fall burde man søke å unngå en nedfrysning av den

²⁷⁸ UD 33.2/2b II, NATODelParis til UD, 8.3.1966.

²⁷⁹ UD 3.2/2b II, *France and NATO*, memorandum frå den britiske regjeringa til UD, 9.3.1966.

²⁸⁰ UD 33.2/2b II, referat 3. pol. kontor, 23.3.1966: 4.

²⁸¹ UD 33.2/2b II, NATODelParis til UD, 9.3.1966; UD 33.2/2b II, NATODelParis til UD, 31.3.1966: 5.

politisk stemning”.²⁸² I det vidare arbeidet fekk den norske delegasjonen til NATO eit ganske fritt mandat.

Når det gjaldt det britiske erklæringsforslaget, var norske styresmakter tvilsame til at ei slik erklæring i det heile burde bli sendt ut. UD instruerte difor den norske delegasjonen i Paris om å halde seg avventande på møtet 11. mars. Den same beskjeden hadde fleire av dei andre delegasjonane fått. Både den norske, danske og kanadiske delegasjonen meinte det var for tidleg å diskutere framtida til NATO, fordi intensjonen til Frankrike på det tidspunktet ikkje var konkretisert.²⁸³ Same dagen, 11. mars, fekk Noreg og dei andre landa eit *aide-mémoire* frå Frankrike som avklarte spørsmåla kring den franske sortien nærare.²⁸⁴

Med ei ytterlegare fransk avklaring på plass, hasta det for somme av NATO-landa å sende ut ei felles fråsegn. Amerikanarane la press på norske styresmakter for at dei skulle slutte opp om den britiske erklæringa, men frå norsk hald vurderte ein å sende ut ei tilleggserklæring i tilfelle Noreg slutta seg til felleserklæringa. Det var ikkje snakk om nokon reservasjon, men tilleggserklæringa skulle understreke den konstitusjonelle rolla til Stortinget på området.²⁸⁵ Før Regjeringa tok ei endeleg avgjerd om dei skulle slutte seg til erklæringa, med eller utan ei tilleggserklæring, skulle difor spørsmålet opp for Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen.

Slutte opp om den britiske erklæringa eller ikkje?

I UUKK-møtet 14. mars kunne utanriksminister Lyng fortelje at utanriksleiinga i Noreg ikkje var overraska over det som hadde skjedd, fordi dei gjennom dei siste månadane på ulikt vis var blitt varsla om at Frankrike til ei viss grad ville distansera seg frå alliansen. Det som på andre sida overraska dei norske styresmaktene var at det heile skjedde på eit så tidleg tidspunkt fordi "[...] den franske representanten ved NATO-delegasjonen hadde gitt uttrykk for at det ennå ville kunne gå atskillig tid før det ble aktuelt".²⁸⁶

Lyng gjorde greie for dei fire grunnane til at Frankrike braut dei militært

²⁸² UD 33.2/2b II, referat 3. pol. kontor, 23.3.1966: 2, sitat s. 5.

²⁸³ SA, UUKK 14.3.1966: 6.

²⁸⁴ 11. mars, var det hektisk kring Quai d'Orsay, det franske utanriksdepartementet, då alle ambassadørar skulle sikre seg ein kopi av det franske memorandumet. Og skulle det har vore tvil om føremålet til de Gaulle tidlegare, "[...] så er det nu ikke lenger noen grunn for de øvrige NATO-land til å vente med å forberede seg på Frankrikes uttreden av den felles forsvarsorganisasjon", meldte *Aftenposten* frå den franske hovudstaden (Aftenposten Morgen 12.3.1966).

²⁸⁵ UD 33.2/2b II, notat 3. pol. kontor, 14.3.1966.

²⁸⁶ SA, UUKK, 14.3.1966: 1.

integrerte banda med alliansen. For det første hadde trugslane som tynga Europa i forkant av traktatinngåinga i 1949 endra seg. For det andre var økonomien i dei Europeiske landa atterreist og dei hadde slik fått tilbake ressursane sine. Eit tredje punkt var at det monopolet på atomvåpen som USA hadde, var erstatte med ein kjernefysisk balanse mellom USA og Sovjetunionen. Til slutt, konkluderte Frankrike, var det slik at Europa ikkje lenger var sentrum for dei internasjonale krisene. Dei var flytta til spesielt Asia, der Atlanterhavsalliansen ikkje samla var involvert.²⁸⁷

Utviklinga gjorde derimot ikkje at den franske regjeringa på nytt vurderte traktaten som blei underteikna i Washington 4. april 1949.

[...] med mindre det i de kommende år skulle inntreffe begivenheter som fundamentalt endrer forholdet mellom Øst og Vest, har ikke den franske regjeringen til hensikt i 1969 å benytte seg av bestemmelsene i traktatens artikkel 13, og er av den mening at alliansen bør fortsette så lenge den måtte anses nødvendig.²⁸⁸

Med den avklaring på plass, stod berre spørsmålet om organiseringa att.²⁸⁹ Den franske regjeringa var klar over dei mange praktiske problema som dei forårsaka, kunne Lyng fortelje, og var villige til å forhandle om dei praktiske spørsmåla ultimatumet reiste.²⁹⁰

Frå norsk hald avklarte det franske *aide-mémoire* 11. mars situasjonen "nokså meget", og UD meinte som nemnd at ei erklæring frå dei 14 strengt tatt ikkje var naudsynt. Men, Lyng rekna med at ei slik erklæring ville komme uansett, så då var det berre for dei norske politikarane å finne ei form som dei kunne slutte seg til. Spørsmålet blei då om ein skulle legge ved ei særskilt norsk fråsegn. Utanriksminister Lyng presenterte to utkast til ei tilleggserklæring for UUKK. Den første laud slik:

Samtidig som den norske regjering har sluttet seg til denne erklæring fra 14 av NATO's medlemsland, ønsker den å understreke at det vil være det norske Storting som såvel formelt som reelt vil måtte avgjøre Norges forhold til NATO etter 1969/70.

Noko fyldigare var det andre alternativet :

Når den norske regjering slutter seg til denne erklæring fra 14 av NATO's medlemsland, så er det ut fra ønsket om å ville understreke den betydning som samarbeidet i NATO har både for Norges og Vestens sikkerhet og for det fortsatte arbeid for å skape avspenning mellom NATO-landene og Warszawa-paktens land. Regjeringen ønsker samtidig å understreke at det vil være det norske Storting som såvel formelt som reelt vil måtte avgjøre Norges forhold til NATO etter 1969/70. Regjeringen vil, i samarbeid med Stortinget, søke å nå frem til at Norge fortsetter sin deltakelse i NATO-samarbeidet.²⁹¹

²⁸⁷ SA, UUKK, 14.3.1966: 4.

²⁸⁸ SA, UUKK, 14.3.1966: 4.

²⁸⁹ Prosessen med å trekke seg frå den integrerte kommandoen i NATO var for så vidt i gang i og med at Frankrike allereie hadde trekt ut flåtestyrken i Middelhavet og Atlanterhavet, som tidlegare var i NATO-teneste. Sjå kapittel 3 og 4 i denne oppgåva.

²⁹⁰ SA, UUKK, 14.3.1966: 5.

²⁹¹ Begge sitata er henta frå SA, UUKK, 14.3.1966: 8.

Utanriksministeren understreka spesielt setninga som skildra framleis arbeid for avspenning mellom NATO-landa og medlemene av Warszawa-pakta. Nettopp NATO som plattform for fortsatt europeisk avspenning var ein av tankane som Lyng var skeptiske til då han byrja arbeider i Utanriksdepartementet, men som han i 1966 var blitt overtydd om.²⁹² Utanriksministeren var samd med den franske presidenten i at verda hadde endra seg sidan 1949, men Lyng kom til ein annan slutning enn de Gaulle. Konklusjonen var ikkje, meinte Lyng, å løyse opp NATO, men snarare bruke organisasjonen som grunnlag for både tryggleik og gradvis avspenning.

Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen stilte spørsmål ved om eit norsk særskilt tillegg i det heile var naudsynt. Ein kunne til dømes, som Aase Wind Lionæs (Ap) foreslo, heller bruke det til *innvortes* bruk i ein seinare debatt om norsk NATO-medlemskap. For det var i første omgang den aktuelle situasjonen som de Gaulle hadde skapt i NATO komiteen skulle ta stilling til. Difor åtvara Lionæs mot at "[...] vårt lille land på noen som helst måte ved en kommentar sår tvil i vest og håp i øst om vår stilling til NATO i dette kritiske øyeblikk".²⁹³ Den beste medisinen for å få til det var å droppe begge alternativa til tilleggserklæring, meinte arbeidarpartikvinna.

Nettopp det var den gjennomgåande tonen i drøftinga. Komitémedlemene frykta Noreg ville bli ståande utanfor dei 14 og bli teke til inntekt for det franske synet, om ein ikkje slutta seg til felleserklæringa. Noreg var ikkje åleine om å vere i tvil i denne saka, dei same reservasjonane hadde Canada og Danmark. Like fullt, konklusjonen blei at Regjeringa slutta seg til erklæringa 15. mars, utan ei særskilt norsk tilleggserklæring, og 18. mars blei felleserklæringa frå dei 14 forkynt offentleg.²⁹⁴

Den franske avgjerda var offentleg, og difor måtte svaret frå dei 14 òg bli offentleg, skriv utanriksminister Lyng i dei biografiske betraktningane sine frå åra i Utanriksdepartementet. "I slike situasjoner føler man ofte en naturleg trang til å gi uttrykk for skuffelse og irritasjon."²⁹⁵ Men, Lyng heldt kjenslene på avstand og mana til å vise tolmod i forholdet til Frankrike, for å halde på fellesskapet og samarbeidet mellom Frankrike og resten av NATO-landa.

²⁹² SA, UUKK, 14.3.1966: 9.

²⁹³ SA, UUKK 14.3.1966: 18.

²⁹⁴ SA, UUKK 14.3.1966; UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 12.4.1966; St. tidene 1965/1966: 2891; Aftenposten Morgen 16.3.1966.

²⁹⁵ Lyng 1976: 115.

Nettopp solidariteten til dei 14 blei sikra ved deklarasjonen 18. mars. Gjennom den stadfesta medlemslanda at evna NATO hadde til å forsvare og avskrekke var knytt til å oppretthalde ein integrert forsvarsorganisasjon i fredstid, der allianseressursane og ressursane til kvar enkelt land til saman gav felles tryggleik.²⁹⁶

DEI PRAKTISKE PROBLEMA

Av problema som meldte seg for alliansen våren 1966 var det særskilt utfordringane knytte til flyttinga av dei militære hovudkvartera SHAPE og AFCENT som særleg opptok den norske utanriksleiinga. Det var ikkje berre eit spørsmål om å flytte personell, men òg etableringa av infrastruktur og samband – og det kunne bli kostbart. Det var difor viktig, meinte norske styresmakter, at alliansen brukte høvet til å redusera og effektivisera hovudkvartera, både for å lette etableringskostnadane og for å minimere framtidige driftskostnadar.²⁹⁷

Kor vidt Standing Group, som før krisa bestod av USA, Storbritannia og Frankrike, heldt fram med ein tom fransk stol eller om funksjonen blei flytta til eit anna organ, var ikkje eit avgjerande spørsmål for Noreg. Ein måtte berre sørgje for å sjå det i samanheng med utviklinga av NATO, for Noreg var innstilt på å bevare den institusjonelle strukturen og unngå at det "[...] tas forhastede skritt som kan bidra til å aksentuere splittelsestendenser innen NATO".²⁹⁸

Det økonomiske omsynet ser ut til å ha vege tyngst i spørsmålet om samlokalisering av dei militære hovudkvartera SHAPE og AFCENT i lag med det politiske, Rådet. Norske styresmaket meinte at sjølv om det var ønskeleg at SHAPE og Rådet låg i nærleiken av kvarandre, burde spørsmålet om plasseringa av sistnemnde organ sjåast ut frå reint praktiske omsyn. Det mest praktiske og økonomisk forsvarlege var etter norsk meining å la det vere i Paris. Den normale verksemda i NATO burde halde fram, og å flytte Rådet, Sekretariatet og 14-15 delegasjonar var ein frå norsk hald ikkje særleg stemt for viss dei kunne halde fram med arbeidet sitt som før – i Paris. Om det derimot skjedde som eit ledd i ei reorganisering og straumlineforming av NATO, var saka ei anna.²⁹⁹

²⁹⁶ Ellison 2007: 42.

²⁹⁷ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 12.4.1966: 9–10.

²⁹⁸ UD 33.2/2b III, UD til amb. Washington, 18.3.1966.

²⁹⁹ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 12.4.1966: 10; UD 33.2/2b III, UD til amb. Washington, 13.4.1966; UD 33.2/2b III, UD til NATODelParis, 14.4.1966

Danskane var på line med norske styresmakter på dette punktet. Den danske statsministeren Jens Otto Krag meinte NATO etter handlinga til de Gaulle var blitt hengane i lufta, noko som kunne skape inntrykk av ein døyande organisasjon. Difor var det viktig å så snart som mogleg å løyse dei flokane den franske presidenten hadde forårsaka.³⁰⁰

Eit forsøk på å løyse desse flokane kom på møtet i 14-maktsgruppa 29. mars. Her blei landa samde om å: halde fast ved det integrerte kommandosystemet; at ingen måtte komme med motåtak på Frankrike, men heller ikkje favorisera ein "avhoppar"; konsentrera seg om dei problema som trong ei snarleg løysing; hindre at det franske utspelet førte til at samarbeidet innan NATO stoppa opp; at dei 14 regjeringane måtte gjere det klart for befolkninga si at NATO-solidariteten framleis var ein føresetnad for avspenning i Europa; at arbeidet med å kartlegge dei militære konsekvensane av det franske utspelet måtte halde fram; at ein måtte bruke høvet til å rasjonalisera og effektivisera den militære strukturen; ta stilling til korleis infrastrukturarbeidet skulle fortsetje og å kartlegge dei økonomiske konsekvensane og erstatningskrava overfor Frankrike.³⁰¹

Frå fransk hald var ein forbausa over reaksjonane til dei 14, kunne utanriksråd Thore Boye melda. I eit selskapeleg høve hadde den franske ambassadøren stussa over at NATO-landa ikkje hadde lukta lunta. "Det burde ha vært klart for alle hva som ville skje hvis man hadde merket seg de Gaulles forskjellige uttalelser i de senere år", rapporterte Boye frå samtalen.³⁰²

Det norske svaret på det franske memorandumet kom 29. mars og var eit kort uttrykk for at norske styresmakter venta på ei nærare avklaring av den franske haldninga, og at dei saman med dei andre landa i alliansen ville drøfte dei spørsmåla som oppstod i denne samanhengen. Den franske presiseringa kom 30. mars, og fortalde i klarare tekst kva den franske planen var. Kort summert opp var det å trekke dei franske soldatane frå NATO-styrken i Tyskland, trekke fransk personell ut frå SHAPE, AFCENT, AFSOUTH og NATO Defence College, og i tillegg måtte SHAPE, AFCENT og NATO Defence College overførast frå fransk territorium innan 1. juli 1967.³⁰³

³⁰⁰ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 14.4.1966; UD 33.2/2b IV, amb. Washington til UD, 2.5.1966.

³⁰¹ UD 33.2/2b II, NATODelParis til UD: 1.

³⁰² UD 33.2/2b II, referat 3. pol. kontor, 23.3.1966: 5.

³⁰³ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 12.4.1966: 6.

I overgangsfasen som kom som følge av den venta flyttesjauen, var norske styresmakter redde for følgjene for Vest-Tyskland sitt forhold til NATO.

FRYKTA FOR TYSKLAND

Frykta for Tyskland hadde samanheng med redsla for at landet ville få for stor påverknad i alliansen med Frankrike ute. Det var eit syn utanriksminister Lyng og forsvarsminister Grieg Tidemand delte, og difor gjekk Noreg varsamt fram overfor Frankrike for å ikkje provosera fram ei allmenn oppløysing av NATO.³⁰⁴ Det var med gru Lyng såg på eit NATO utan Frankrike. Det einaste utanriksministeren frykta meir var eit isolert Tyskland. I NATO samarbeida trass alt Vest-Tyskland med, og var slik til ei viss grad under kontroll av, dei andre europeiske landa.

Men et Tyskland alene konfrontert med Warszawa-paktens land, eller nærmere bestemt med Sovjet-Unionen, er vel en konstellasjon som er egnet til på begge sider å skape en stigende nervøsitet, og med nervøsitet følger alltid en fare for en utløsning.³⁰⁵

Det var ein av grunnane til å slutta seg til 14-maktserklæring av 18. mars, meinte Lyng, å gjere det norske synet i drøftingane om den vidare utviklinga i Europa synleg.³⁰⁶

Fleire av problema som kom i kjølvatnet av den franske uttrekkinga greip inn i det tyske problemet, mellom anna flyttinga av dei to hovudkvartera SHAPE og AFCENT. "Uten et funksjonsdyktig SHAPE vil de tyske styrker ikke ha noen alliert oppheking, og underkommandoene stå uten det nödvendig overordnede kommandoledd".³⁰⁷ Frykta var altså at dei tyske styrkane, som ikkje hadde ein nasjonal overkommando, i flytteprosessen skulle mista koplinga til det integrerte kommandoapparatet.³⁰⁸

Det Noreg frykta, peika den danske avisa *Politiken* på, var eit for sterkt Tyskland, som bad om større kontroll over atomvåpna, og eit nytt amerikansk ønske om spansk medlemskap i alliansen. Uroa over kva verknad handlinga til de Gaulle ville ha på det tyske problemet hadde byrja melde seg i norsk opinion, fortalde ekspedisjonssjef Ansteensen i eit møte mellom den norske utanriksleiinga og den amerikanske NATO-ambassadøren Harlan Cleveland i slutten av mars.³⁰⁹

Ein kjem ikkje vekk frå kva dei personlege erfaringane i krigsåra betydde. For Noreg var mellom dei vesteuropeiske landa der minna frå okkupasjonsåra levde lengst,

³⁰⁴ SA, UUKK 14.3.1966.

³⁰⁵ SA, UUKK 14.3.1966: 9.

³⁰⁶ SA, UUKK 14.3.1966: 9.

³⁰⁷ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 12.4.1966: 9.

³⁰⁸ UD 33.2/2b III, notat 3. pol. kontor, 19.4.1966.

³⁰⁹ UD 33.2/2b II, referat 3. pol. kontor, 23.3.1966: 10.

hevda historikaren Rolf Tamnes. Og skepsisen for visse sider ved den tyske tankegangen hadde gjort inntrykk på Lyng då han studerte i landet i byrjinga av 1930-talet. Den amerikanske utanriksministeren, Dean Rusk, som òg studerte i Tyskland på same tid, hadde etter Lyng sine vurderingar ikkje blitt merkt på same vis, "[m]en så hadde jo ikke han senere opplevd tyskerne som okkupanter".³¹⁰

Likevel hadde eit omfattande militært samarbeid mellom Noreg og Vest-Tyskland utvikla seg mot slutten at 1950-talet og utover 1960-talet i skjul for den offentlege merksemda, mellom anna kjøpte Noreg tyske ubåtar i 1960. For den norske regjeringa var dette praktiske samarbeidet i grunn uproblematisk, men det var stor skilnad mellom det militærpolitiske diplomatiet og opinionen på dette punktet.³¹¹ Samarbeidet var primært knytt til det sjømilitære og luftmilitære området. Med auka øvingsverksemd med vesttyskarane, var norske styresmakter påpasselege med òg å invitere andre nære allierte til auka øving. I tillegg tok ein omsyn til at det tyske nærværet ikkje skulle vere til bry for den norske befolkninga.³¹²

Frå 1966 byrja forholdet å normalisera seg. Det hadde særleg samanheng det omfattande samarbeidet mellom Minister og Vest-Tyskland i NATO og OECD, og søknaden om EF-medlemskap – innan dei politiske miljøa kjente ein kvarandre – og med at Willy Brandt blei utanriksminister i koalisjonen mellom sosialdemokratane og høgresida, noko som gjorde det greiare å ha kontakt med landet.³¹³ Utanriksminister Lyng merkar seg skilnaden mellom den avgåtte kanslaren Ludwig Erhard og den nye vesttyske utanriksministeren, Willy Brandt: "[...] det [var] som å komme over i en helt

³¹⁰ Lyng 1976: 113. Som naboland var òg frykta for kva den uløyste situasjonen kunne føre til med tanke på Tyskland-problemet tydleg hjå danskane. Forsvarsminister Victor Gram var tydleg på at Standing Group måtte løysast opp då Frankrike var ute, men frå dansk side var det ikkje politisk akseptabelt at Tyskland skulle vere fast medlem i ei likande ordning (UD 33.2/2b IV, FD til UD, 4.5.1966, vedlegg 1, samtale 17. april 1966 mellom f.min. Grieg Tidemand og f.min. Gram).

³¹¹ Allers 2009: 91; Jølstad 1995: 89–104.

³¹² Jølstad 1995: 64–69. For ei detaljert skildring av det norsk-tyske samarbeidet innan NATO, sjå Jølstad 1995, "Det tyske problem". Jølstad peikar mellom anna på at norske styresmakter ønska å knyta den tyske marinen til forsvaret av Sør-Noreg og at det frå eit industripolitisk standpunkt var ønskeleg med eit militært-industrielt samarbeid med Vest-Tyskland. Sjå òg Eriksen og Pharo 1997: 242–245, 279–282.

³¹³ Tamnes 1997: 101. Sjå Allers, Robin M. 2009, *Besondere Beziehungen: Deutschland, Norwegen und Europa in der Ära Brandt (1966–1974)*, spesielt s. 88–142. Allers viser i boka til eit tett samarbeid og kontakt mellom Noreg og Vest-Tyskland under regjeringstida til Willy Brandt. Under den store NATO-debatten i Noreg i 1968 frykta t. d. Vest-Tyskland for at Noreg skulle bli nøytralt, og tilpassa politikken sin deretter ved å ikkje presse Noreg for hardt i spørsmålet om tysk jamstilling innan NATO – tyskarane var klar over at det var eit sensitivt tema. Like eins tok Noreg omsyn til tyske behov, og pressa ikkje unødig i spørsmålet om DDR og tysk samling.

annen tankeverden”.³¹⁴

Trass eit forbetra forhold var likevel kombinasjonen Tyskland og atomvåpen det verste norske styresmakter kunne førestille seg.³¹⁵ Men utanriksminister Lyng peika på at Vest-Tyskland hadde opptredd ytst forsiktig i situasjonen som oppstod etter den franske uttrekkinga, at landet ikkje hadde prøvd å utnytte situasjonen og at dei heller ikkje våren 1966 hadde teke opp att spørsmålet om disposisjonsrett over atomvåpna.³¹⁶ Statsvitaren Martin Sæter hevdar same året at det var manøvreringsmoglegheita, eller mangelen på denne moglegheita, Vest-Tyskland hadde som var grunnen til at landet jobba for auka medråderett, i staden for å gjere som Frankrike å utvikle ein eigen atomstyrke og trekke seg frå det organiserte forsvarsarbeidet i NATO.³¹⁷

MILITÆRE KONSEKVEN SAR AV DEN FRANSKE SORTIEN

For i det heile å prøve finne ut kva den franske aksjonen ville bety for alliansen, blei det på møtet i 14-maktsgruppa 4. april 1966 oppretta fleire arbeidsgrupper. Den såkalla arbeidsgruppe A, fekk ansvar for å gjere greie for dei militære konsekvensane av den franske uttrekkinga, og arbeidet blei leia av den amerikanske delegasjonen.³¹⁸

I arbeidet vidare i arbeidsgruppe A med å kartlegge konsekvensane, var det éin føresetnad som var klinkande klar: ”NATO can and will proceed if necessary without France to assure the continued vitality of the organization and the defence of Europe [...]”.³¹⁹ Men uroa var knytt til tapet av dei franske landområda, som saman med Austerrike og Sveits danna ein geografisk barriere som gjorde flyoperasjonar mindre fleksible og transport og kommunikasjon vanskelegare. I tillegg blei øvingsverksemda i NATO skadelidande.³²⁰

Dei førebelse synspunkta til SACEUR general Lyman Lemnitzer, våren 1966 på konsekvensane av den franske tilbaketrekkinga og restriksjonane på bruken av franske landområde, var mellom anna at atomvåpen kunne bli brukt i ein tidlegare fase i ein

³¹⁴ Lyng 1976: 309.

³¹⁵ Allers 2009: 97.

³¹⁶ SA, UUKK, 27.5.1966: 7.

³¹⁷ Sæter 1966: 153.

³¹⁸ UD 33.2/2b-A, melding frå NATODelParis til UD, 5.4.1966; UD 33.2/2b-A, referat frå gen. sek. til UD, 7.4.1966. Storbritannia fekk ansvar for utgreiinga av reorganiseringa, Nederland for fransk deltaking i NADGE, Canada for fransk deltaking i og bruk av infrastrukturen, Italia og Benelux-landa for flyttinga av SHAPE og andre NATO-fasilitetar, og Tyskland for dei finansielle følgjene av uttrekkinga.

³¹⁹ UD 33.2/2b-A, NATODelParis til UD, vedlagt dokument frå arbeidsgruppe A ”Military Consequences of the Withdrawal of French Forces” om arbeidet vidare, 20.4.1966.

³²⁰ UD 33.2/2b-A, FST til UD, vedlagt dokument ”France and NATO – the military implications”, 27.4.1966.

krigssituasjon for å hindre fienden i å trengje fram. SACEUR meinte i tillegg at NATO måtte auke styrketalet i Sør-Tyskland, gapet som oppstod etter tapet av dei franske luftvernstyrkane var dessutan eit problem og spørsmålet om kvar hovudkvarteret skulle flytte var påtrengjande. Sjølv om SACEUR Lemnitzer ikkje trudde det var naudsynt med ei omlegging av den militære strukturen i NATO, var dette eit høve til å sjå på tiltak som kunne betre den militære organiseringa, meinte han.³²¹

Til utkasta frå arbeidsgruppe A understreka norske styresmakter at Noreg låg så langt nord at landet ikkje blei råka direkte av den franske tilbaketrekkinga slik nabolanda og medlemsland med styrkar stasjonert i Frankrike blei. Delegasjonen meinte difor at det var dei landa som direkte blei påverka og dei militære styresmaktene i NATO som burde vurdere konsekvensane av den franske avgjerda. Likevel var Noreg som flankeland spesielt interessert i verknaden uttrekkinga ville få for den krigsførebyggjande evna til fellesforsvaret.³²² Og til eit av utkasta til rapporten som vurderte dei militære konsekvensane, jobba Noreg for å få med ei formulering om at forsvarssamarbeidet innan NATO gav den beste garantien mot påverknad utanfrå over politikken til dei enkelte landa og at alliansen utgjorde ein grunnleggande føresetnad for avspenninga i Europa.³²³ Det einaste UD hadde å utsetje på utkasta frå arbeidsgruppa var at rapporten ikkje måtte vere moralsk karakteriserande, og slik unngå formuleringar som gjekk ut på at NATO-landa ikkje kunne stole på Frankrike som alliert.³²⁴ Eit overordna mål for alliansen var difor i det vidare arbeidet å på nytt stadfesta Frankrike som ein påliteleg alliert, med artikkel fem i Atlanterhavstraktaten i bakhovudet.³²⁵

Som følge av at arbeidsgruppe A kom fram til at tapet av fransk territorium var viktigare enn tapet av dei franske styrkane, dukka andre potensielle landområder opp på radaren til NATO. Mellom anna fekk Spania auka strategisk betydning. Noreg åtvara på si side mot at forholdet til Spania blei teke opp i 1966, då dei hadde meir enn nok med det franske problemet.³²⁶

I og med at Frankrike ikkje lenger kom til å huse NATO-basar venta det norske

³²¹ UD 33.2/2b-A, NATODelParis til UD, vedlagt SACEURs synspunkt på den franske tilbaketrekkinga, 5.4.1966.

³²² UD 33.2/2b-A, melding NATODelParis til UD, 27.4.1966; UD 33.2/2b-A, nr. 10160 D, melding NATODelParis til UD, 5.5.1966.

³²³ UD 33.2/2b-A, nr. 10165 D, melding NATODelParis til UD, 9.5.1966.

³²⁴ UD 33.2/2b-A, nr. 10166 D, melding NATODelParis til UD, 10.5.1966.

³²⁵ UD 33.2/2b-A, NATODelParis til UD, vedlagt rapport frå arbeidsgruppe A, 18.5.1966. Sjå Artikkel 5 i Atlanterhavstraktaten: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (lest 6.11.2014).

³²⁶ UD 33.2/2b-A, nr. 10166 D, melding NATODelParis til UD, 10.5.1966.

forsvaret å få spørsmål om å etablere forsyningsdepot og hamner i Sør-Noreg.³²⁷ På midten av 1960-talet hadde alliansepartnerane rettnok forsona seg med den norske basepolitikken, men våren 1966 spurte Standing Group, militærkomiteens utøvande organ, om Noreg kunne tenkje seg å gi avkall på basepolitikken. Spørsmålet frå Standing Group blei tolka som eit forsøk på å kompensera for eit forventta svekka NATO-forsvar etter den franske aksjonen, men forsvarsminister Grieg Tidemand sa tydeleg frå om at den norske basepolitikken ikkje kom til å endre seg.³²⁸

Med norske auger var evna fellesforsvaret hadde til å motverke konflikt viktig, og når ei av hovudmaktene i NATO trekte seg ut kunne det redusere den krigsførebyggande eigenskapen til alliansen "[...] da det kan forstås derhen at det militære og politiske samholdet innen Alliansen er blitt svekket".³²⁹ I ein rapporten, som den norske NATO-delegasjonen i Paris laga på bestilling frå forsvarsministeren, blei det nemnd fleire forhold som kravde samarbeid og forhandling mellom alliansen og Frankrike. Det gjaldt mellom anna spørsmålet om franske styrkar i Tyskland og framleis fransk deltaking i og bruken av NATO-anlegg. Men den norsk delegasjonen peikar på at forholda ikkje låg til rette for eit konstruktivt samarbeidsklima:

[d]ette henger selvsagt sammen med hele den franske fremgangsmåte Frankrike har fulgt i denne sak og som åpenbart ikke har vært gjennomtenkt i alle sine konsekvenser.³³⁰

Det ser ut til å ha vore eit utprega norsk syn at den franske avgjerda var lite gjennomtenkt, medan dei tidlegare franske uttrekkingane frå det militære samarbeidet peikar i retninga av at ho var nettopp det. Den same rapporten viser òg til at Frankrike sidan 1958 gradvis hadde trekt styrkane sine ut frå fellesforsvaret til alliansen, men at omfanget og konsekvensane i 1966 var mykje større.³³¹

Trass i at både ei gruppe beståande av dei 13 militærrepresentantane i NATO, SACEUR, arbeidsgruppe A og den norske NATO-delegasjonen jobba med å kartlegge dei militære konsekvensane av den franske tilbaketrekkinga, var følgjene vanskelege å måle. Grunnen var at konsekvensane var avhengige av om NATO kom fram til samarbeidsavtalar med Frankrike på ulike felt, som til dømes overflyging og bruk av franske landområde.

³²⁷ UD 33.2/2b-A, notat frå SJO til UD, 25.4.1966.

³²⁸ UD 33.2/2b IV, FD til UD, 4.5.1966, vedlegg 13, *møte med Standing Group 21. april*: 2; Tamnes 1997: 105.

³²⁹ UD 33.2/2b-A, rapport frå NATODelParis til UD, 2.5.1966.

³³⁰ UD 33.2/2b-A, rapport frå NATODelParis til UD, 2.5.1966.

³³¹ UD 33.2/2b-A, rapport frå NATODelParis til UD, 2.5.1966.

Den endelege rapporten blei slik til under usikre omstende. Den komplekse oppgåva med å kartlegge dei militære følgjene skjedde utan at NATO-landa visste kva som var dei endelege måla til Frankrike. Difor jobba gruppa ut frå hypotesar, eller gissingar om ein vil, om kva som ville bli hovudproblema. Ut frå eit "verste-tilfelle-utfall" og eit "beste-tilfelle-utfall" av fransk samarbeid blei dei militære konsekvensane målte. Ein tok slik på den eine sida høgde for at Frankrike nekta ei kvar form for samarbeid, og at det òg var situasjonen i tilfelle krig. På den andre sida at Frankrike samarbeidde på nokre områder, og at landet i tilfelle krise og krig tillét allierte styrkar og basar på fransk jord. I det siste tilfellet kunne samarbeidet bli svekka av manglande felles planlegging, samarbeid og øving i fredstid.³³²

Rapporten slo fast at det franske tiltaket overfor alliansen uansett ville ha ein negativ påverknad på den avskrekkande kapasiteten og forsvarsevna til NATO. I reine tal utgjorde dei franske styrkane kring ti prosent av talet på NATO-styrkar. Med desse utanfor rekkevidde for NATO var alliansen nokolunde jamstelte med Warszawa-pakta i talet på soldatar, om noko svekka i det sentrale NATO-området.³³³ Kva konsekvensar hadde det igjen for flankeforsvaret, og særskilt den nordre flanken?

Konsekvensar for nordflanken?

I 1960-åra førte aukande merksemd om nordflanken til auka alliert verksemd i nordområda. Interesse hadde samanheng med framveksten av ein ny strategisk doktrine innan alliansen, og blei i endå sterkare grad knytt til den sovjetiske utbygginga på Kola-halvøya. Tanken om eit åtak via flankane og ikkje gjennom det sentrale Europa gjorde at NATO gradvis auka forsvaret av flankane. Det var ei utvikling som byrja tidleg på 1960-talet og hadde slik sett ikkje samanheng med at Frankrike trekte seg ut, sjølv om sjølve strategien om fleksibel respons først var mogleg å innføra etter at de Gaulle trekte landet ut av allianseforsvaret.³³⁴

Det norske kampen for merksemd om flankenproblematikken er omtrent så gamal som sjølve alliansen, og gjennom sekstiåra prøvde norske styresmakter overtyde amerikanske avgjerdstakarar om kor sårbar nordflanken var.³³⁵ I 1964 tok den norske

³³² UD 33.2/2b-A, NATODelParis til UD, vedlagt rapport frå arbeidsgruppe A, 18.5.1966.

³³³ UD 33.2/2b-A, NATODelParis til UD, vedlagt rapport frå arbeidsgruppe A, 18.5.1966.

³³⁴ Jølstad 1995: 75–76; Tamnes 1997: 74–75. Sjå Tamnes 1991: 185–223, for ei grundig drøfting av nordflanken si stilling i norsk og amerikansk politikk på 1960-talet.

³³⁵ Tamnes 1991: 186, 214. Den aukande oppbygginga og aktiviteten på Kola-halvøya leia til ein meir aktiv norsk invitasjonspolitikkk overfor amerikanarane.

forsvarssjefen opp spørsmålet om å supplera "brannkorpset"³³⁶ med ein marinestyrke, og i 1967 var ein slik flåtestyrke nær ved å bli realisert. Opprettinga av ein slik flåtestyrke vitnar om ei medvite haldning til flankane.³³⁷

Med Frankrike ute kunne ein tenkje seg ein situasjon der flankane blei mindre tilgodesett fordi ein mista store geografiske deler i Europa. Men, eg finn ingen indikasjon i kjeldegrunnlaget mitt på korkje ei svekking eller styrking av flankeproblematikken som følgje av den franske NATO-politikken. Svaret ligg i at flankespørsmålet hang saman med den nye amerikanske strategien *flexible response*. Historikaren Rolf Tamnes forklarar det auka fokuset på nordflanken med den amerikanske strategiske vendinga vekk frå bruk av kjernevåpen mot lokal aggresjon. Og den amerikanske førespurnaden om å gi opp basepolitikken må difor sjåast i samanheng med iverksetjing av den amerikanske strategien fleksibelt svar.³³⁸

Problema de Gaulle skapte med avgjerda i mars 1966 hadde få direkte militære følgjer for Noreg, og kapittelet vender seg no mot dei praktisk-politiske følgjene av krisa.

FØREBUINGAR TIL DET FØRSTE MINISTERMØTET ETTER DEN FRANSKE AVGJERDA

Debatten om kvar dei militære hovudkvartera skulle ta vegen, og om det politiske hovudkvarteret i det heile skulle flytte, var høgaktuell våren 1966. Samstundes var forhandlingane mellom Vest-Tyskland og Frankrike om utplasseringa av franske troppar på tysk jord i gang. I mai var situasjonen sopass avklart at forsvarsminister Grieg Tidemand og utanriksminister Lyng kunne orientera Stortinget om saka, eller i alle fall gi ei førebels utgreiing av problema de Gaulle hadde skapt.

Den tredje utanrikspolitiske orienteringa: NATO eit heitt tema

Saman med forsvarsminister Grieg Tidemand orienterte utanriksminister Lyng Stortinget om situasjonen to månadar etter det berykta de Gaulle-brevet. Utanriksministeren la vekt på at Frankrike ville lausriva seg frå den integrerte organisasjonsforma som var bygd ut i samsvar med pakta. "Dét er hovedmønsteret i

³³⁶ NATO's såkalla "brannkorps", AMF (Allied Mobile Force), var ein fleirnasjonal styrke som skulle brukast til å forhindre avgrensa konflikter i utsette område, t.d. Finnmark. Styrken blei oppretta i 1960–61 og var meir ein avskrekkingstyrke enn ein effektiv kampstyrke (Eriksen og Pharo 1997: 234).

³³⁷ Tamnes 1997: 75–79. Spørsmålet om flankeproblematikken blei likevel først brennbart frå slutten av 1960-talet og eit større fokus på nordområda kom først utover 70- og 80-talet (Tamnes 1997: 76; Riste 2001: 225–226).

³³⁸ Tamnes 1997: 105.

situasjonen”, slo Lyng fast.³³⁹ Ut over å konstatere at situasjonen hadde skapt problem av både utanriks- og forsvarspolitisk art, innrømte Lyng at det nok ikkje var så mykje nytt han sjølv og forsvarsminister Grieg Tidemand hadde å komme med.³⁴⁰

Utan å ville slutte seg til dei som kritiserte Frankrike sterkt, meinte Lyng den franske utanrikspolitikken blei avgjort av éin mann åleine, utan tanke for kva konsekvensar politikken ville få. Rakel Seweriin (Ap) kom under debatten nokre dagar etter med ein korreks til den påstanden. Ho peika på at de Gaulle nok hadde tenkt meir gjennom følgjene av det han gjorde, enn det Minister hadde gjort, og det trass i at “[...] de Gaulles skritt jo ikke kom uventet — som utenriksministeren også sa”.³⁴¹

For utanriksministeren var det i orienteringa 6. mai viktig å slå fast at NATO framleis var den beste garantien for norsk tryggleik og sjølvstende, at NATO og Warszawa-pakta hadde skapt ei stabilt og avbalansert Europa og at alliansen framleis ville bidra til avspenning.³⁴² Summert opp konkluderte utanriksministeren med at Noreg burde halde fram tilslutninga i NATO i den forma som kom som følge av dei pågåande drøftingane.³⁴³

Forsvarsminister Otto Grieg Tidemand minte om at det slett ikkje var første gongen at Frankrike hadde teke vidtrekkande militære avgjerder. Det største problemet i denne situasjonen, meinte forsvarsministeren, var spørsmålet om kor vidt dei allierte fekk bruke fransk land- og luftterritorium – “[e]t blikk på Europakartet viser viktigheten av Frankrikes geografiske posisjon [...]”.³⁴⁴ Ei anna utfordring var det integrerte luftforsvarssystemet i Europa, NADGE.³⁴⁵ Sjølv om situasjonen ikkje rørte direkte med Nordkommandoen, og slik forsvaret av Noreg, var Grieg Tidemand tydeleg på at situasjonen kunne få følgjer òg for Nordkommandoen. Det var på same tid for tidleg å slå fast kva konsekvensane kunne bli.³⁴⁶

Når det gjaldt den norske haldninga til tilstanden NATO var i, ser det ut til å ha vore ei klar utanriks- og forsvarspolitisk semje i Noreg. Forsvarsminister Grieg Tidemand understreka i orienteringa han heldt at organisasjonen til NATO var bygd opp

³³⁹ St. tidene 1965/1966: 2891.

³⁴⁰ St. tidene 1965/1966: 2891.

³⁴¹ St. tidene 1965/1966: 2909, 2918, 2924, sitat s. 2955.

³⁴² St. tidene 1965/1966: 2892–2894.

³⁴³ UD 33.2/2b IV, UD til amb. Washington, amb. London, NATODelParis og amb. Bonn, *Sammendrag av Utenriksministeren redegjørelse i Stortinget 6.ds.*, 6.5.1966.

³⁴⁴ St. tidene 1965/1966: 2894–2895.

³⁴⁵ NAGDE, NATO Air Defence Ground Environment, var det integrerte luftforsvarssystemet i NATO.

³⁴⁶ St. tidene 1965/1966: 2896–2897.

på ein tilfredsstillande måte. Noreg hadde ingen grunn til å foreslå endringar av han, men var villige til å vurdera forslag som gjorde organiseringa enklare og meir rasjonell. Det var dessutan viktig for ei lite land som Minister å oppretthalde den gode samarbeidsanda i alliansen, meinte forsvarsministeren. Dei viktigaste sakane å løyse var flyttinga av dei militære hovudkommandoane og å oppretthalde det integrerte forsvarssystemet. Det siste var viktig for å "[...] unngå en nasjonalistisk utvikling på dette felt i andre land".³⁴⁷ Eit lite kamuflert hint til kva norske utanriksstyremakter frykta kunne skje i Vest-Tyskland.

Då Stortinget 10. mai same året behandla situasjonen i NATO etter den franske avgjerda, var det semje mellom alle partia utanom Sosialistisk Folkeparti om lina Regjeringa hadde vald om å halde fram i og styrke alliansen. Høgre og Senterpartiet støtta fullt ut koalisjonsregjeringa dei sjølv var ein del av og meinte at løysinga på problema låg innan rammene av alliansen. Haldninga til Kristeleg Folkeparti til NATO kan kort skisserast slik: inntil FN blei den fredsskapande verdsorganisasjonen som KrF håpa, var NATO-medlemskap naudsynt for Noreg. Så lenge det i auga til partiet ikkje var eit betre og tryggare alternativ, måtte ikkje Noreg endre haldninga til NATO, som trass alt hadde betydd mykje for landet.³⁴⁸ Venstre støtta synet til utanriksministeren om å sjå NATO som eit forhandlingsinstrument og bruka NATO til å komma fram til gjensidige løysingar.³⁴⁹

Tidlegare utanriksminister Halvard Lange (Ap) var glad Regjeringa hadde slutta seg til 14-maksterklæringa, og var ikkje i tvil om at standpunktet Regjeringa hadde teke var det beste for å sikre dei tryggingsspolitiske interessene til Noreg.³⁵⁰ Lange, som òg i den førre utanriksdebatten hadde åtvara mot nasjonalistiske strøymingar, understreka at sjølv om Noreg hadde teke avstand frå nasjonalismen i den franske haldninga og slutta seg til det integrerte samarbeidet, var det viktig å ha Frankrike med i samarbeidet. Noreg måtte ikkje ordlegga seg eller opptre på ein måte som provoserte de Gaulle til endå meir ekstreme standpunkt. "Vi må prøve så langt det er mulig, å unngå at Frankrike setter seg helt på tverke [...]".³⁵¹

Sjølv om stortingsrepresentantane meinte Noreg og NATO ikkje måtte skape ei

³⁴⁷ St. tidene 1965/1966: 2897.

³⁴⁸ St. tidene 1965/1966: 2915–2916, 2921–2922, 2954.

³⁴⁹ St. tidene 1965/1966: 2957.

³⁵⁰ St. tidene 1965/1966: 2943–2944.

³⁵¹ St. tidene 1965/1966: 2945.

djupare kløft mellom seg sjølv og Frankrike, var kritikken mot de Gaulle krassare frå talarstolen på Stortinget enn det kom til uttrykk i Utanriksdepartementet. Og debatten var prega av at politikarane såg situasjonen innan NATO som ei alvorleg krise.

Frykta for kva den franske avgjerda ville bety for det tyske problemet var òg tydleg. Mellom anna Aase Lionæs (Ap), frykta at "[...] de Gaulles ødeleggelse av det integrerte fellesforsvaret [...]" ville legge grunnlaget for krefter i Vest-Tyskland som ønska seg ei ny tysk forsvarsmakt med ein eign tysk overkommando, utan den kontrollerande påverknaden som fellesforsvaret i NATO hadde.³⁵² Lionæs var mellom dei som med gru såg på kva ei nasjonalistisk oppvakning, der nasjonane konkurrerte om å løyse det tyske problemet, kunne bety.

Etter vel 16 innlegg unnagjort, kunne utanriksminister Lyng summere opp debatten, med reservasjon frå SF, med at synet til Regjeringa og det store fleirtalet på Stortinget fall saman når det gjaldt hovudspørsmålet for debatten. Nemleg: 1) framleis deltaking i det integrerte forsvarssamarbeidet saman med dei 13 andre NATO-landa, 2) mest mogleg samarbeid med Frankrike (på realistisk grunnlag) og 3) ønske om at NATO bidrog til aktiv aust/vest-avspenning.³⁵³ Desse tre punkta skulle bli retningsgivande i dei norske styresmaktene si handteringa av saka vidare.

Særleg siste punktet hefta Lyng seg ved. Saman med Danmark hadde Noreg gjort seg til talsmann for avspenning mellom blokkene, og den tendensen blei klarare som følgje av hendingane i NATO, som igjen kom som følgje av situasjonen internasjonalt: "[u]tviklingen var på vei inn i en fase som gjorde dette naturlig", meinte Lyng.³⁵⁴

Ei brysam britisk erklæring og flyttesjau

Frå norsk side ville ein ikkje å ta opp spørsmålet om flytting av Rådet allereie i Brussel i juni 1966. USA og Storbritannia meinte det var mest hensiktsmessig å flytte Rådet frå Paris for å sikre mest mogleg effektivitet og tryggleik i organisasjonen, og difor var det ikkje usannsynleg at samlokalisering av dei militære og politiske hovudkvartera blei diskutert på junimøtet. Viss det var "positiv stemning" for dette i alliansen, burde ikkje Noreg stille seg i vegen for det, meinte UD.³⁵⁵ Det ser ut til å ha vore det same for norske

³⁵² St. tidene 1965/1966: 2924–2925.

³⁵³ St. tidene 1965/1966: 2951–2952.

³⁵⁴ Lyng 1976: 119.

³⁵⁵ UD 33.2/2b V, notat 3. pol. kontor, moment til u. min. orientering i UUKK, 26.5.1966; UD 33.2/2b V, dansk notat med instruks frå Utenrigsministeriet til den danske NATO-delegasjonen, 28.5.1966.

styresmaktar kvar eit eventuelt nytt sete for Rådet blei lagt – om det blei London eller Brussel, som per mai 1966 var dei heitaste alternativa.³⁵⁶

Danske styresmakter meinte heller ikkje det burde skje så mykje på Brussel-møtet. Dei 14 burde halde seg til reint praktiske spørsmål, som kvar SHAPE, AFCENT og NATO Defence College skulle liggje. Når det gjaldt spørsmålet om framleis tilhald i Paris for Rådet, meinte Danmark det var ei tapt sak. Danske utanriksstyresmakter meinte det var avgjerande at dei 14 heldt saman og at om synet til Frankrike hadde prioritet etter flyttinga. Og, det var heilt avgjerande for forholdet til Frankrike at Rådet i alle fall ikkje blei flytta til London.³⁵⁷

Medan Noreg var klar til å akseptera ei flyttinga av Rådet på Brussel-møtet, viss det bidrog til ei allmenn oppslutnad om spørsmålet, var Canada klare til å motarbeida at avgjerda blei teke på det tidspunktet, viss det viste seg at Frankrike var mot flyttinga.³⁵⁸

Ei dryg veke før Brussel-møtet kom eit britisk forslag til erklæring frå dei 14 NATO-medlemene. Erklæringa som var utarbeida av Labour-politikaren George Thompson, var å rekne som eit politisk dokument. UD var skeptiske til kor føremålstenleg ei slik detaljert og altomfattande erklæring var like før minstermøtet i Brussel. Dei norske innvendingane var at det var uklart korleis erklæringa skulle stå fram, det var "høyst betenkelig" med ei slik erklæring med tanke på det vidare samarbeidet med Frankrike og det var urimeleg å slå fast prinsippet om samlokalisering. Det var i tillegg "lite hensiktsmessig", med omsyn til samhaldet mellom dei 14 og forholdet til Frankrike, å pressa fram ei erklæring med fleire kontroversielle punkt. Dessutan hadde ein allereie eit grunnlag for vidare arbeid gjennom felleserklæringa av 18. mars, meinte NATO-ambassadør Kristiansen. Etter norsk meining burde ein i Brussel konsentrera seg om færre, men konkrete problem.³⁵⁹

Trass skepsisen til utkastet forventa den norske NATO-delegasjonen at det var vanskeleg å unngå erklæringa, fordi ho allereie hadde fått betydeleg støtte. Både Danmark, Nederland og Noreg var negative til ho, medan Canada, trass i at dei var lite begeistra for det britiske utkastet, såg behovet for ei slik erklæring. Portugal var einaste

³⁵⁶ Kring påsketider 1966 blei det spekulert i om London skulle bli det nye setet for både den politiske og militære leiinga i NATO. Sjå mellom anna Dagbladet 8.4.1966.

³⁵⁷ UD 33.2/2b V, amb. København til UD, 26.5.1966.

³⁵⁸ UD 33.2/2b V, UD til NATODelParis, 31.5.1966; UD 33.2/2b V, amb. Ottawa til UD, 1.6.1966.

³⁵⁹ UD 33.2/2b V, notat 3. pol. kontor, britisk utkast til pol. erklæring, 26.5.1966; UD 33.2/2b V, NATODelParis til UD, 26.5.1966; UD 33.2/2b V, UD til amb. Bonn, amb. London og amb. Washington, 27.5.1966.

landet som var klart negativ til erklæringa.³⁶⁰ USA, derimot, "[...] strongly supports the British draft [...]".³⁶¹ Danskane meinte det britiske utkastet gav inntrykk av at Frankrike hadde mista alle rettar til å delta i dei andre funksjonane til NATO. Dei tvilte på både den juridiske haldbarheita og kor politiske føremålstenleg ei slik erklæringa var, og det blei difor frå dansk side uttrykt håp om eit nært samarbeid mellom dei to nordiske landa i drøftingane som venta.³⁶²

Det kan vel trygt seiast at korkje Danmark eller Minister var naive når det kom til Frankrike og de Gaulle, men det var viktig for dei å ikkje gi den franske presidenten eit påskot til å trekka seg frå NATO. Den norske delegasjonen fekk instruks om å halde fram den norske skepsisen til somme av formuleringane, men samstundes bidra til eit konstruktivt opplegg og ikkje legge hindringar i vegen for erklæringa, som elles hadde utbreidd tilslutnad.³⁶³

Reaksjonen på erklæring er ei godt døme på norske reaksjonar og haldningar. Norske styresmakter var vare for å støyte Frankrike, noko som kunne forpurre det framtidige samarbeidet på det politiske området, som Noreg var innstilt på å halde fram mellom alle 15 NATO-medlemene. På den andre sida stod det klart for norske styresmakter at dei nok ikkje kom til å få viljen sin i saka. Det blei ei realitetsorientering.

Norsk bidrag til ei revidert og spisbar erklæring

På bakgrunn av ulike synspunkt på det britiske utkastet blei ei arbeidsgruppe leia av NATO-ambassadør Georg Kristiansen oppretta. Denne redaksjonskomiteen formulerte i byrjinga av juni eit nytt utkast til 14-maktserklæring, det såkalla "Thompson-dokumentet". Alle dei 13 andre representantane var nøgde med det nye utkastet, som var meir dekkande og akseptabelt enn det opphavlege.³⁶⁴ Det kan reknast for ein liten siger for småstatane i NATO som hadde innvendingar mot Thompson-dokumentet, Noreg inkludert, at det blei utarbeida ei revidert erklæring før Brussel-møtet.

³⁶⁰ UD 33.2/2b V, notat 3. pol. kontor, britisk utkast til pol. erklæring, 26.5.1966; UD 33.2/2b V, NATODelParis til UD, 27.5.1966.

³⁶¹ UD 33.2/2b V, memorandum am. amb. Oslo til UD, 31.5.1966.

³⁶² UD 33.2/2b V, dansk notat med instruks frå Utenrigsministeriet til den danske NATO-delegasjonen, 28.5.1966; UD 33.2/2b V, UD til NATODelParis, 28.5.1966.

³⁶³ UD 33.2/2b, UD til NATODelParis, amb. Washington, amb. Bonn og amb. London, 27.5.1966.

³⁶⁴ UD 33.2/2b V, NATODelParis til UD, 2.6.1966; UD 33.2/2b V, NATODelParis til UD, 3.6.1966; UD 33.2/2b V, NTB-melding, 6.6.1966.

Noreg godtek erklæringa og utset flyttinga av Rådet

Samhald mellom dei fjorten medlemslanda som var att i NATO var avgjerande for truverdet til alliansen. Det hadde byrja med den britisk-inspirerte erklæringa 18. mars, og møtet i Brussel skulle ytterlegare bidra til samhaldet. Dei militære og politiske problema i NATO blei haldne nøyte frå kvarandre på møtet 6. juni, det første ministermøtet i Rådet etter den franske avgjerda.

På møtet mellom dei 14 oppmoda utanriksminister John Lyng dei allierte om å ta ei avgjer om flyttinga av SHAPE og AFCENT. Avgjerda var av "[...] such political and military urgency [...]" at Lyng håpa på ei avgjerd i løpet av møtet.³⁶⁵ Han meinte dei militære konsekvensane var presserande. Eit utsegn mogleg adressert til redsla for vesttyske, sjølvstendige ambisjonar. Lyng ønska vidare tilbodet frå Benelux-landa om å huse desse hovudkvartera velkomen.³⁶⁶

På møtet blei dei 14 NATO-landa samde om å flytte det militære hovudkvarteret frå Frankrike til eit av Benelux-landa, gjere mindre endringar i kommandostrukturen, flytte NDC til Italia og å løyse opp Standing Group.³⁶⁷ Det var i realiteten klart i midten av juni at SHAPE flytta til Belgia, antakeleg nær Brussel.³⁶⁸

Den amerikanske utanriksministeren Dean Rusk var nøgd med at familien på fjorten var samla, og rapporterte til media at "[...] our job is to do what is good for NATO and not engage in retaliation or vendetta against de Gaulle".³⁶⁹ Dei fjorten kom ut av møtet samla, og med planar om å definere og organisere seg på ny. Samstundes var isolasjonen av Frankrike ført vidare.

Det einaste punktet som skapte ein viss diskusjon i Brussel, var spørsmålet om å flytte Rådet frå Paris. Det var, som tidlegare nemnd, dei norske, danske og kanadiske delegasjonane mot, og Lyng bidrog til at den endelege avgjerd i saka blei utsett.³⁷⁰ Likevel gav utsegna frå møtet sterkt uttrykk for å samle det militære og politiske hovudkvarteret, noko som tyder på at det allereie var ei tapt sak for Noreg. Men på ei anna side byrja Lyng å endre meining om flyttinga, til å vere på line med dei som meinte Rådet og det militære hovudkvarteret burde ligge i nærleiken av kvarandre.³⁷¹

³⁶⁵ UD 33.2/2b V, amb. Brussel til UD, 6.6.1966.

³⁶⁶ Italia sa seg på møtet villige til å ta imot NATO Defence College.

³⁶⁷ UD 33.2/2b V, amb. Brussel til UD, 8.6.1966.

³⁶⁸ UD 33.2/2b VI, notat 3. pol. kontor, 16.6.1966.

³⁶⁹ Sitert etter Ellison 2007: 68.

³⁷⁰ Lyng 1976: 122.

³⁷¹ SA, UUKK 17.6.1966: 3–4.

I etterkant av Brussel-møtet skildrar Lyng eit møtet som gjekk føre seg utan noko særskild meiningsskilnad mellom dei allierte, og han var "[...] forbauset over hvor lett forhandlingene gikk og hvilken utpreget vilje til å oppnå resultater som forelå på alle hold."³⁷² Mykje av årsaka til det, var etter Lyng sitt syn, det klåre arbeidsdokumentet som låg i botn. Utanriksministeren trekte då særskilt fram arbeidet Georg Kristiansen hadde gjort med å redigera det endeleg arbeidsdokumentet. Innsatsen til den norske NATO-ambassadøren hadde ikkje gått upåakta hen, forsikra Lyng.

Hovudinntrykket til Lyng etter Brussel-møtet var at franskmennene ikkje ville bryte med alliansen, og at dei ønska å oppretthalde NATO-medlemskapen. Det stadfestar for utanriksministeren hypotesen om at franskmennene dreiv ein presspolitikk for å oppnå så mykje som mogleg, utan å tape fordelane med å vere knytt til NATO. På møtet i UUKK 17. juni tok difor Karl Johan Brommeland (KrF) til orde for at Noreg burde ta ei strammare line overfor Frankrike, slik USA og Storbritannia tilsynelatande gjorde. Til det kontrar Gunnar Garbo (V) at leiemotivet til Noreg måtte vere å oppretthalde eit så godt samarbeid med Frankrike som mogleg.³⁷³

Likevel var det i hovudsak eit positivt bilde av møtet i Brussel dei norske utanriksstyresmaktene sat igjen med. Trass meiningsskilnadane som avspeгла seg på førehand og dei atterhalda som enkelte land hadde teke, kom møtet fram til konkrete vedtak, og det var dessutan verdt å merke seg at det var allmenn semje om dei norske synspunkta, peika UD på.³⁷⁴ Vurderinga var at dei problema Frankrike hadde skapt, ville alliansen overkomme med "[...] store anstrengelser og omkostninger [...]".³⁷⁵ Håpet var at når dei interne problema var handtert, kunne alliansen vende seg mot arbeid for avspenning mellom aust og vest. Dei norske haldningane står fram som merkbart meir positive etter møtet i juni. Det franske problemet byrja bli handterbart.

OPPSUMMERING

Norske styresmakter var i årsskiftet 1965/1966 budd på at Frankrike ville gå eigne vegar. Og sjølv om det ikkje var omgåande fare for sprekkdanningar i alliansen, fordi ingen av dei andre 14 akta å følgje de Gaulle, og fordi den franske avgjerda ikkje kom

³⁷² SA, UUKK, 17.6.1966: 3.

³⁷³ SA, UUKK, 17.6.1966: 6–9.

³⁷⁴ Kort samanfatta var dei tre norske synspunkta: framleis deltaking i det integrerte forsvarssamarbeidet med dei 13 andre NATO-landa, mest mogleg samarbeid med Frankrike (på realistisk grunnlag) og ønske om at alliansen og dei enkelte NATO-landa bidrog til aktiv aust/vest-avspenning.

³⁷⁵ UD 33.2/2b VI, notat 3. pol. kontor, 16.6.1966.

heilt uventa, førte utspelet til ei hektisk verksemd innan NATO.³⁷⁶

Dette kapittelet har vist at den franske avgjerda kom overraskande på dei allierte i den forstand at dei nok ikkje rekna med at dei franske måla ville bli presentert på ein så kategorisk og definitiv måte. Samstundes var det nok ikkje mange som rekna med at de Gaulle allereie på vårparten 1966 òg skulle erklæra ei fransk vilje til framleis fransk medlemskap i NATO etter 1969. For den franske presidenten ville vere del av traktaten, det var det integrerte forsvarssamarbeidet han hadde problem med.

Konsekvensen av det var at Frankrike trekte seg ut av SHAPE og AFCENT, og gav alle framande basar og installasjonar, inkludert NATO-basar, ein frist på eitt år til å trekke seg ut. Samstundes trekte Frankrike ut dei franske styrkane i Tyskland som stod under NATO-kommando, men ein bilateral avtale mellom Vest-Tyskland og Frankrike sikra framleis fransk militært nærvær i nabolandet.

Dei reint militære konsekvensane var små og få for Noreg sin del. Dei militære følgjene av den franske avgjerda var dessutan vanskelege å stadfeste, det blei med gissingar. Det NATO først og fremst frykta var dei praktiske følgjene knytt til bruken av det franske territoriet og som følgje av det mogleg bruk av atomvåpen i ein tidlegare fase av ein konflikt.

I forsøket på å finne ein veg ut av krisa, var Noreg nær ved å bli utfordra på to av særstandpunkta sine. Med det franske territoriet ute av NATO-kontroll dukka Spania opp som ein mogleg kandidat. Noreg protesterte mot å ta den medlemskapsdebatten når det storma som mest, og det ser ikkje ut til å blitt noko meir av sonderingane med Spania. Landet blei først medlem av NATO i 1982, etter at Franco-regimet var avløyst av demokratiske stryke-reformer.³⁷⁷

Norske styresmakter blei i tillegg spurt av Standing Group om dei kunne vere villige til å gi slepp på basepolitikken, men til det svarte forsvarsminister Grieg Tidemand at det var lite som tyda på i opinionen og blant norske politikarar. Noreg blei slik sett nær utfordra på to av kjeppestane deira i NATO-politikken, men blei ikkje pressa vidare i desse spørsmåla. Det er difor vanskeleg å seie noko om kva resultatet kunne blitt om Noreg hadde blitt utsett for hardare press.

Eg hadde på førehand venta å finne meir om dei norske synspunkta for kva den franske uttrekkinga kunne få å seie for merksemda om nordflanken, men eg har ikkje

³⁷⁶ Lyng 1976: 114–115.

³⁷⁷ Eriksen og Pharo 1997: 97.

funne noko som peikar på ei auka eller minka merksemd omkring flankeproblematikken som følgje av det franske problemet. Det kan ha samanheng med et eg primært har brukt UD-kjelder i masterprosjektet, men det var generelt ei dreining mot flankeforsvaret mot slutten av perioden eg tek for meg som følgje av den amerikanske strategien om *flexible response*. Forklaringa på den gradvise meir medvitne haldninga i NATO om flankeproblematikken har etter mi vurdering liten direkte samanheng med det franske problemet.

Krisa hadde ei politiske løysing, som igjen la grunnlaget for dei militære implikasjonane. Avgjerda til dei 14 landa som var att i alliansen om å halde fram det integrerte forsvarssamarbeidet var i seg sjølv ein avskrekkande faktor.

Den norske drøftinga bar preg av det vesle landet Noreg ikkje hadde eit eige val i spørsmålet om den vidare behandlinga av saka. Gjentekne gonger blir nettopp det faktum at Noreg er ei lite land i alliansen trekt fram, mellom anna i debatten i UUKK og i den utanrikspolitiske debatten i Stortinget, for å nettopp understreka at det eigentleg ikkje var noko anna val enn å følgje dei tonegejevande stormaktene i alliansen.

Til liks med to andre småstatar i alliansen, Canada og Danmark, var Noreg oppteken av i dei første reaksjonane på den franske avgjerda å ikkje støyte Frankrike heilt ut av det atlantiske samarbeidet. Alle tre landa var overtydd om at det integrerte forsvarssamarbeidet måtte halde fram, og at ein måtte bruke sjansen som baud seg til å effektivisera og straumlineforma organisasjonen. Noreg blei meir endringsvillig enn dei tidlegare hadde vore, og hamna slik på line med Canada, som kring 1964/1965 hadde lobbyert for ein gjennomgang av organisasjonen. Den norske vilja til å ta initiativ kom særleg frå den norske NATO-ambassadøren Georg Kristiansen.

Den felles nordiske haldninga blei lagt merke til i Europa. Brussel-avisa *La Cité* kommenterte på at dei nordiske utanriksministrane angreip problema den franske avgjerda skapte på ei meir objektiv og mindre personleg måte enn dei andre allierte, som ifølgje avisa utelukkande såg avgjerda til Gaulle som utslag av dårleg humør og forelda nasjonalisme.³⁷⁸

Sidan krisa ikkje fekk direkte militære følgjer for Noreg, var styresmaktene budde på å strekke seg i relativt langt i dei konkrete spørsmåla om dukka opp, for "[...] det kan neppe være tvil om at de løsninger som man etter hvert kommer fram til må bli

³⁷⁸ UD 33.2/2b IV, amb. Brussel til UD, 12.5.1966.

sterkt preget av kompromiss”.³⁷⁹ Det var i tillegg viktig for Noreg å ta vare på den gode samarbeidsanda, som var karakteristisk for verksemda i NATO.

Norske styresmakter var nøgd med den første forhandlinga mellom dei allierte om framtida til NATO. Ein viss skepsis meldte seg i forkant av møtet i Brussel om kva som var føremålstenleg å diskutera, men møtet gjekk etter norsk målestokk over all forventning. Eit positiv utsyn på dei vidare drøftingane om ein integrert forsvarsorganisasjon utan Frankrike kom til uttrykk hjå dei norske styresmaktene halvvegs i 1966. Likevel hadde dei inntrykk av at Frankrike førte eit spel for å få mest ut av situasjonen.

³⁷⁹ UD 33.2/2b III, NATODelParis til UD, 22.4.1966, vedlagt NATO-ambassadør Georg Kristiansen si orientering for militærkomiteen 20.4.1966: 7.

KAPITTEL 6: juli 1966 – desember 1967

Krise som moglegheit

*By accepting the Harmel Report,
the alliance overcame the most severe crisis in its history [...].³⁸⁰*

På ministtermøtet i juni 1966 hadde dei allierte fått summa seg nokolunde etter avgjerda i mars, bretta opp armene og teke tak i vanskane de Gaulle hadde skapt. Medlemslanda blei samde om å undersøkje moglegheitene for ei sunn utvikling av forholdet mellom aust og vest, og ministrane uttrykte vilje til nedrusting og spreingskontroll.³⁸¹ Dette arbeidet skulle ein få til i eit relativt kjøleg samarbeidsklima med Frankrike.

Dette kapitlet tek for seg perioden frå juli 1966 til desember 1967, ein periode då alliansen så smått byrja riste av seg det første sjokket og etter kvart fann vegen vidare. Eg ser spesielt på førebuingane til ministtermøta i desember 1966 og 1967, der særleg spørsmåla om medlemskap i komiteen for atomspørsmål, NDAC, og om ein skulle flytte Rådet var noko norske styresmakter måtte ta stilling til. Eg ser òg nærare på om dei norske reaksjonane på den franske utfordringa kan ha samanheng med eit mogleg medlemskap i EEC/EF. I siste del av kapitlet drøftar eg dei norske haldningane til Harmel-rapporten og arbeidet med denne undersøkinga. Gjennom heile kapitlet tek eg eit sideblikk til Canada og Danmark. Aller først eit kort blikk på den internasjonale situasjonen.

DEN INTERNASJONALE KONTEKSTEN

Etter at president de Gaulle la ned veto mot ei utvidinga av EEC i 1963, hadde saka fordufta frå den politiske dagsordenen i Noreg. Hausten 1966 byrja Storbritannia igjen å flørte med det europeiske fellesskapet og søkte på nytt medlemskap våren 1967. Dei britiske EF-aspirasjonane gjorde at Noreg og Danmark på ny måtte ta stilling til saka. Dermed søkte Danmark i mai om medlemskap og Noreg følgde etter i juli. Hausten same året la de Gaulle følgjeleg ned det *andre* vetoet mot britisk medlemskap. Avslaget kan ein sjå i nær samanheng med det som omtrent samstundes skjedde i NATO, og de Gaulles syn på eit britisk medlemskap som eit steg nærare amerikansk strategisk dominans over

³⁸⁰ Wenger 2004: 74.

³⁸¹ St. meld. nr. 80 (1966–67): 9.

EF. Søknaden til Storbritannia blei difor sett på vent i desember 1967.³⁸²

Den amerikanske krigføringa i Vietnam kom ytterlegare til å forpurre forholdet mellom USA og Frankrike, og frå sommaren 1966 og til slutten av 1967 var konfrontasjonane mellom dei tette. De Gaulle fordømde krigen i Vietnam, og gjekk lenger under Seksdagarskrigen våren 1967 då han hevda krigen i Midtausten var utløyst som følgje av krigføringa i Sørøst-Asia.³⁸³ Innan 1968 kom utanrikspolitikken til de Gaulle til å te seg som ei krossferd mot amerikansk overmakt og den etablerte verdsordenen.³⁸⁴ Trass dei store problema mellom USA og Frankrike i perioden, løyste det franske problemet seg gradvis og forholdet mellom Frankrike og NATO betra seg.

NATO-konteksten: uttrekking, oppløysing og nye samarbeidsformer

Etter eit vellukka Rådsmøte på ministernivå i Brussel i juni, var det frå norsk hald ei positiv innstilling til at NATO-problema ville løyse seg. Dei 14 viste etter norsk syn stor grad av samhald.³⁸⁵ Den 1. juli 1966 var fristen Charles de Gaulle sette for å trekke tilbake dei franske strykane frå Tyskland og fransk personell ut av det militære hovudkvarteret SHAPE i Paris. Fristen for å flytte sjølve SHAPE, AFCENT og NATO Defence College ut av Frankrike var 1. april året etter. Den same tida fekk NATO og medlemslanda på å pakke saman og komme seg ut av basar og installasjonar dei hadde på fransk jord.

Allereie i juni 1966 meldte amerikanske styresmakter at dei byrja uttrekkinga av styrkar frå basar i Frankrike. Dei første skvadronane som blei flytta fekk nye heimar i Storbritannia og Vest-Tyskland. Frå 1. juli 1966 trekte dessutan USA tilbake dei amerikanske atomstridshovuda som stod til disposisjon for dei franske styrkane i Tyskland.³⁸⁶ Frå 1. august innstilte USA i tillegg alle reiser til Frankrike for familiar av militært tilsette.³⁸⁷ Mot slutten av juli meldte Canada at dei i løpet av 1967 ville flytte

³⁸² Tamnes 1997: 165; Borring Olesen 2005: 516; Dinan 2004: 109–111. Frå 1967 var EF den offisielle forkortinga av det som tidlegare heitte EEC.

³⁸³ Bozo 2001: 187. De Gaulles kritikk av den amerikanske krigføringa i Vietnam var ikkje eit produkt av krisa i NATO på midten av 1960-talet. Sjå Anne Sa'adah 1994, "Idées Simples and Idées Fixes: De Gaulle, The United States, and Vietnam" for ei leseverdigg innføring i kollisjonen mellom den amerikanske og franske førestillinga om Vietnam.

³⁸⁴ Bozo 2010: 173.

³⁸⁵ UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 1.8.1966.

³⁸⁶ UD 33.2/2b VI, NATODelParis til UD, nr. D 10245, 29.6.1966.

³⁸⁷ UD 33.2/2b VI, NATODelParis til UD, 23.6.1966, vedlagt utsegn av forsvarsminister McNamara 15. juni.

flystyrkane sine frå Frankrike til to basar i Tyskland.³⁸⁸ Begge landa nytta høvet til å leggja om dei militære einingane som var stasjonert i Europa. For Canada betydde det ein reduksjon av flystyrken frå 126 til ein stad mellom 105 og 108 fly.³⁸⁹

Den franske utmeldinga blåste nytt liv i *Defence Planning Committee* (DPC) som blei etablert i 1963 under generalsekretæren for å handtere militære saker. Komiteen fekk ei utvida og sentral rolle som samarbeidsforum for dei 14. For med Frankrike ute blei Det faste utval, *Standing Group*, løyst opp frå 1. juli 1966.³⁹⁰

1. juli markert med misnøye

Medlemslanda var samde i at 1. juli ikkje kunne passera utan at dei fjorten markerte misnøye med den franske avgjerda om å trekke seg frå den militære delen av alliansen.³⁹¹ Den norske delegasjonen meinte i så måte det var best frå norsk hald å framføra ein eiga erklæring, for om ein heldt seg taus kunne ein bli teke til stillteiane inntekt for dei krassaste utsegna som måtte komma.³⁹² UD var samd i den vurderinga, og resultatet blei ei nokså løysingsorientert formulering:

The Norwegian government hopes that the adverse affects for the alliance of the changes in the present NATO-arrangements that the French government find it necessary to make effective from July 1st, 1966 can be kept to a minimum, through alternative arrangements to be agreed upon as soon as possible.³⁹³

Vidare la den norske erklæringa vekt på å oppretthalde samarbeidet mellom Noreg, Frankrike og resten av NATO-landa.

Erklæringa frå dei andre medlemslanda var av ulik art, men hovudpoenget i alle erklæringane var å understreka prinsippa i erklæringa av 18. mars. Den danske delegasjonen uttrykte "concern" over dei franske tiltaka, men håpa som Noreg at forhandlingane med Frankrike ville gi positive resultat.³⁹⁴

Utover sommaren prøvde NATO og Frankrike å finne ei forhandlingsform for å løyse alle flokane som hadde oppstått etter den franske avgjerda, spesielt knytt til dei

³⁸⁸ UD 33.2/2b VI, kanadiske amb. Oslo til UD, 21.7.1966, vedlagt pressemelding frå statsmin. L. B. Pearson.

³⁸⁹ UD 33.2/2b VI, NATODelParis til UD, 19.7.1966, vedlagt kanadisk erklæring om NATO-bidrag.

³⁹⁰ St. meld. nr. 80 (1966–67): 3; UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 1.8.1966; St. meld. nr. 80 (1966–67), vedlegg 2; Kaplan 2004: 41–42.

³⁹¹ I reine tal såg den franske tilbaketrekkinga av militært og sivilt personell per 1. juli 1966 slik ut: av dei 1800 personane som blei trekte ut var 200 sivile og 500 jobba i kommunikasjonssektoren. I NATO var ein uroa over om dei klarte å erstatte desse innan fristen til de Gaulle gjekk ut (UD 33.2/2b-A, NATODelParis til UD, 5.4.1966).

³⁹² UD 33.2/2b VI, NATODelParis til UD, 28.6.1966.

³⁹³ UD 33.2/2b VI, UD til NATODelParis, 28.6.1966.

³⁹⁴ UD 33.2/2b VI, NATODelParis til UD, nr. 10244, 29.6.1966. (nr. med pga. fleire notar med same dato)

franske troppane i Tyskland. Ei mellombels løysing på spørsmålet om dei franske styrkane i Tyskland tredde i kraft etter 1. juli. Dei vidare forhandlingane køyrte seg fast i slutten av månaden.³⁹⁵

HAUSTEN 1966: EI REKKJE VANSKELEGE VAL

Hausten 1966 kom dei praktiske problema ved den franske aksjonen meir til syne, samstundes som dei bilaterale forhandlingane mellom Frankrike og høvesvis USA og Vest-Tyskland gjekk trått. I løpet av hausten skjedde det likevel framsteg på vegen mot å løyse dei overordna politiske og praktiske problema som alliansen stod oppe i. Dermed måtte Noreg ta stilling til om landet skulle delta i dei nye samarbeidsformene som blei skipa innan alliansen. I tillegg gjekk avgjerda om flyttinga av Rådet i mot det som i utgangspunktet var norsk synspunkt.

Bli med i atomselskapet eller ikkje?

Før ministermøtet i desember ville Noreg ta stilling til om dei skulle delta i den nye komiteen for atomspørsmål i NATO, *Nuclear Defence Affairs Committee* – NDAC. Hovudmotivet for ei eventuell norsk deltaking var tyskarane og atomvåpna. Eit, med norske auger, potensielt problem som følgje av den franske avgjerda. Atomkomiteen skulle møtast i samband med dei regulære statsrådsmøta i alliansen, og kom til å bestå av alle medlemslanda utanom Frankrike og Island og mogleg Nederland. I tillegg skulle det opprettast ein kjernefysisk planleggingskomité, *Nuclear Planning Group* – NPG, med seks deltakarland.³⁹⁶

Då saka blei drøfta i Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen i byrjinga av desember, meinte forsvarsminister Grieg Tidemand at Noreg burde vere forsiktige med å etablere ei særstilling i saka, og han gjekk dermed inn for norsk deltaking i NDAC. Eit medlemskap i NPG derimot, var statsråden usikker på – og dessutan var ikkje eit norsk medlemskap aktuelt før om eit par år på grunn den roterande medlemskapsordninga. Grieg Tidemand opplevde at dei allierte ønska eit norsk medlemskap i NDAC. Han vurderte støtta på bakgrunnen av at dei allierte kjente det norske standpunktet og i tillegg søkte ei viss støtte i forholdet til Vest-Tyskland. Det viktigaste argumentet til forsvarsministeren var likevel at ei deltaking i NDAC ikkje betydde at ein bevegde seg

³⁹⁵ UD 33.2/2b VI, NATODelParis til UD, 28.7.1966.

³⁹⁶ SA, UUKK, 9.12.1966: 12.

vekk frå den etablerte atompolitikken, "[...] tvert imot, det skal bli et forum hvor det er anledning til – og nødvendig – å hevde våre spesielle synspunkter på dette felt", hevda Grieg Tidemand.³⁹⁷

UUKK delte seg i synet på norsk medlemskap i NDAC. Tilhengarane av medlemskap i den nyskipa komiteen i NATO var Høgre i lag med Senterpartiet og Venstre. Kristeleg Folkeparti var for, med atterhald om at den heimlege opinionen fekk ei god grunngjeving for kvifor Noreg valde å delta. "Nei-sida" bestod av Ap-politikarane Alfred M. Henningsen, Nils Hønsvald og Olav Gjærevoll, (som møtte for Halvard Lange). Partikollegaen deira, Magnus K. Andersen, var i tvil, medan Trygve Bratteli (Ap) ikkje landa på eit endeleg standpunkt, men problematiserte snarare deltakinga.

Viss det var ei regjering leia av Arbeiderpartiet som hadde blitt stilt overfor spørsmålet om deltaking i DNAC, er det liten grunn til å tru at partiet ville motsett seg eit slikt medlemskap. Det ser her til å ha vore eit uttrykk for skilnaden mellom Ap i posisjon og opposisjon. Fraksjonen i Ap som var mot NDAC-medlemskap argumenterte med at komiteen kunne føre til spreining av atomvåpen, og slik øydelegge for avspenninga mellom aust og vest. Bak argumenta låg uvissa om korleis den nye vesttyske utanriksleiinga ville stille seg i atomvåpenspørsmålet, og fleire av Arbeiderparti-politikarane såg difor helst at Noreg venta på eit vesttysk trekk før dei tok ei endeleg avgjerd i saka.³⁹⁸ Henningsen i Ap var mellom dei som meinte DNAC var ei flukt frå MLF/ANF og eit amerikansk forsøk på å løyse problemet med vesttysk deltaking i atomspørsmål.³⁹⁹

I tillegg hadde saka ein innanrikspolitisk dimensjon. Motstanden mot eit norsk medlemskap i NATO var aukande, påpeika Hønsvald (Ap). Bernt Ingvaldsen (H), og resten av "ja-sida", meinte nettopp motstanden mot NATO var grunnen til at ein no burde markere tydeleg kvar ein stod, og ufråvikeleg følgje den norske lina i NATO – og uansett deltaking ville Noreg bli teke til inntekt for politikken i NATO. For alliansen stod framom ei avgjerande fase når det gjaldt Vest-Tyskland, som openbart hadde eit tryggingsproblem. Difor var det betre å vere innanfor, med moglegheit til å påverke, var

³⁹⁷ SA, UUKK, 9.12.1966: 13.

³⁹⁸ SA, UUKK, 9.12.1966: 13–19. Hausten 1966 kom ei ny regjering til makta i Vest-Tyskland, beståande av koalisjonen mellom sosialdemokratane og høgresida. Med regjeringsskiftet kom ei utanrikspolitisk nyorientering, noko som dempa den norske uroa for Tyskland. Willy Brandt, utanriksminister (1966–69) og seinare forbundskanslar (1969–74), var ein av dei som bidrog til eit nært samarbeid med Noreg (Tamnes 1997: 101–102). Sjå Allers 2009.

³⁹⁹ SA, UUKK, 9.12.1966: 14.

”ja-argumenta”.⁴⁰⁰

Forsvarsministeren prøvde å døyve uroa for atomspreiing med å peike på at ordninga var på veg til å bli ein stoppar for dei tyske ”aspirasjonar på dette området”.⁴⁰¹ Dessutan såg dei tyske ambisjonane ut til å ha kjølna, kunne Grieg Tidemand melda. Viss det norsk hovudmotiv for deltaking i ein slik komité var å kontrollere tyske atomambisjonar, var vel grunnen i ferd med å falle ut or det argumentet med dei svekka tyske ønska om atomvåpen. Då ser motivasjonen frå norsk hald heller ut til å ha vore eit ønskje om å ikkje bli ståande utanfor det gode selskapet.

Med denne usemja i UUKK, merkar formannen, Bent Røiseland (V), seg at det nok hadde vore enklare å slutte seg til ein slik komité året før, slik Danmark hadde gjort, om norske styresmakter berre hadde visst at det som då blei kalla *Special Committee* skulle bli permanent.⁴⁰² No kunne ein bli møtt med mistenkjeleggjering og misforståingar, men det var ikkje noko godt selskap ein hamna i om ein stod utanfor heller, vedgjekk Røiseland. Skulle ein difor gjere dei norske synspunkta i atompolitikken om ikkje-spreiing og synet på vesttyske atomvåpenaspirasjonar kjent, måtte Noreg vere med, meinte han.⁴⁰³

Møtet enda slik utan ei samrøystes tilråding til Regjeringa, og Røiseland lét statsrådene sjølv trekke konklusjonen frå møtet. Det enda med at Noreg ei veke seinare på ministermøtet i Brussel sa ja til å delta i NDAC.⁴⁰⁴

Ministtermøtet desember 1966: krisa desarmert, ein veg ut av uvissa

Med det positive svaret på deltakinga i atomkomiteen, understreka forsvarsminister Otto Grieg Tidemand på ministermøtet at den norske base- og atompolitikken framleis låg fast. På same tid fekk han stadfesta den norske uroa for dei vesttyske atomambisjonane. Den tyske forsvarsministeren, Gerhard Schröder, fremja ønsket om at sambandsrepublikken i større grad skule få delta i den kjernefysiske politikken i alliansen, ved å vere med på konsultasjonar i samband med planlegging på det feltet.

⁴⁰⁰ SA, UUKK, 9.12.1966: 15–16.

⁴⁰¹ SA, UUKK, 9.12.1966: 14.

⁴⁰² Danmark gjekk hausten 1965 inn for å bli fast medlem av *Select Committee*, eit amerikansk forslag som erstatta MLF og ANF, og som var forløparen til *Special Committee*. Noreg og Danmark tok ulike standpunkt i dette spørsmålet, og som følgje av det sat Danmark for første gong i eit NATO-organ som drøfta atomspørsmål, medan Noreg stod utanfor i frykt for innanrikspolitisk kritikk. Det skapte ei viss uvisse i opinionen i begge landa (Lyng 1976: 106–108; Villaume 2005: 561).

⁴⁰³ SA, UUKK, 9.12.1966: 14–15.

⁴⁰⁴ SA, UUKK, 21.2.1967: 10.

Særleg måtte dei landa som særskilt blei råka av bruken av atomvåpen bli teke med på førehandskonsultasjonar, meinte Schröder. Den norske forsvarsministeren såg dette som ei vesttysk oppmoding om å få ein finger på det "[...] vi kan kalla sikringen, altså ikke på avtrekkeren".⁴⁰⁵ Frankrike stod heilt utanom denne kjernefysiske konsultasjons- og planleggingsordninga.⁴⁰⁶

Det mest retningsgivande som kom fram på møtet 15.–16. desember var likevel at Rådet vedtok det belgiske forslaget om å gjennomføre ei brei analyse av den internasjonale utviklinga frå skipinga av alliansen og fram til 1966. Målet var slik å vurdera kva utviklinga hadde betydd for NATO og på bakgrunn av det definera dei framtidige oppgåvene til alliansen, særskilt med tanke på å styrka NATO som ein faktor i arbeidet for varig fred.

Møtet var ein suksess for amerikansk politikk og NATO, skal ein tru historikaren James Ellison: "Washington's goals were achieved as the Council showed that NATO had 'sourmounted its crisis with France'".⁴⁰⁷ Dei fjorten fungerte godt saman og dei tok avgjerder om den militære framtida til alliansen, som å opprette NDAC og NPG og til nye forsvarsstudiar – eit teikn på at medlemslanda hadde komme ut av krisa intakt og motiverte. Deretter samla dei seg i Rådet saman med den franske representanten, eit uttrykk for at eit framleis ikkje-militært samarbeid med Frankrike var ønska. Møtet blei innleiinga på arbeidet med å revurdere og klargjere målsettingane og dei framtidige oppgåvene til organisasjonen.⁴⁰⁸

Av reint praktiske spørsmål bestemte Rådet at eit nytt permanent hovudkvarter skulle byggast i Heysel i Brussel og eit nytt mellombels hovudkvarter i Evère i same by.⁴⁰⁹ Vegen fram til den avgjerda hadde ikkje vore likefram.

Flyttinga av Rådet: mild opposisjon frå småstatane

Spørsmålet om flyttinga av det politiske hovudkvartert til NATO frå Paris var ei av dei store sakene hausten 1966. Stemninga for å flytte Rådet hadde auka mellom dei allierte. Utanriksdepartementet knytte stemningsskiftet mellom anna til manglande framgang i forhandlingane om dei franske styrkane i Tyskland og dei bilaterale forhandlingane

⁴⁰⁵ SA, UUKK, 21.2.1967: 10.

⁴⁰⁶ SA, UUKK, 21.2.1967: 10.

⁴⁰⁷ Ellison 2007: 113.

⁴⁰⁸ Ellison 2207: 113; UD 33.2/2b IX, notat 3. pol. kontor, 21.4.1967.

⁴⁰⁹ SA, St. meld. nr. 80 (1966–67): 11–12.

mellom USA og Frankrike.⁴¹⁰ Vest-Tyskland, som tidlegare meinte at ei framleis plassering av Rådet i Paris ville ha ein positiv psykologisk verknad, snudde i løpet av hausten, etter kvart som den franske innstillinga til det integrerte samarbeidet i NATO var blitt klårar for tyskarane. Franskmennene var nærmast upåverkelege og Bonn kom fram til at Rådet nok burde plasserast i nærleiken av SHAPE. Likevel måtte ikkje flyttinga fortone seg som ein sanksjon mot Frankrike, meinte tyske styresmakter.⁴¹¹

I slutten av september meldte *New York Times* at NATO-landa hadde gått inn for å flytte frå Paris. Franske styresmakter brydde seg ikkje om det politisk hovudkvarteret blei verande eller flytta, og berre Canada og Danmark var motvillige til flytteplanane, skreiv avisa.⁴¹² Noreg var først mot å flytte Rådet, mellom anna fordi det kunne motivera Frankrike til å trekke seg heilt ut av Atlanterhavsalliansen i 1969. Det var likevel ikkje ein kjepphest for Noreg. Viss det blei aktuelt å flytte, måtte ein unngå å dramatisera eit slik vedtak og heller framstilla det som eit praktisk tiltak, som ikkje var noko sanksjon mot franskmennene. Norske styresmakter ville slutte seg til eit snarleg vedtak om saka, men meinte det ikkje var noko hast med å flytte. Det måtte dei praktiske omsyna avgjera.⁴¹³ Canada hadde òg skifta standpunkt i flyttesaka i løpet av hausten 1966. Forsvarsminister Paul Hellyer fortalde ambassadør Torfinn Oftedal at Canada såg praktisk på problemet, særskilt etter at Frankrike hadde uttrykt at det ikkje betydde noko for dei om Rådet flytta.⁴¹⁴

Frå Paris kunne derimot den norske ambassadøren Rolf Andersen melde at den franske regjeringa ikkje hadde teke stilling til flytting av Rådet. Frå sikre kjelder i Utanriksministeriet hadde Andersen likevel fått vite at franske styresmakter var innstilt på at Rådet kom til å flytte og at dei hadde forståing for at det skjedde av praktiske omsyn. På førehand hadde ein innan NATO venta seg fransk motstand mot flyttinga.⁴¹⁵

Trass eit skifte i det kanadiske standpunktet opplevde amerikanske styresmakter Canada og Danmark som harde motstandarar av å flytte Rådet. Utanriksminister Rusk var svært oppgitt over situasjonen i NATO hausten 1966, og særskilt uroa for at den avspente situasjonen i Europa fekk medlemslanda til å prioritere mindre viktige

⁴¹⁰ UD 33.2/2b VII, NATODelParis til UD, 17.9.1966.

⁴¹¹ UD 33.2/2b VII, amb. Bonn til UD, 29.9.1966.

⁴¹² UD 33.2/2b VII, avisutklipp, *New York Times* 26. september, 27.9.1966.

⁴¹³ UD 33.2/2b VII, UD til NATODelParis, 29.9.1966; UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 20.10.1966.

⁴¹⁴ UD 33.2/2b VII, amb. Ottawa til UD, 28.9.1966; UD 33.2/2b VII, amb. Ottawa til UD, 29.9.1966.

⁴¹⁵ UD 33.2/2b VII, amb. Paris til UD, 30.10.1966; UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 20.10.1966.

problem og slik bidrog til at NATO sjukna. Lyng kunne i samtale med utanriksministerkollegaen sin i alle fall trøysta Rusk med at Noreg var villige til å gå med på ei flytting, om fleirtalet gjekk inn for det. Når det gjaldt Danmark, trudde Lyng at òg dei ville ta følgje med majoriteten.⁴¹⁶

Men Canada og Danmark var blitt samde om å stå på same side i flyttesaka. Dei ville helst utsette avgjerda i saka så lenge som mogleg. Gjerne til etter desembermøtet 1966. Noreg var slik tidlegare ute med å følgje fellesskapet enn to av våre nære allierte.⁴¹⁷ Den kanadiske motstanden sprang delvis ut frå innanrikspolitiske omsyn til den fransktalande befolkninga, medan den danske reservasjonen hadde med danske europeisk- og handelspolitiske interesser å gjere. Dei omsyna tilsa ei mest mogleg forsonande line overfor Frankrike.⁴¹⁸ Den danske utanriksministeren Hækkerup meinte flyttinga ville vere uheldig fordi ho ville minska vilja til Frankrike til å samarbeide med dei 14. Frå norsk hald meinte ein òg at den danske motviljen var knytt til frykta for eit dominerande Tyskland, med Frankrike ute av det gode selskapet. Men, etter at den danske NATO-ambassadøren meldte heim at spørsmålet om flytting var nært føreståande, hadde den danske regjeringa vedteke at dei ikkje kunne anna enn å delta i vedtaket om flytting.⁴¹⁹ Og på rådsmøtet 19. oktober uttalte både den danske og den kanadiske representanten at dei av solidariske omsyn ikkje ville motsetje seg flyttinga av Rådet, men at begge landa var i sterk tvil.⁴²⁰

På møtet mellom NATO-ambassadørane til dei 14 og generalsekretær Brosio den 24. oktober drøfte dei utkast til rådsresolusjon om flytting av Rådet. Dei blei ad referendum til dei respektive regjeringane, samde om å 1) flytte hovudkvarteret til Det nordatlantiske rådet til Brussel og 2) ta imot tilbodet frå den belgiske regjeringa om å skaffe Rådet ei tomt i Brussel.⁴²¹ Den franske ambassadøren til NATO godtok òg resolusjonen, og generalsekretæren fekk garantiar om at ein frå fransk side ville røyste for resolusjonen og ikkje avstå, slik den franske representanten gjorde i spørsmålet om flytting av SHAPE og Sentralkommandoen (AFCENT). Frankrike vil i tillegg vere med å

⁴¹⁶ UD 33.2/2b VII, referat, *Utanriksminister Lyngs samtale med Rusk 6/10-66*, 11.10.1966.

⁴¹⁷ UD 33.2/2b VII, amb. Ottawa til UD, 7.10.1966; UD 33.2/2b VII, NATODelParis til UD, 8.10.1966.

⁴¹⁸ UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 20.10.1966.

⁴¹⁹ UD 33.2/2b VII, usignert referat, truleg frå NATODelParis til UD, 20.10.1966.

⁴²⁰ UD 33.2/2b VII, nr. 10358, NATODelParis til UD, 20.10.1966

⁴²¹ UD 33.2/2b VII, nr. 10363, NATODelParis til UD, 25.10.1966.

betale for flyttinga.⁴²²

Den norske regjeringa meinte etter å ha drøfta saka at ein "[...] ikke ville ha tapt noe på en utsettelse av beslutningen om å flytte", i vente på ei ytterlegare avklaring av forholdet til Frankrike.⁴²³ Regjeringa stilte seg likevel bak rådsresolusjonen. Då avgjerda om å flytte Rådet blei teke 26. oktober, beklaga likevel den norske representanten at avgjerda var teke.⁴²⁴ Akkurat den avgjerda verkar paradoksal, all den tid det norske standpunktet i flyttespørsmålet var endra. Det er heller ikkje noko forklaring på dette i kjeldene, men det var mogleg ein gest til Frankrike eller eit uttrykk for at motstanden mot flyttinga var ei seigiliva haldning.

Den norske haldningsendringa i spørsmålet om å flytte Rådet frå Paris til Brussel må sjåast i samanheng med at franske styresmakter ikkje motsette seg flyttinga fordi dei såg det som naturleg ut frå praktiske omsyn.⁴²⁵ Men, kva om Frankrike hadde signalisert sterk motstand mot flyttinga, kva hadde det gjort med det norske synspunktet?

Noreg har opp gjennom alliansehistoria teke særstillingar og markert opposisjon i fleire sakar angående NATO-politikken, som i atom- og basepolitikken og i spørsmål som utfordra den atlantiske og demokratiske karakteren til NATO. Det har ført til at nemninga *ein brysam alliert* eller *den lojale kritikaren* er brukt om Noreg.⁴²⁶ Sant å seie var det få gonger Noreg markerte sterk motstand mot den foreslegne NATO-politikken. Eit klart døme på at Noreg var urokkelege er spørsmålet om spansk medlemskap i alliansen. I andre spørsmål har norske styresmakter innretta seg, etter først å ha markert eit standpunkt i mot.⁴²⁷

I spørsmålet om flytting, reknar eg saka primært for å vere eit spørsmål om å halde seg inne med Frankrike og dernest eit økonomiske spørsmål for Noreg. Dessutan hadde NATO-ambassadør Kristiansen forsikra dei allierte om at den norske regjeringa ville ta avgjerda i lys av kva haldning dei allierte hadde i saka. Om Frankrike hadde motsett seg flytteplanane, er det difor lite truleg at Noreg hadde markert meir enn ein symbolsk motstand mot avgjerda, for deretter å følge fleirtalet i alliansen og slik sikre

⁴²² UD 33.2/2b VII, nr. 10366 D, NATODelParis til UD, 25.10.1966.

⁴²³ UD 33.2/2b VII, UD til NATODelParis, 25.10.1966.

⁴²⁴ UD 33.2/2b VII, NATODelParis til UD, 27.10.1966.

⁴²⁵ Sjå UD 33.2/2b VII, amb. Paris til UD, 30.9.1966.

⁴²⁶ Sjå Tamnes 1997: 91; Eriksen 1989: 234; Skogrand 2004: 166–182.

⁴²⁷ Grunnen til at den norske opposisjonen i NATO sjeldan blei ei belastning for forholdet til alliansen var at kritikken blei presentert på ein forsiktig og ansvarleg måte, og kritikken blei berre unntaksvis framført offentleg (Skogrand 2004: 181).

samhaldet i NATO.

Flyttinga av dei andre hovudkvartera

I oktober blei spørsmålet om *co-location*, etableringa av den politiske og militære leiinga i nærleiken av kvarandre, avgjort. Dermed kunne Militærkomiteen flytte frå Washington til Brussel. Får norsk side meinte ein at flyttinga og samlokaliseringa betre ville utnytte sakskunnskapane til Militærkomiteen og gi betydelege administrative fordelar.⁴²⁸ Allereie etter drøftingar på ministtermøtet juni i Brussel, hadde Rådet hausten 1966 vedteke å flytta SHAPE til Casteau nær Brussel og AFCENT til Brunssum i Nederland.⁴²⁹ Italia hadde tidlegare blitt bedne om å imot NATO Defence College, og den nye heimen blei Roma.⁴³⁰ I denne storstilte flytteprosessen, meinte den norske NATO-ambassadøren det var ytterlegare moglegheit for å effektivisera organisasjonen.

Norsk initiativ til å straumlineforma og slanka organisasjonen

Når først NATO-organisasjonen var i endring, tok NATO-ambassadør Georg Kristiansen til orde for å straumlineforma organisasjonen. Kristiansen meinte spørsmålet hadde drukna i flyttesjauen, og det var i tillegg misnøye mellom NATO-ambassadørane i Rådet om at dei ikkje var komme lenger i saka. Kristiansen tok opp spørsmålet på rådsmøtet 7. oktober, og sa samstundes at dei faste representantane i Rådet kunne gjere meir. Han blei etterpå oppmoda om å utdjupe spørsmålet. Notatet, som sirkulerte mellom dei 14, peika på at NATO burde nytte høvet til å reorganisera og straumlineforma dei militære hovudkvartera. Kristiansen meinte dei militære styresmaktene i alliansen ikkje hadde fått gode nok retningslinjer til å gjere alle endringar som var naudsynte.⁴³¹

Vidare peika notatet på at dei allierte måtte vurdera rolla til SHAPE i lys av at Militærkomiteen (MC), i tråd med den pågåande samlokaliseringsprosessen, mogleg var på veg frå Washington til Brussel. I forlenginga av det måtte dei allierte sjå på arbeidsfordelinga mellom MC og SHAPE, meinte Kristiansen. I tillegg burde ein sjå på korleis ein tilsette folk og på arbeidsfordelinga mellom SHAPE og dei underliggende

⁴²⁸ SA, St. meld. nr. 80 (1966–67): 2.

⁴²⁹ For eit par informative innblikk i flytteprosessen, sjå "The Big Move", <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/history.html> (henta 2.11.2014) og "1966-1967: SHAPE Finds a New Home", <http://www.aco.nato.int/page1463252.aspx> (henta 2.11.2014).

⁴³⁰ UD 33.2/2b VII, NATODelParis til FD, 13.10.1966; St. meld. 80 1966–67: 2.

⁴³¹ UD 33.2/2b VII, notat til statsråden og statssekretæren, 17.10.1966, vedlagt G. Kristiansens innlegg i 14-maktsgruppa 7. oktober 1966.

kommandoane, som AFCENT.⁴³² Summert opp: delegasjonen gjekk inn for at ein samband med flyttinga av hovudkvartera fekk til ein reell reduksjon i talet på tilsette, og ville gjere sitt for å bidra til det.⁴³³ Ein reduksjon i talet på tilsette ville naturleg føre til reduserte utgiftene til desse hovudkvartera. Det kan altså sjå ut til i hovudsak å dreie seg om ein kostnadsreduksjon, sjølv om dette ikkje blir uttrykt direkte frå norsk hald.⁴³⁴

Forslaga til Kristiansen møtte ikkje direkte støtte heime hjå UD. Det politiske kontoret i UD meinte ein neppe kom nokon veg ved å bygge opp att organisasjonen etter "funksjonsprinsippet". Det kjem ikkje fram av notatet kva departementet meiner med funksjonsprinsippet, men eg går ut frå at dei meinte at funksjonane skulle vere styrande for til dømes talet på tilsette. Grunnen til at hovudkvartera hadde est ut var at mange av landa i NATO med bakgrunn i nasjonalkjensla ville ha ein viss del av stabane. Ei trimming av organisasjonen, ved til dømes å kutte frå kring 55 til 30 generalar, meinte byråsjef Sverre nærmast av seg sjølv ville gitt ein effektiv og straumlina organisasjon. Han meinte difor at Rådet sjølv aktivt burde styre saka, og mogleg etablera ein "øksekomite".⁴³⁵

Forsvarsdepartementet sette pris på initiativet Noreg hadde teke i saka, men når det gjaldt meir handfaste synspunkt var det etter departementet si oppfatning vanskeleg å bidra med noko positivt. Departementet var i tvil om det var rett å prøve å forenkla den eksisterande organisasjonen på grunnlag av funksjonsprinsippet. Grunnen var mellom anna den same som UD nemnde, prestisjeomsyn knytt til eit stort innslag av nasjonale stabar.⁴³⁶

I samband med flyttesjauen som NATO stod oppe i, var det snakk om å flytte Militærkomiteen frå Washington til Europa for å samlokalisera dei viktigaste politiske og militære avgjerdsorgana i NATO. Fordi flyttinga av MC ikkje var avklart hausten 1966, meinte Forsvarsstaben at SACEUR ikkje hadde dei naudsynte føresetningane for å

⁴³² UD 33.2/2b VII, notat til statsråden og statssekretæren, 17.10.1966, vedlagt G. Kristiansens innlegg i 14-maktsgruppa 7. oktober 1966.

⁴³³ UD 33.2/2b VIII, notat byråsjef J. Leine i FD, 2.12.1966.

⁴³⁴ Eg har ikkje funne tal som seier noko om kor mykje ein kunne spare på å kutte i talet på tilsette ved dei militære hovudkvartera. Kostnaden ved flyttinga av Rådet til Brussel kom for Noreg sin del på 1,6 millionar 1966-kroner (Budsjett-inst. S. nr. 3 1967–68).

⁴³⁵ UD 33.2/2b VII, notat til statsråden og statssekretæren, 17.10.1966, vedlagt G. Kristiansens innlegg i 14-maktsgruppa 7. oktober 1966.

⁴³⁶ UD 33.2/2b VII, FD til NATODelParis, 25.10.1966.

vurdera korleis ein kunne forenkla funksjonane i dei høgare militære stabane i NATO.⁴³⁷ FST meinte òg at å forenkla SHAPE, som ambassadør Kristiansen tok initiativ til, ville bli vanskeleg.⁴³⁸ Byråsjef J. Leine i FD sat igjen med ei kjensle av at delegasjonen i Paris nok ikkje var heilt nøgd med hjelpa dei hadde fått frå departementet.⁴³⁹

Historikaren Jonathan Søborg Agger hevdar Danmark i lag med Noreg og Canada representerte dei landa i alliansen som i størst grad jobba for å "modernisera" NATO.⁴⁴⁰ I den grad *modernisera* tek opp i seg ønske om å effektivisera organisasjonen og redusera dei felles kostnadane, kan eg vere samd i at Noreg kan reknast med som ein av desse moderniseringsagentane.

Halde NATO saman og Vest-Tyskland nede

Som nemnd i kapitel fire hadde dei politiske utfordringane i NATO endra seg frå å halde russerane ute, amerikanarane inne og Tyskland nede, til å lage ordningar med ei fleirsidig tilnærming til avspenning, som samstundes tok omsyn til krava frå eit økonomisk friskmeldt og politisk sjølvikkert Europa.⁴⁴¹ For Noreg og Danmark var det likevel framleis eit mål å halde Tyskland under kontroll, i ein samla allianse, som i tillegg ikkje isolerte Frankrike.

Dansk arbeid for avspenning

Arbeidet for avspenning prega dansk utanrikspolitikk i 1960-åra, og Danmark gjekk mogleg lengre i forsøka sine enn det Noreg gjorde. Agger peiker på at den danske avspenningspolitikken skifta frå bilaterale steg, til å sjå på NATO som eit instrument for avspenning. Eit døme på det var forslaget frå utanriksminister Per Hækkerup om ein konferanse om europeisk tryggleik. Då forslaget blei lagt fram for Rådet, var den norske delegasjonen den mest positive til det danske forslaget, medan det fekk ei heller kjøleg mottaking frå dei andre landa.⁴⁴²

Danmark var som Noreg oppteken av å ikkje skape kløft mellom NATO og

⁴³⁷ SACEUR blei i desember 1965 pålagt å komme med eit forslag til ny organisasjon for AFCENT, med omsyn til ein reduksjon av mannskapet. Vidare blei SACEUR pålagt i juni 1966, etter den franske avgjerda, om i tillegg å sjå på stabsorganisasjonen for SHAPE og dei andre kommandoane.

⁴³⁸ UD 33.2/2b VIII, FST til UD, 15.11.1966.

⁴³⁹ UD 33.2/2b VIII, notat byråsjef J. Leine FD, 2.12.1966.

⁴⁴⁰ Agger 2007: 197.

⁴⁴¹ Wenger, Nuenlist og Locher 2007: 3.

⁴⁴² Agger 2007: 184–191. Forslaget om ein konferanse om tryggingspolitikk fekk òg ei dårleg mottaking då det blei diskutert på ministermøtet i Rådet i juni 1966, og det blei heller ikkje nemnd i sluttkommuniket frå møtet. Noreg, som tidlegare hadde støtta Danmark, tvilte på kor føremålstenleg det uansett hadde vore å nemne det i erklæringa sidan forslaget truleg ikkje ville bli noko av i næraste framtid (Agger 2007: 191).

Frankrike. For Danmark var det kanskje endå viktigare fordi EF-aspirasjonane deira var tydlegare og dei var slik avhengig av fransk velvilje. Den danske uroa var i tillegg knytt til rykta om at de Gaulle, medan han var i Moskva, ville prøve å få til bilaterale samtalar om europeisk tryggleik. Den danske utanriksministeren Hækkerup meinte det ville ha uheldige følgjer for den blomstrande tyske nasjonalisme, og var ein trugsel mot europeisk tryggleik.⁴⁴³

Den danske og norske frykta var knytt til tanken om at Vest-Tyskland, med Frankrike ute, ville ta over rolla som det sterkaste NATO-landet på kontinentet. Dessutan kunne Frankrike i ein slik situasjon helle mot bilaterale samtalar med Sovjetunionen om tryggingsordningar, hevda dei to nordiske regjeringane.⁴⁴⁴

Vurderinga av det tyske problemet og tyske atomvåpenambisjonar

Utanriksminister Lyng meinte eit oppløyst NATO kunne føre til nye maktsentrum, og slik nye urosenter i Europa. Eit frittståande Tyskland, kombinert med eit overnervøst Polen kunne lett skape akutte farar, meinte Lyng.⁴⁴⁵

Med etableringa av *Nuclear Defense Affairs Committee* og *Nuclear Planning Group* i desember 1966, var sju års forsøk på å hindre noko som knapt eksisterte over, nemleg tyske atomambisjonar, hevdar historikaren Geir Lundestad.⁴⁴⁶ Likevel var frykta for dei vesttyske ambisjonane om å skaffe seg atomvåpen høgst reell i Noreg på midten og slutten av 1960-talet. John Lyng skildra seks år etter at han gjekk av som utanriksminister, at han i åra i Utanriksdepartementet rekna den vesttyske trongen til å skaffe seg atomvåpen som aukande. I 1965 hadde Vest-Tyskland, etter Lyng sitt syn, dei økonomiske og teknologiske kapasitetane som skulle til for å produsera avanserte kjernefysiske ladningar og effektive rakettar. Og medan styrken auka "[...] lot det til å bli stadig vanskeligere for de vesttyske lederne å avfinne seg med Paris-avtalens restriksjoner".⁴⁴⁷ Slik Lyng vurderte det, byrja ein i somme politiske og militære krinsar i Vest-Tyskland å få ambisjonar om at landet skulle bli ei atommakt.⁴⁴⁸

Den norske skepsisen til utviklinga i Vest-Tyskland var mogleg større enn

⁴⁴³ Agger 2007: 188.

⁴⁴⁴ Agger 2007: 188–189; Tamnes 1997: 101.

⁴⁴⁵ UD 33.2/2b VII, notat, *samtale mellom utenriksminister Lyng og president Tito 5. september, 6.9.1966.*

⁴⁴⁶ Lundestad 1998: 80.

⁴⁴⁷ Lyng 1976: 104. Gjennom Paris-avtalen i 1954 hadde Vest-Tyskland forplikta seg til å ikkje produsera atomvåpen, eller kjemiske og biologiske våpen.

⁴⁴⁸ Lyng 1976: 104.

skepsisen til det som føregjekk under de Gaulle. "Frankrike var imidlertid ikke det eneste problembarn i NATOs familiekrets. Når det gjaldt atomvåpen, sto også Vest-Tyskland i en særstilling, men på et helt annet grunnlag."⁴⁴⁹ Lyng var her på line med synspunkt som kom frå det amerikanske utanriksdepartementet hausten 1966 om at det verkelege problemet var, som alltid, Tyskland og ikkje Frankrike.⁴⁵⁰

Norske synspunkt hausten 1966

Utanriksdepartementet merka seg at sjølv om det franske standpunktet og avgjerda om å trekke seg frå det militære samarbeidet var motivert ut frå viljen om å styrka europeisk sjølvstende jamfør USA, hadde de Gaulles "ensidige og bryske fremgangsmåte" på kort sikt bidrege til ønske om eit betra samhald mellom USA og dei andre medlemslanda (utanom Frankrike). På lengre sikt meinte UD at aksjonen til de Gaulle hadde tvinga fram ei erkjenning om at NATO-landa måtte følgje opp dei endringane som hadde skjedd i den internasjonale, og særleg europeiske situasjonen sidan 1949.⁴⁵¹

Ei slik omstilling var likevel skyvd i bakgrunnen på grunn av dei store praktiske og økonomiske problema Frankrike hadde skapt.⁴⁵² UD meinte desse problema la beslag på tida og kreftene til medlemsregjeringane, og stod i vegen for arbeidet med å skape ein tidsriktig struktur og samarbeidsform.⁴⁵³ Frankrike hadde på ei side sett fart i den prosessen, men med den franske tilbaketrekkinga kom nye og tidkrevjande problem.

På den positive sida var NATO for alvor engasjert i eit langsiktig og djuptgåande forsøk på å betre forholdet mellom aust og vest. Og dei norske målsetningane som blei formulert etter utanriksdebatten i Stortinget våren 1966 – om framleis deltaking i det integrerte forsvarssamarbeidet, mest mogleg samarbeid med Frankrike på realistisk grunnlag og ønske om at NATO og dei einskilde NATO-landa bidrog aktivt til aust/vest-

⁴⁴⁹ Lyng 1976: 103.

⁴⁵⁰ Lundestad 1998: 80.

⁴⁵¹ UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 16.8.1966: 1–2.

⁴⁵² Dei økonomiske følgjene for Noreg var i perioden berre anslagsvis moglege å seie noko om, og i kjeldematerialet er det heller inga sluttrekning for kostnadane å finna.

⁴⁵³ UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 16.8.1966: 2.

avspenning – var det allmenn semje om mellom dei 14.⁴⁵⁴

1967: VEGEN VIDARE UTAN FRANKRIKE

Lik som de Gaulle reiste seg or oska som ein fugl føniks i 1958, blei det blåst nytt liv i NATO i 1967. I alle fall strategisk. Med nye, tydlege mål hadde alliansen kvitta seg med det franske spøkelset og definert seg sjølv i takt med tida. Vekke var strategien om massivt motåtak, no var fleksibilitet det militære svaret på ei eventuell krigshissing frå fienden.

Med Frankrike ute, hadde alliansen mista ein av dei sterkaste motstandarane mot den amerikanske strategien om fleksibelt svar. Det skulle bli det nye strategiske konseptet som alliansen tok i bruk – med nokre modifikasjonar faktisk heilt til den kalde krigen var over. Den krisa Frankrike utløyste ved å trekke seg frå det militære samarbeidet i NATO, blei i løpet av 1967 snudd til ei moglegheit for alliansen til å forsterke og vitalisera samarbeidet.

HARMEL-RAPPORTEN: KRISA UTLØYST, NY GIV OG EIT NYTT STRATEGISK KONSEPT

Det var den belgiske utanriksministeren Pierre Harmel som tok opp att tanken som blei lansert av kanadiarane i 1965 om ein studie av framtida til alliansen. Det kanadiske forslaget blei lagt til side året før, men Harmel meinte seinhausten 1966 at tida var inne for å sjå på kva form samarbeidet innan NATO skulle ha i framtida.⁴⁵⁵ Frankrike var for oppteken med å trekke seg ut til å stille spørsmål ved denne moglege reorienteringa av alliansen.⁴⁵⁶

Bakgrunnen for initiativet var uroa over *bilateraliseringa* av alle felles problem innan NATO som belgiske styresmakter meinte truga samhaldet i alliansen. På ministermøtet i NATO i desember fekk belgiarane aksept for at Rådet skulle undersøkje korleis ein kunne betre konsultasjonen innan alliansen. Eit av hovudmåla med

⁴⁵⁴ UD 33.2/2b VII, notat 3. pol. kontor, 16.8.1966: 2. Fleire aktørar kasta seg inn i debatten om dei norske tryggingproblema i kjølvatnet av krisa i NATO. Sjå mellom anna Sverdrup, Jakob, "NATO-krisen og Norge" og Holst, Johan Jørgen "Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv", i *Internasjonal Politikk* 1966 (5), høvesvis s. 435–445 og s. 463–490. For ei anna samtidig vurdering av problema i og framtida til NATO, sjå Hansen, Halle Jørn og Eilert Struksnes (red.), *NATO og et nytt Europa. 11 innlegg om Atlanterpaktens problemer i en verden i forandring*.

⁴⁵⁵ UD 33.3/2b VIII, NATODelParis til UD, 10.12.1966. Pierre Harlem tok over som utanriksminister etter Paul-Henri Spaak i mars 1966, etter å ha sete som statsminister for ei samlingsregjering i ni månadar.

⁴⁵⁶ Kaplan 2004: 43.

undersøkinga var for Belgia å få stadfesta at alle medlemslanda ville halde alliansen i live ut over 1969.⁴⁵⁷ Ei slik undersøking var ikkje heilt ny, for problemet med politisk konsultasjon mellom medlemslanda var nær sagt så gammalt som alliansen. I 1956 hadde dei allierte vedteke rapporten frå dei tre vise menn og blitt samde om å auke konsultasjonen mellom seg (sjå kapittel 3), men det hadde blitt med løftet. Harmel-rapporten tok dermed opp att appellen frå 1956.⁴⁵⁸

6. mars 1967 tredde spesialgruppa som skulle behandle spørsmålet om dei framtidige oppgåvene i NATO saman for første gong.⁴⁵⁹ Frå den dagen hadde gruppa jamlege møter med sikte på å ha klar ein førebels rapport til det halvårlege ministermøtet i juni same året. Fire undergrupper blei oppretta for å sjå nærare på dei ulike aspekta ved undersøkinga: aust/vest-relasjonar, forholdet innan alliansen, generell forsvarspolitik og forholdet til andre land. I dette arbeidet bidrog frå norsk UD: statssekretær Frithjof Jacobsen, ekspedisjonssjef Tim Greve og underdirektør Petter Graver, i tillegg til den norske NATO-delegasjonen, leia av ambassadør Georg Kristiansen. Arbeidsgruppene møttes om lag ein gong i månaden med sikte på å legge fram rapportar for spesialkomiteen, som igjen skulle legge fram ein oversikt over drøftingane for ministermøtet i desember 1967.⁴⁶⁰

Den førebelse rapporten 19. mai frå desse gruppene inneheldt lite vesentleg. På den relativt korte tida arbeidsgruppene hadde hatt på seg, frå byrjinga av mars, er det kanskje forståeleg at utkastet til rapporten i slutten av mai "[...] manglet enhver form for substansielt innhold", som NATO-ambassadør Kristiansen merka seg. Men, frå norsk hald hadde ein likevel venta seg meir konkret innhald.⁴⁶¹

Norsk syn på initiativet: nøling snudd til entusiasme

Norske styresmakter var i byrjinga i tvil om det var fornuftig å setje i gang ein studie av framtida til NATO. Innvendinga var at ei slik gransking ville føre til ein offentleg debatt om NATO og dei einskilte landa si stilling til alliansen. Tvilen hang saman med den vanskeleg perioden NATO var inne i, men etter kvart som dei norske styresmaktene på nyåret 1967 såg at desse problema var i ferd med å bli nokolunde overvunne, blei dei

⁴⁵⁷ UD 33.2/2b VIII, amb. Brussel til UD, 14.12.1966; UD 33.2/2b VIII, amb. Brussel til UD, 19.1.1967.

⁴⁵⁸ Bozo 2001: 192; Kaplan 2004: 43.

⁴⁵⁹ UD 33.2/2b VIII, NATODelParis til UD, 6.3.1966.

⁴⁶⁰ UD 33.2/2b IX, NATODelParis til UD, 13.4.1967; UD 33.2/2b IX, notat 3. pol. kontor, 21.4.1967.

⁴⁶¹ UD 33.2/2b IX, NATODelParis til UD, nr. D 10147, 22.5.1967; UD 33.2/2b IX, NATODelParis til UD, nr. 475, 22.4.1967, vedlagt *interimsrapport fra Spesialgruppen til Rådet*.

meir positivt innstilt til undersøkinga.⁴⁶² Og etter kvart heilt overtydde.

Med ei viss uvisse knytt til stillinga til NATO etter 1969, meinte UD på bakgrunn av den internasjonale situasjonen, med avspenning i forholdet mellom aust og vest, at tida var betre eigne enn nokon gong tidlegare for ei omvurdering av målsetjingane til NATO.⁴⁶³ Omveltingane i NATO såg slik ut til å passe godt med den norske politiske målsetjinga om auka avspenning mellom aust og vest.

For under statsrådsmøtet 15. og 16. desember 1966 i Paris understreka utanriksminister Lyng mellom anna at den første oppgåva til NATO, å atterreisa den politiske og militære balansen i Europa, var utført. Dermed kunne NATO gå over i ein annan fase der hovudoppgåvene var å jobbe for varig avspenning, på bakgrunn av den relative tryggleiken som var oppnådd, men utan å svekke denne tryggleiken. På det grunnlaget meinte Lyng difor at det belgiske forslaget var svært viktig, og kunne gjere alliansen til eit viktigare samarbeidsorgan som kunne støtte dei ulike medlemslanda i ein aktiv og konstruktiv politikk overfor landa i aust.⁴⁶⁴

Den kanadiske delegasjonen var positivt innstilt til undersøkinga som var sett i gong for å betre europeisk konsultasjonen og samarbeid, så sant det ikkje svekka den primære transatlantiske karakteren til organisasjonen. Deira målsetjing med Harmel-studien var å få ei aktuelle militær og politisk grunngjeving for framleis verksemd i NATO.⁴⁶⁵

Det danske utanriksdepartementet blei instruert av statsminister Krag om å arbeide tett med Noreg i saka. Og saman med Canada utgjorde dei to nordiske landa ei gruppe som aktivt søkte å modernisere NATO. Ikkje berre med omsyn til avspenning, men òg for å unngå "out-of-area"-sakar og for å gjere det ideologiske innslaget i alliansens *raison d'être* så lite som mogleg.⁴⁶⁶

Agger hevdar den danske viljen og motivasjonen til å tenke nytt om NATO, låg i eit oppriktig ønske om avspenning og i eit taktisk forsøk på å motverke innanrikspolitiske problem.⁴⁶⁷ Her er det freistande å trekke parallellen til det som i studiet av norsk utanrikspolitisk historie blir sett som spenninga mellom det nasjonale

⁴⁶² UD 33.2/2b VIII, NATODelParis til UD, 16.2.1966, s. 2 i vedlagt referat frå rådsmøtet 15. februar.

⁴⁶³ UD 33.2/2b VIII, NATODelParis til UD, 16.2.1966, s. 3 i vedlagt referat frå rådsmøtet 15. februar.

⁴⁶⁴ St. meld. nr. 80 (1966–67): 4.

⁴⁶⁵ UD 33.2/2b VIII, notat NATODelParis til UD, 24.2.1966: 12; UD 33.2/2b IX, notat NATODelBrussel, 13.11.1967: 4.

⁴⁶⁶ Agger 2007: 196–197.

⁴⁶⁷ Agger 2007: 197.

og det internasjonale. Det ser ut til ein slik *dualisme* òg var eit tydeleg trekk i utforminga den danske utanrikspolitikken på 1960-talet.

Norsk syn på situasjonen 1967: NATO på rett spor

Utanriksdepartementet meinte verksemda i NATO våren 1967 såg ut til å finne fram til samarbeidsformar som tok omsyn til interessa til både Frankrike og dei andre NATO-landa.⁴⁶⁸ Nettopp omsynet til Frankrike skal eg dvele litt ved, når eg drøftar om NATO-spetakkelet kunne få følgjer for eit mogleg medlemskap i Dei europeiske fellesskapa.

Frankrike og EF-spørsmålet

Med eit stort fleirtal gjekk Stortinget 13. juli 1967 inn for å søke medlemskap i EF. Som i 1962 hadde Regjeringa anbefalt Stortinget å følgje britane – søknaden var ikkje motivert ut frå eit ønske om medlemskap, men av frykta for å bli ståande utanfor i tilfelle dei andre søkarlanda kom inn – og innan månaden var omme var søknaden hamna i Brussel i lag med dei britiske, danske og irske søknadane.⁴⁶⁹ Allereie våren 1966 hadde spørsmålet om EEC blitt aktuelt. Halvard Lange (Ap) meinte den nye situasjonen som hadde oppstått etter at de Gaulle trekte seg ut, tvang Noreg til å ta stilling til saka.⁴⁷⁰

På eit møte mellom utanriksminister Lyng og den belgiske kollegaen hans, Pierre Harmel i New York tidleg i oktober 1967 kom den norske søknaden om medlemskap i EF opp. Då Lyng spurde om det var noko sjanse for at Storbritannia ville bli teke opp og ikkje dei andre søkjarlanda, svara Harmel at det nok var spørsmålet om britiske medlemskap som skapte størst vanskar.⁴⁷¹

I dei danske reaksjonane på den franske utfordringa i NATO låg det innbakt eit atterhald om for sterk konfrontasjon på grunn av EF-spørsmålet. Det er ikkje utenkeleg at aspirasjonane om eit medlemskap òg spelte inn i reaksjonane til norske styremakter. Utanriksdepartementet blei leia av høgrepolitikaren John Lyng, som var EF-tilhengjar. I statsministerstolen sat Per Borten (Sp), som var mindre skeptisk til EF-medlemskap dei første åra han var statsminister, enn mange andre i Senterpartiet. Lyng og Borten stod heller ikkje langt frå kvarandre politisk på denne tida. Lyng var mindre blå enn fleire av

⁴⁶⁸ UD 33.2/2b IX, notat 3. pol. kontor, 21.4.1967.

⁴⁶⁹ Frøland 2001: 437, 442.

⁴⁷⁰ Aftenposten Morgen, 16.3.1966. Krisa i NATO våren 1966 kasta skuggar inn i EEC-samarbeidet, og ein var særskilt redde for verknaden på forhandlingane om jordbruksfinansieringa, og om de Gaulle ville framkalla ei ny krise i EEC (Aftenposten Morgen 21.3.1966, 22.3.1966).

⁴⁷¹ UD 33.2/2b IX, notat FNDelNY til UD, 6.10.1967.

partikollegaene sine, og Borten var som nemnd ikkje framand for eit medlemskap i EF på bestemte vilkår.⁴⁷²

Ei vanleg tolking av søknadsprosessen er at norske styresmakter, med erfaringa frå søknaden i 1962, venta seg eit veto frå fransk hald og at partia og Regjeringa slik lettare kunne ta stilling til saka. Historikaren Hans Otto Frøland hevdar på at det derimot ikkje var noko i samtida som peika på at ein venta seg eit veto, men snarare uthaling frå fransk side. John Lyng gir i dei biografiske betraktningar sine støtte til synet om at det var Frankrike og de Gaulle forhandlingane om eit medlemskap stod og falt på.⁴⁷³

Det er likevel lite som peikar i retning av at norske styresmakter tok særskilt omsyn til Frankrike på grunn av EF-søknaden i det kjeldematerialet eg har undersøkt, men det er snevert i utval og tek nær sagt utelukkande for seg dei norske reaksjonane på den franske utmeldinga og framtida til NATO. Omsynet til søknaden i 1967 om medlemskap i EF, og utsiktene til eit medlemskap, kan derfor ha spelt inn i vurderinga av kor krast norske styresmakter skulle reagere andsynes Frankrike.⁴⁷⁴

Dei norske reaksjonane skilte seg derimot frå dei danske i spørsmålet om kor mykje omsyn ein skulle ta til Frankrike i arbeidet med å forme det framtidige NATO. Statssekretær Jacobsen noterer seg under eit møte med dei danske representantane i spesialkomiteen, som var oppretta for å gjennomføre Harmel-studien, at danskane var meir innstilt på å komma franskmennene i møte enn det Jacobsen meinte var naturleg for Noreg. Difor var det ikkje noko grunn for Noreg å vere med på eit dansk endringsforslag som gjorde Frankrike meir til lags. Det kunne ein overlata til land som var meir avhengig av eit godt forhold til Frankrike enn Noreg, som Vest-Tyskland, Italia og Canada.⁴⁷⁵ Om danskane følte dei fekk mindre støtte frå Noreg enn venta i spesialkomiteen fekk så vere, meinte Jacobsen. For Noreg vog omsynet tyngst til "[...] de

⁴⁷² Tamnes 1997: 165–166. Norske styresmakter brukte NATO og tryggingspolitikken som forhandlingskort overfor Vest-Tyskland i EF-forhandlingane. Og Vest-Tyskland var spesielt oppteken av å fremja eit norsk medlemskap overfor dei andre EEC-landa. Sjå Allers 2009 og Frøland 2001.

⁴⁷³ Frøland 2001: 438; Lyng 1976: 209–233. Frøland bryt med den etablerte oppfatninga om at Regjeringa ikkje hadde ein plan eller politikk for søknaden, og slik ville drive inn i det europeiske fellesskapet. Han hevdar Regjeringa snarare førte ein overambisiøs politikk, som ikkje ville ført fram til eit medlemskap.

⁴⁷⁴ Koalisjonsregjeringa mellom Høgre, Senterpartiet, Kristeleg Folkeparti og Venstre var usamde i EF-saka. H var for, Sp var i mot, KrF var delt og V var ambivalente. Usemja om saka skapte splid i samarbeidet i og tvang til slutt Borten-regjeringa til å gå av i 1971 (Frøland 201: 438; Tamnes 1997: 166–174).

⁴⁷⁵ UD 33.2/2b IX, notat statssek. F. Jacobsen i UD, 27.11.1967: 2.

av våre allierte som når det kommer til stykket betyr mest for oss, nemlig UK og USA”.⁴⁷⁶

Noreg, Canada og Danmark: duene i NATO

Samsvaret mellom korleis Noreg og Canada såg på situasjonen i NATO var stort. Etter eit besøk i det kanadiske utanriksministeriet merka statssekretær Frithjof Jacobsen seg at synet på utviklinga i Sovjetunionen og slik verknaden på aust/vest-forholdet og konsekvensane for NATO “[...] falt – som ventet – helt sammen med norske myndigheters oppfatning i disse spørsmål”.⁴⁷⁷ Skilnaden mellom landa låg i at medan Noreg var meir interessert i saka på grunn av naboskapet til Sovjetunionen og måtte vege tryggleikssyn mot naboskapsinteresser, stod det interne fransk-kanadiske problemet sentralt i kanadisk politikk. Den norske vurderinga gjekk ut på at spørsmålet var spesielt ømtolig på grunn av forhandlinga om endringar i konstitusjonen, noko som gjorde at Canada neppe vågde komme på kant med fransk politikk i NATO, meinte Jacobsen.⁴⁷⁸

Canada meinte ein måtte vere varsam med å trykke på panikknappen, for slik å presse Frankrike ut av alliansen. For de Gaulle hadde ikkje all skuld for det som skjedde innan NATO. Statsminister Pearson meinte den franske presidenten hadde gått for langt når han trekte seg ut av det militære samarbeidet, men meinte alliansen burde prøve å bringe han tilbake på rett kurs ved å granske føremålet og organisasjonen til NATO i lys av situasjonen i 1966, ikkje 1948.⁴⁷⁹ Det kanadiske ønsket om ei atlantisk sjølvransaking var ikkje nytt, eit liknande forslag blei dyssa ned før ministermøtet i slutten av 1965.

Utetter hadde Noreg, Danmark og Canada blitt sett på som ”duene i NATO”. Mellom anna *The Times* karakteriserte landa på denne måten etter deira iherdige arbeid med å forhindre ein *showdown* med franskmennene, etter at Frankrike konsekvent jobba mot ei kvar utviding av oppgåvene eller organisasjonen til NATO.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ UD 33.2/2b IX, notat statssek. F. Jacobsen i UD, 27.11.1967: 4. Medan Noreg heldt seg inne med USA og Storbritannia, byrja Sverige og Frankrike nærme seg politisk utover 1960-talet. Årsaken finn ein dels i ønsket begge landa hadde om ei uavhengig internasjonal rolle, utover det spelte for Sverige sin del den politiske stabiliteten i Frankrike, slutten på Algerie-krigen og den franske austpolitikken inn. Frå fransk hald såg ein ei meiningsfelle i svenskane på somme politiske områder. Til grunn for tilnærminga mellom dei to landa låg avspenninga mellom aust og vest. I november 1967 foreslo de Gaulle at dei nordiske landa kunne samarbeide tettare med EF, sjølv med britane ute. Det var ei moglegheit Sverige var villige til å prøve. Sjå af Malmborg 2001. Den norske søknaden blei sett på vent i desember 1967 (Lyng 1976: 230).

⁴⁷⁷ UD 33.2/2b IX, notat statssek. F. Jacobsen i UD, 11.10.1967: 1.

⁴⁷⁸ UD 33.2/2b IX, notat statssek. F. Jacobsen i UD, 11.10.1967: 2.

⁴⁷⁹ UD 33.2/2b VI, kanadiske amb. Oslo til UD, 16.6.1966, vedlagt tale av statsminister L. B. Pearson 11.6.

⁴⁸⁰ UD 33.2/2b IX, amb. London til UD, 8.12.1967, avisutklipp *ikkje* vedlagt.

I eit studieprosjekt som *Det udenrigspolitiske selskab* i Danmark gjennomførte, undersøkte journalisten og redaktøren Erik Seidenfaden følgjene av den franske politikken for NATO, og særskilt for dansk tryggingspolitikk. Han hevda utmeldinga hadde lite å seie reint militært – dei var indirekte gjennom den samla svekkinga av beredskapen til alliansen. Tapet av det franske territorium hadde i tillegg lite å seie for den nye strategien i NATO som ikkje var innstilt på eit storåtak på Vest-Europa, meinte Seidenfaden. På den positive sida av verknadane av den franske avgjerda, såg han den styrka samordninga innan NATO, med mellom anna at Militærkomiteen flytta frå Washington til Brussel. Dessutan vitaliserte det ein innanrikspolitisk debatt om NATO. Konklusjonen blei at den minka trugselen mot NATO vog opp for den generelle svekkinga av alliansen, og det var difor ikkje behov for å revidere den danske medlemskapen.⁴⁸¹ Den konklusjonane går godt overeins med synet norske styresmakter hadde.

Førebuingar til framlegginga av rapporten

Den 16. oktober opna det mellombelse hovudkvarteret til NATO i Brussel, og 1. november tikka den første meldinga frå den norske NATO-delegasjonen inn til UD.⁴⁸² På plass i Brussel var arbeidet med å utarbeide den endelege Harmel-rapport det viktigaste. Det store spørsmålet var om Frankrike ville godta og/eller vere med å drøfte innhaldet i dei førebelse rapportane frå undergruppene. I eit referat frå eit møte mellom den norske NATO-ambassadøren og den franske kollegaen hans, kom det fram at den franske haldninga kort kunne samanfattast slik: "Traktaten, bare traktaten, intet annet enn traktaten".⁴⁸³

Frankrike hadde tidlegare gjort det klart at dei framleis rekna seg som del av Atlanterhavstraktaten, og hausten 1967 understreka franskmennene at dei ikkje ville tilføra samarbeidet noko nytt, men halde på ordninga slik ho var. Frankrike hadde likevel slutta opp om at arbeidet med Harmel-rapporten blei sett i gong og fann seg no i

⁴⁸¹ UD 33.2/2b X, Erik Seidenfaden, *Perspektiver i NATO-obløsnings tegn*, 31.8.1967; Dansk Biografisk Leksikon, http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Medier/Journalist/Erik_Seidenfaden (lesedato 21.10.2014).

⁴⁸² UD 33.2/2b IX, NATODelBrussel til UD, 1.11.1967; Medcalf 2005: 195; "The big move", <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/history.html> (lest 26.10.2014.)

⁴⁸³ UD 33.2/2b IX, NATODelBrussel til UD, 3.11.1967: 1.

ei noko vanskeleg situasjon, vedgjekk ambassadør Roger Seydoux.⁴⁸⁴ Frankrike gjekk etter kvart med på å utarbeide ein rapport, men den franske framferda gjorde deltakarane i spesialgruppa usikre, for det gjekk ulike rykte om "Generalens" haldningar.⁴⁸⁵

Når det gjaldt dei norske haldningane til dei ulike forslaga som var komme fram i arbeidet med rapporten, meinte den norske delegasjonen at Minister kunne gi generell støtte til tanken om auka politisk samarbeid innan alliansen og gi uttrykk for at sjølve Harmel-undersøkinga var ein naturleg del av tilpassinga NATO måtte gjere til den nye situasjonen. Vidare meinte delegasjonen at med omsyn til områda som låg utanfor alliansen burde Minister gi uttrykk for at ein burde halde seg innanfor dei rammene som Tremannskomiteen trekte opp i 1956. Noreg burde òg støtte forslaget om å auke innsatsen i arbeidet med nedrusting, og stille seg tvilande til tanken om at europeisk land skulle ha noko særskilt ansvar for atomforsvar.⁴⁸⁶

Rapporten frå Spesialgruppa

I slutten av november var rapporten frå spesialgruppa klar, og inneheldt hovudpunkta frå Harmel-undersøkinga. Rapporten slo mellom anna fast at granskinga hadde vist at alliansen var "[...] a lively and vigorous organization which is constantly adapting itself to changing conditions".⁴⁸⁷ Rapporten la vidare til grunn den endra internasjonale og europeiske tryggingssituasjonen, med auka avspenning mellom dei to dominerande blokkene. Vidare la han vekt på at sidan NATO hadde sikra medlemslanda militær tryggleik og politisk samhald, kunne alliansen rette seg mot ei anna hovudoppgåve: arbeidet for eit meir stabilt forhold slik at grunnleggande politiske problem kunne løysast. Og så kjem det som nærmast er Harmel-rapporten samanfatta, og grunnsetninga i den nye NATO-strategien etter 1967: "Military security and a policy of detente are not contradictory, but complementary".⁴⁸⁸

I arbeidet fram mot ein endeleg rapport hadde dei norske og danske endringsforslaga i stor grad understreka den politiske rolla til NATO, og arbeidet for

⁴⁸⁴ UD 33.2/2b IX, NATODelBrussel til UD, 3.11.1967: 1–2. For ei skildring og analyse av dei franske synspunkta på Harmel-rapporten, sjå Bozo 1998, "Détente vs. Alliance".

⁴⁸⁵ UD 33.2/2b IX, notat F. Jacobsen UD, 27.11.1967: 1.

⁴⁸⁶ UD 33.2/2b IX, NATODelBrussel til UD, 3.11.1967: 3.

⁴⁸⁷ UD 33.2/2b IX, NATODelBrussel til UD, 28.11.1967, vedlagt teksten til Spesialgruppens rapport: 1.

⁴⁸⁸ UD 33.2/2b IX, NATODelBrussel til UD, 28.11.1967, vedlagt teksten til Spesialgruppens rapport: 2.

avspenning.⁴⁸⁹ Likevel måtte UD innrømme at teksten ikkje var akkurat slik kvart einskilt land ville at han skulle vere, Noreg inkludert. Det hadde vore ei langtekkeleg tautrekking for å komme i hamn med rapporten, som skulle leggest fram for ministermøtet. Frå norsk hald var ein mellom anna skeptisk til å utvide konsultasjonsplikta til forhold utanfor NATO, fordi det i ytste konsekvens kunne forplikte medlemslanda til forhold som låg utanfor traktatområdet til NATO. Paragrafen i rapporten var likevel forsiktig formulert, og UD meinte difor det ikkje var nokon grunn til å opponere.⁴⁹⁰

Ei anna norsk innvending var at rapporten som låg føre i slutten av 1967, var mykje mindre omfangsrik både med tanke på volum og innhald enn det ein hadde venta seg. Grunnen var så enkel som han var komplisert, rapporten inneheldt berre hovudsynspunkta dei 15 statane i NATO kunne einast om. Ut frå det utgangspunktet vurderte dei norske utanriksstyresmaktene at prosjektet var realistisk og at det var nyttig å redefinera målsetjingane til alliansen.⁴⁹¹

Harmel-rapporten vedteke

Dokumentet "Report of the Council on the Future Tasks of the Alliance" blei formelt vedteke på det faste Rådsmøtet på ministernivå 14. desember 1967 i Brussel.⁴⁹² Kjernen i det korte dokumentet var å følgje to spor i forsvaret av NATO-området, der militær trygging og avspenningspolitikk ikkje blei sett som motsetningar, men som samanfallande interesser.⁴⁹³ Denne tankegangen om to søyler i tryggingsstrategien til alliansen, var i tråd med den norske og danske tilnærminga til tryggingspolitikken.

Sjølv om Noreg meinte det framleis var naudsynt å avverja militære åtak, var dei politiske oppgåvene til alliansen blitt viktigare. I norske auger var difor ikkje NATO og avspenning motstridande.⁴⁹⁴ Trass i at Noreg på somme områder stod nærare Frankrike enn andre allierte, mellom anna i synet på forholdet til Sovjetunionen, relasjonen mellom aust og vest, og i kritikken av den amerikanske krigføringa i Vietnam delte ikkje

⁴⁸⁹ UD 33.2/2b IX, *Draft Report for Submission to the Spescial Group on 22nd November, 1967*, ukjent dato.

⁴⁹⁰ UD 33.2/2b IX, notat, *Ad Statsrådsmøtet i NATO 12. – 13. desember 1967*, 4.12.1967. Norske styresmakter var generelt nøgd med dei rådslagingsorgana som var bygd opp i NATO, og som dei små medlemslanda hadde nytt godt av. Sjå t.d. St. tidene 1965/1966: 309.

⁴⁹¹ UD 33.2/2b IX, notat, *Momenter til Utenriksministerens innlegg*, 4.12.1967.

⁴⁹² Bozo 2001: 196.

⁴⁹³ Paragraf 5 i Harmel-rapporten, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26700.htm (lest 26.10.2014).

⁴⁹⁴ UD 33.2/2b IX, notat NATODelBrussel, 13.11.1967: 10.

franskmennene synet om NATO si rolle i avspenninga.⁴⁹⁵ Medan Noreg meinte at NATO hadde ei rolle å spele i avspenningsprosessen og difor måtte få eit betre *image* utetter, verka ikkje franskmennene interessert i å betre renommeet til alliansen. Dei ønska etter norsk oppfatning å sjølv ha æra for avspenningsinitiativet og full handlefridom austover.⁴⁹⁶

Sjølvgranskinga som skjedde gjennom Harmel-undersøkinga var ikkje noko nytt for alliansen, som hadde gjennomgått ei liknande studie med rapporten frå dei tre vise menn i 1956. Ved å godta Harmel-rapporten la NATO lagt bak seg den mest alvorlege krisa alliansen til då hadde opplevd. Resultatet av 1966-krisa, og måten alliansen la krisa bak seg på, var igjen å konsentrere seg om traktatområdet og å vektlegge politisk konsultasjon. I tillegg til aust/vest-forholdet, tysklandsspørsmålet og rustingskontroll⁴⁹⁷

Endringa i NATO var i hovudsak politisk, men i kjølvatnet av Harmel-rapporten blei *flexible response* vedtek som ny NATO-strategi i mai 1967. Og dei allierte gav strategien meir operasjonelt innhald i desember same året gjennom dokumentet MC 14/3. NATO heva slik terskelen for bruk av atomvåpen, medan Frankrike hevda sin sjølvstendige atomstrategi.⁴⁹⁸

NATO stod ved slutten av 1967 fram med styrka samhald og samordning, og ein oppfriska *raison d'être*, trass i den franske uttrekkinga i 1966.⁴⁹⁹ Paradoksalt nok var det ikkje minst det franske problemet og politikken til de Gaulle som hadde ført til det.

OPPSUMMERING

Med Frankrike ute av det integrerte forsvarssamarbeidet, kunne styresmaktene i dei andre landa i alliansen og embetsmennene i NATO for alvor byrje tilpasse NATO til ei tid kjenneteikna av avspenning.⁵⁰⁰ Meir grunnleggande kom denne avspenninga som følgje av at USA utover 1960-talet innrømte at ein atomkrig med Sovjetunionen ville bli altøydeleggende, og ikkje noko godt alternativ for å beskytte Europa. Den strategiske og

⁴⁹⁵ Eriksen og Pharo 1997: 394–395.

⁴⁹⁶ UD 33.2/2b IX, notat statssek. F. Jacobsen i UD, 27.11.1967: 3.

⁴⁹⁷ Danielsen og Widerberg 2014: 19; Wenger 2004: 72–74; UD 33.2/2v IX, *Draft Summary of Reports on Future Tasks of the Atlantic Alliance*, 9.10.1967: 8

⁴⁹⁸ Bozo 2001: 197–202; Kaplan 2004: 42.

⁴⁹⁹ Bozo 2001: 197.

⁵⁰⁰ Locher 2010: 280. Mot slutten av 1960-talet byrja dei europeiske landa å komme på line med kvarandre, og ønsket om avspenning overfor Sovjetunionen blei klart formulert i Vest-Europa. Grunnen til den europeiske uavhengigheita kan i følgje Lundestad knytast til to forhold: krigen i Vietnam og den nye tyske austpolitikken. Gjennombrøtet kom i to omgangar, først ved koalisjonsregjeringa Kiesinger-Brandt og for alvor under Brandt-Scheel i åra etter 1969 (Lundestad 2010: 181).

militære jamstillinga mellom supermaktene pressa fram eit alternativ til full atomkrig. Den amerikanske atomavskrekkinga var ikkje lenger truverdig – avspenning var det einaste alternativet.⁵⁰¹

Avspenninga mellom aust og vest var ikkje utelukkande eit amerikansk tiltak, ho vaks fram som eit resultat av politikken til fleire land i kjølvatnet av *kriseåra* på byrjinga av 1960-talet, hevdar historikaren Jussi M. Hanhimäki. Særleg trekk Hanhimäki fram Charles de Gaulle og Willy Brandt som sentrifugale krefter i avspenningsarbeidet og samarbeidet med austblokklanda.⁵⁰²

Harmel-rapporten kan sjåast som kulmineringa av interessa for avspenning, og staka ut NATO-kursen vidare ved å følgje to spor: kollektiv trygging og dialog. Ikkje berre blei den USA-fostra strategien *flexible response* implementert i 1967, i tillegg til den fleirsidige tilnærminga til avspenning, men småstatane, som de Gaulle var motvillig til å gi ei røyst i det transatlantiske samarbeidet, kom styrka ut av krisa. Aller tydlegast gjennom NPG, der Noreg ikkje var medlem.⁵⁰³

Implementeringa av *flexible response*-strategien skjedde parallelt med arbeidet med Harmel-rapporten, men strategien oppstod i USA i 1963 medan Robert McNamara var forsvarsminister. Noreg støtta heile vegen strategien, som ikkje baserte seg på altutslettande atomåtak, men eit tilpassa svar på ein eventuell aggresjon. Det var frå norsk hald frigjerande å få atomvåpna på avstand. Frankrike var mot tanken om eit fleksibelt, tilpassa motsvar, og med landet ute av det integrerte militære samarbeidet var vegen rydda for den nye strategien i 1967.⁵⁰⁴

Noreg var først skeptisk til Harmel-undersøkinga, men kom etter kvart til å

⁵⁰¹ Trachtenberg 2010: 491; Bozo 2006: 105–106.

⁵⁰² Hanhimäki 2010: 201–204. At de Gaulle opna for dialog austover i 1963–64, hadde ifølgje Lundestad liten verknad på amerikanarane. Desto meir betydde det at Vest-Tyskland, med Brandt ved roret, førte ein aktiv austpolitikk – USA måtte marsjera i nokolunde takt med dei vesteuropeiske allierte. Først og fremst betydde avspenningspolitikken ein mildvêrsperiode i Europa, og han overskygga konflikta i andre delar av verda (Lundestad 2010: 85–86, 101).

⁵⁰³ Locher 2010: 288. Dei mindre statane i NATO kom òg i teorien styrka ut av oppvasken i kjølvatnet av Suez-krisa. Dei gode intensjonane som rapporten frå dei tre vise menn la til grunn, med styrka konsultasjon mellom store og små medlemmer av NATO, blei raskt gløymd. Harmel-rapporten blei slik ein renessanse for småstatsrolla i alliansen, det var dei som initierte undersøkinga og det var dei som kom best ut av ho.

⁵⁰⁴ Tamnes 1997: 74–75, 77; Skogrand 2004: 41. Omlegginga i retning fleksibel respons byrja i realiteten før den nye NATO-doktrina blei knesett i 1967. I samband med den franske utmelding frå det militære samarbeidet blei Noreg spurt om det var tenkjeleg å gi avkall på basepolitikken (sjå kapittel 5 i denne oppgåva og Tamnes 1997: 105). Denne førespurnaden må òg sjåast i samband med arbeidet med NATO-strategien om fleksibelt svar. For eit kritisk blick på strategien om *flexible respons*, sjå til dømes Freedman 1981, "NATO Myths", i *Foreign Policy*, nr. 45 (1981–1982): 48–68.

omfamne ho. Dette kapittelet har vist at norske styresmakter i arbeidet med rapporten la vekt på den politiske rolla til NATO i arbeidet for avspenning. Noreg kunne nok tenkt seg eit anna resultat med tanke på innhaldet i og omfanget av rapporten, men godtok at det ikkje var mogleg å gjere alle til lags.

Saman med Danmark og Canada var Noreg det landet som i størst utstrekking ville unngå å provosera Frankrike i arbeidet med å løyse det franske problemet. Det gav seg utslag til dømes i standpunktet norske styresmakter tok til å flytte Rådet frå Paris. Noreg, Danmark og Canada var sterkt i mot å flytte det politiske hovudkvarteret til NATO, for å unngå problem med Frankrike i det vidare politiske arbeidet i alliansen, som Frankrike framleis tok del i. Noreg var med på å utsetje avgjerda ein gong, men endra etter kvart standpunkt i saka då fordelane ved ei samlokalisering av det politiske og dei militære hovudkvartera blei tydlegare. Hovudgrunnen til det, har etter mitt syn å gjere med at Frankrike sjølv, etter først å ha vore noko utydelege på kva dei meinte om flyttinga, uttrykte at dei av praktiske omsyn syntest det var mest naturleg å plassera hovudkvartera på same stad. Likevel beklaga Noreg paradoksalt nok at NATO gjekk inn for å flytte Rådet til Brussel då avgjerda blei teke i oktober 1966.

I perioden juli 1966 til desember 1967 gjekk Noreg frå å stå utanfor ein kvar "atomkomité", til å bli medlem i den nyskipa NDAC, *Nuclear Defence Affairs Committee*. Frå norsk og dansk side hadde det skapt uvisse då landa tok ulike standpunkt i spørsmålet om medlemskap i *Special Committee* i 1965. Noreg hadde blitt ståande utanfor, men det var med ein viss dose etterpåklokskap at ein i Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen erkjente at Noreg burde ha følgd danskane, om dei norske politikarane berre hadde visst at komiteen kom til å bli permanent. Føresetnaden for den norske deltakinga i 1966 var likevel ein uendra base- og atompolitikk.

KAPITTEL 7: Avslutning

Konsultasjon framfor konfrontasjon

Denne oppgåva har gitt innsikt i dei norske reaksjonane på det franske problemet som oppstod i NATO etter at Charles de Gaulle returnerte til makta i 1958, og som blei utløyst gjennom den største krisa NATO til den dato hadde opplevd. Dei norske reaksjonane på den nye franske NATO-politikken i perioden 1958–1967 var konstante, og kan samanfattast slik kapitteloverskrifta lyd: *konsultasjon framfor konfrontasjon*.

Det var særleg viktig for Noreg å halde på samarbeidsforma som Halvard Lange og Tremannskomiteen i 1956 utarbeida rammene for. Ein samla allianse måtte arbeide i lag med Frankrike for å løyse problema landet hadde skapt. For det var nyttelaust å konfrontera de Gaulle direkte, det ville etter norsk syn berre drive han lenger vekk frå NATO. Som kapittel 3 viser gjaldt ikkje-konfrontasjonslina i norsk utanrikspolitikk allereie i møte med den første franske utfordringa i 1958, triumviratforslaget. Andre medlemsland blei meir provosert av 1958-utfordringa enn det de Gaulle la opp til.

NATO tok lærdom av det som skjedde i 1958, og lærte samstundes å leve med det franske problemet. Like fullt kunne dei europeiske statsleiarane berre tolke det som kom frå de Gaulle i åra fram mot av 1966, og spå i kaffigruten kva som kunne skje. Det omfattande arbeidet før og etter avgjerda i 1966 gjorde utmeldinga og revitaliseringa av NATO mogleg.⁵⁰⁵ Medan de Gaulle provoserte NATO i 1958, var reaksjonane på kunngjeringane til de Gaulle avgrensa i 1965–1966.⁵⁰⁶

Etter forslaget om eit triumvirat beståanda av Frankrike, USA og Storbritannia i 1958, heldt de Gaulle ein lågare profil i NATO fram mot 1966 når det gjaldt å spesifisera intensjonane og planane han hadde. De Gaulle føretrakk frå og med då å handla når det passa seg. Slik var det med hans doble nei, Elysée-traktaten, utmeldinga av Middelhavs- og Atlanterhavskommandoen i NATO, og slik var det då han anerkjente Kina i 1964 og opna mot aust i 1965. Den gradvise utmeldinga hjelpte dei 14 til å bu seg på eit NATO

⁵⁰⁵ Frankrike slutta seg igjen til den militære delen av NATO under leiinga av president Nicolas Sarkozy i 2009. Sjå t.d. Angelique Chrisafis, "Sarkozy to end France's 40-year Nato feud", <http://www.theguardian.com/world/2009/mar/11/france-sarkozy-nato> (lest 10.11.14) og Steven Erlanger og Katrin Bennhold, "In Defense Policy, France Turns to U.S. and Europe", http://www.nytimes.com/2008/06/17/world/europe/17france.html?_r=1& (lest 10.11.14)

⁵⁰⁶ Locher og Nuenlist 2010: 104.

utan Frankrike, og til ei grad samkøyre standpunkta sine.⁵⁰⁷

Noreg prøvde konsekvent å dempa motsetningane, i lag med land som Danmark og Canada. Danmark i hovudsak på grunn av aspirasjonane om eit EEC-medlemskap og frykta for tysk militær atterreising. Canada på grunn av omsynet til den franske befolkninga og ønske om eit framleis atlantisk og europeisk samarbeid.

NATO fann på mange måtar seg sjølv etter krisa i 1966. Alliansen vedtok eit nytt strategisk konsept og ein plan for framtida. Slik sett var det ikkje i 1966 krisa kom, ho hadde ridd alliansen i fleire år før de Gaulle endeleg trekte seg ut. Harmel-rapporten la grunnlaget for eit dobbeltspor i NATO: alliansen skulle både søke avspenning og eit betre aust/vest-forhold, samstundes som han opprettheldt ei truverdig militær styrke. "[...] military defence deterrents would be balanced alongside political détente".⁵⁰⁸ I tillegg slo rapporten fast at:

[...] the Alliance is a dynamic and vigorous organization which is constantly adapting itself to changing conditions. [...] its future tasks can be handled within the terms of the Treaty by building on the methods and procedures which have proved their value over many years.⁵⁰⁹

Det som kjenneteiknar ein allianse er at han blir løyst opp etter at trusselen han er skipa på bakgrunn av forsvinn. NATO har slik sett vore unik fordi alliansen har tilpassa seg dei endra internasjonale og geopolitiske rammene, og overlevd i ein ny form og med nye oppgåver.⁵¹⁰

FUNNA I OPPGÅVA OPP MOT PROBLEMSTILLINGANE

For å vidare konkludera med kva denne oppgåva har avdekkja kan der vere nyttig å minne om problemstillingane, som har vore rettesnorene gjennom framstillinga:

- *Korleis såg Noreg på de Gaulle og det franske problemet?*
- *Kor villige var Noreg til å endre seg og organisasjonen på bakgrunn av krisa i alliansesamarbeidet?*
- *Såg Noreg i det heile på det som skjedde som ei krise?*
- *Kva frykta Noreg kunne skje om Frankrike trekte seg ut av forsvarssamarbeidet?*

⁵⁰⁷ Locher 2010: 287, 291.

⁵⁰⁸ The Harmel Report, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67927.htm (lest 14.05.14)

⁵⁰⁹ UD 33.2/2b X, *Future tasks of the alliance*, rapport frå Rådet, 18.12.1967.

⁵¹⁰ Sjå t.d. Kaplan 2006, *Alliance* og Medcalf 2005, *NATO: a beginner's guide*.

For ei så ryddig framstilling som mogleg behandlar eg vidare spørsmåla kvar for seg.⁵¹¹

Korleis såg Noreg på de Gaulle og det franske problemet?

Gjennom perioden oppgåva tek for seg kan ein spora eit stemningsskifte i korleis norske politikarar såg på Charles de Gaulle. Utanriksminister Halvard Lange var positiv til at de Gaulle kom til makta igjen i 1958, og meinte han var rette mannen til å rydde opp i den sundrivne og splitta fjerde republikken. Optimismen snudde derimot etter kvart, og i 1966 såg dåverande utanriksminister John Lyng fransk politikk som eit einmannsverk. Lyng fekk mellom anna støtte for eit slik syn i stortingsdebatten 10. mai 1966.⁵¹² Trass i at kritikken kunne vere krassare frå politikarane på Stortinget enn det som kjem til uttrykk i kjeldematerialet til Utanriksdepartementet, var tonen relativt forsonleg og fokusert på å oppretthalde alliansesamarbeidet.

Norske styresmakter var i det heile lite stemt for den sjølvstendige vegen Frankrike såg ut til å ta under de Gaulle frå 1958 og utover 60-talet. Det ser ut til å ha vore eit trekk ved reaksjonane til dei norske utanriksstyresmaktene å sjå avgjerda som lite gjennomtenkt, sjølv om ein kanskje burde sett skrifta på veggen som følgje av triumvirat-forslaget i 1958, motviljen til å integrere dei franske luftstyrkane og uttrekkinga av flåtestyrkane i åra som følgde. Om ikkje dei militære konsekvensane var store som følgje av tilbaketrekkinga av den franske flåten frå NATO-kommandoen i 1959 og 1963, hadde det etter norsk syn uheldige politiske følgjer for samordninga og samhaldet i alliansen.

Med tanke på dei særordningane som Noreg hadde i forholdet til NATO kunne ein tenkje seg at det gav auka legitimitet til desse når ei av stormaktene i alliansen braut med konformiteten, og at norske styresmakter av den grunn ville sjå med velvilje på det franske prosjektet og sjølvrådetrongen. I austpolitikken var det mogleg ei forståing for initiativet til de Gaulle, men i det konkrete spørsmålet om å stå utanfor det integrerte militære samarbeidet finn eg ingen spor av norsk sympati med det franske prosjektet. Det kan ha samanheng med at samhaldet i alliansen var det overordna for Noreg og at

⁵¹¹ Opphavleg hadde eg òg følgjande forskarspørsmål formulert: "Såg norske styresmakter på avgjerda som noko utelukkande negativt, og kva moglegheiter såg dei for Noreg og nordflanken etter at det største sørlege landet i alliansen trekte seg ut?" Eg kanskje hadde venta å finna ei tydlegare kopling mellom den franske uttrekkinga og merksemda i NATO om nordflanken. Men, som kapittel 5 gjer greie for, det gradvise fokuset på flankeproblematikken kom ikkje som følgje av det franske problemet, men snarare ei endring i den strategiske tenkinga på byrjinga av 1960-talet som amerikanarane stod i spissen for.

⁵¹² Sjå spesielt St. tidene 1965/1966: 2918, 2924.

ein ikkje til ein kvar pris prøvde få gjennomslag for eigen politikk. Dessutan trur eg det er rimeleg å tru at dei norske styresmakterne var innforstått med at det var skilnad på landa i alliansen og at den franske sjølvrådetrongen i visse delar av NATO-samarbeidet fekk større følgjer enn norske særstillingar.

I vurderinga av korleis norske styresmakter og politikarar såg på de Gaulle og det franske problemet kan ein forsøksvis "måle" kor høgt opp på prioriteringslista saka var i Noreg. Sidan eg utelukkande har sett på kjelder om nettopp tek for seg uroa i NATO og framtida i alliansen er det vanskeleg å svare utfyllande på det, men inntrykket er at det franske problemet ikkje stod alt for høgt på den norske agendaen. Det er fleire grunnar til det, mellom anna var dei militære følgjene av ei fransk uttrekking små for Noreg. Ser ein på oversikta over møta i Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen i åra 1958–1967, var det ofte lenge mellom kvar gong problema i NATO var oppe til diskusjon.⁵¹³ UUKK-møteoversikta viser at fiskerispørsmål, økonomisk samarbeid i Norden og Europa, FN og EEC hyppigare blei diskutert og gir slik eit inntrykk av at norske styresmakter og politikarar var meir medvitne desse sakene.

Inntrykket av at det ikkje var mykje merksemd kring det franske problemet i NATO i samtida blir forsterka av dei aviskjeldene eg har sett på og forskingsbidrag i perioden.⁵¹⁴ Eit anna referansepunkt til kor høgt på prioriteringslista uroa i NATO stod hjå norske styresmakter er framstillinga i hovudverket *Norsk utenrikspolitikks historie*. Her er heller ikkje problema framståande. Korkje Eriksen og Pharo i band 5 eller Tamnes i band 6 behandlar temaet eksplisitt, men rører ved dei indirekte.⁵¹⁵

Kor villige var Noreg til å endre seg og organisasjonen på bakgrunn av krisa?

Den norske endringsviljen var gjennomgåande låg heilt fram til den franske avgjerda tvang fram ei endring i NATO i 1966. Norske styresmakter var lunkne til både det belgiske forslaget om tre nye vise menn og det kanadiske forslaget ei atlantisk sjølvransaking i 1965. Ein var nøgd med alliansen og organisasjonen slik han var, og meinte NATO-landa ikkje måtte sjå seg blinde på året 1969, (då alliansemedlemene kunne melde seg ut av NATO med eitt års varsel). Til den store uvissa som truga NATO i åra mellom 1963 og 1966, og som det belgiske og kanadiske initiativet var eit svar på, meinte norske styresmakter ein berre måtte ta tida til hjelp og følgje utviklinga.

⁵¹³ For ei oversikt over UUKK-møta 1946–1965, sjå Innst. S. nr. 295 (1995–96).

⁵¹⁴ Sjå t.d. Sverdrup 1966.

⁵¹⁵ Eriksen og Pharo 1997: 253, 394–397; Tamnes 1997: 29,74–75, 105.

Då 1966-krisa var eit faktum hang denne reservasjonen mot endring att, og Noreg var samstundes kritisk til å gjere noko forhasta overfor de Gaulle då han trekte seg ut av det integrerte forsvarssamarbeidet. Heilt konkret var skepsisen forankra i motstanden mot å flytte Rådet og heile det politiske hovudkvarteret i NATO frå Paris. Ein var redd for å provosere fram ei større krise og ei mogleg fransk utmelding frå sjølve alliansen.

I første omgang var altså UD og utanriksminister Lyng motvillig til å flytte Rådet frå Paris, både på grunn av kostnadane, men òg for å ikkje tirre Frankrike. Derimot såg Lyng ut til å endre syn etter det vellukka ministtermøtet i NATO i juni 1966. Frå den tid verkar han meir overtydd om at ei samlokalisering av det militære og det politiske hovudkvarteret til alliansen var mest hensiktsmessig. Overtydd om at heller ikkje franskmennene var motstandarar av flyttinga til Brussel, men at dei såg at det av praktiske omsyn var naudsynt for alliansen (og gjekk med på å yte sin skjerv), snudde altså Noreg og støtta ei flytting.

Når først flyttinga skulle skje, var norske styresmakter opptekne av at ein skulle bruke høvet til å effektivisera og straumlineforma organisasjonen. Det gjaldt særleg dei militære hovudkvartera SHAPE og AFCENT, der ein etter norsk syn med fordel kunne kutte i bemanninga og slik spare på kostnadane. I denne saka tok særskilt den norske NATO-ambassadøren Georg Kristiansen initiativ, men fekk lite konkret heimleg støtte frå Utanriksdepartementet eller Forsvarsdepartementet.

Såg Noreg i det heile på det som skjedde som ei krise?

Den utstrakte bruken av ordet *krise* i kommunikasjonen mellom Utanriksdepartementet og utanriksstasjonane, særskilt den norske delegasjonen til NATO i Paris, viser etter mi meining at den utanrikspolitiske leiinga og embetsverket såg det som skjedde i NATO i åra opp mot 1966 som nettopp ei krise.⁵¹⁶ Det er vanskeleg å vurdere kor stor vekt dei la på sjølve omgrepet *krise*, men det er tydeleg utover 1960-talet at norske styresmakter behandlar dei aukande problema i NATO alvorleg. Derimot er det ikkje grunnlag for å seie at dei norske politikarane og embetsmennene blei gripne av panikk som følgje av uroa i alliansen.

I forlenginga av det, korleis såg ein då på krisa i det norske parlamentet?

⁵¹⁶ Då delegasjonen flytta til Brussel hausten 1967 forsvann bruken av kriseomgrepet, noko som kan sjåast i samanheng med at krisa på det tidspunktet i stor grad var over og alliansen hadde byrja konsentrera seg om vegen vidare.

Stortingsdebattane eg har behandla i kapittel 5 viser tydeleg at representantane brukar krise-ordet gjennomgåande i vurderinga av situasjonen i NATO. Og somme folkevalde merker seg at NATO, saman med dei andre etterkrigsorganisasjonane FN og EEC, hadde vore i ein nær kontinuerleg krisesituasjon heilt frå 1958.⁵¹⁷ Ein var absolutt ikkje blind for krisa i Stortinget, sjølv om UD prøvde dempa krisesnakket.

Sjølv om Frankrike var eit av dei større landa i alliansen og hadde ei heilt sentral plassering og rolle i NATO, var avgjerda til de Gaulle utan direkte militære følgjer for Noreg. Eit døme på at teori og politikk stemde overeins, for det sentraleuropeiske landet har blitt skildra som fjernt frå norsk politikk.⁵¹⁸ Og i samtida var nok ikkje 1966-krisa særleg merkbar i Noreg, noko følgjande utdrag frå tidsskriftet *Internasjonal Politikk* er eit uttrykk for:

I Norge han man ikke opplevd særlig sterkt de problem som ligger bak krisen i det vestlige forsvarssamarbeidet. Det har ikke vært uttrykt noen misnøye med alliansens organisasjon og militærpolitikk. [...] vi har stått temmelig fremmed til europeiske selvhevdelse vis-à-vis amerikanerne”.⁵¹⁹

Krisa hadde truleg fått større innverknad på norsk politikk og reaksjonar om det hadde vore eit anna land enn Frankrike som opponerte like sterkt mot NATO. Hadde til dømes Vest-Tyskland gjort som Frankrike, ville truleg reaksjonane frå Noreg vore mykje skarpere. Det hadde skaka sjølve grunnlaget for alliansen på ein heilt annan måte enn 1966-krisa gjorde. Likevel frykta ein dei indirekte følgjene av krisa for Vest-Tyskland.

Kva frykta Noreg kunne skje om Frankrike trekte seg frå forsvarssamarbeidet?
Som nemnd frykta norske styresmakter dei indirekte følgjene av 1966-krisa i alliansen. Då særskilt at Vest-Tyskland skulle bryte ut av dei NATO-rammene, som tygla vesttysk atterreising og rusting. Då dei militære overkommandoane i NATO skulle flytte til Brussel, åtvare norske styresmakter om at det skulle ta for lang tid og slik gi rom og grobottn for tysk nasjonalisme og sjølvrådetrong. Trass i at Noreg og Vest-Tyskland på slutten av 60-talet hadde etablert eit solid militært samarbeid, var dei norske politikarane svært medvitne det tyske traumet.⁵²⁰

I tillegg var ein redd for å skyve Frankrike ut av det gode selskap, og slik gi Sovjetunionen gode kort på hand for å handle i eit splitta atlantisk samarbeid.

⁵¹⁷ Sjå kapittel 5 i denne oppgåva og St. tidene 1965/1966: 1957.

⁵¹⁸ Jf. Eriksen og Pharo 1991 om dei fire sirklane i norsk utanrikspolitikk.

⁵¹⁹ Sverdrup 1966: 435.

⁵²⁰ Sjå Tamnes 1997: 101–105.

Denne studien gir ikkje støtte til at norske styresmakter frykta for dei militære følgjene av den franske avgjerda. Frå norsk hald var ein tydleg på at Noreg låg langt mot nord og slik ikkje blei råka av dei militære rokeringane på kontinentet. Styresmaktene var primært opptekne av dei praktisk-politiske problema som de Gaulle forårsaka, som til dømes kostnadsreduksjon ved flytting av dei militære hovudkvartera, å ikkje provosera ei fransk utmelding av NATO og å bruke NATO som eit instrument for auka avspenning mellom aust og vest. Ein frykta som nemnd for følgjene i Vest-Tyskland, men det reknar eg for ei politisk framfor militær uro – det var ei mogleg indirekte følge av den franske politikken. Det er med atterhald om at funna kan ha samanheng med at eg primært har undersøkt eit "politisk" kjeldemateriale, og slik i hovudsak tek for meg dei politiske implikasjonane av krisa. Ein må undersøkje andre kjelder for å underbygge funna ytterlegare, men eg er trygg på at konklusjonen uansett held seg.

FUNNA I OPPGÅVA OPP MOT EIT TEORETISK RAMMEVERK

Denne oppgåva har gått i djupna på eit avgrensa felt i norsk utanrikspolitisk historie, og løfta fram eit tema som ikkje er skrive utførleg om tidlegare. Men oppgåva står langt frå fristilt i forskningstradisjonen og sett opp mot eit teoretisk rammeverk plasserer oppgåva seg inn blant den etablerte forståinga av norsk utanrikspolitisk historie.

Indrepolitisk omsyn ikkje eit sterkt trekk

For utan Sosialistisk Folkeparti var det brei semje på Stortinget om den lina Regjeringa førte i utanriks- og tryggingspolitikken. Atlanterhavssamarbeidet var bærebjelken i den norske tryggingspolitikken, og den franske uttrekkinga frå alliansen rokka ikkje ved det faktum. Det ein kan kalle alliansepolitikken, eller NATO-politikken, var likevel prega av indrepolitiske omsyn. Eriksen og Pharo freistar i *Kald krig og internasjonalisering* seg til å konkludera med at dei indrepolitiske spenningane var *svært* store. Det er trekk eg ikkje finn att i mi framstilling, men mykje av forklaringa ligg nok i at eg tek for meg NATO-samarbeidet der det var relativt brei politisk semje i Noreg.⁵²¹

Spenninga mellom deltaking og isolasjon som både historikarane Eriksen, Pharo og Tamnes har behandla, er heller ikkje fullt så synleg i denne oppgåva, men kjem mellom anna til uttrykk i spørsmålet om deltaking i NDAC, den nye komiteen for

⁵²¹ Eriksen og Pharo 1997: 415.

atomspørsmål i NATO, i 1966.⁵²² Forklaringa kan ligge i at denne tvikløyvinga var større i andre deler av utanrikspolitikken, enn tryggingspolitikken, som Tamnes har vist.⁵²³

Dei norske særstillingane blei oppretthaldne gjennom perioden og eg har ikkje funne noko i kjeldematerialet som tyder på at Noreg var ein "brysam alliert" av den grunn. Den norske lina blei svakt utfordra då Standing Group i 1966 spurte om Noreg var villig til å gi opp basepolitikken sin som følge av at alliansen mista ei rekkje basar på fransk jord. Til det svarte forsvarsminister Grieg Tidemand eit klårt nei. Norske særstillingar stod ikkje i vegen for det atlantiske samarbeidet, slik den franske særstillinga gjorde.

Idealistisk håp, realistisk avgjerder

Frå norsk hald var det ønskeleg å oppretthalde eit så godt samarbeid med Frankrike som råd var. Det idealistiske standpunktet blei utfordra heilt konkret i spørsmålet om flyttinga av Rådet etter den franske uttrekkinga. Opp gjennom alliansehistoria var, har som historikarane Eriksen og Pharo peikar på, Noreg vore klar over rolla si som ein småstat og kva det innebar i alliansesamarbeidet. Innvendingar og motstand måtte difor avgrensast til spørsmål som var av vital betydning. Då Noreg gjekk med på å flytte Rådet kan det sjåast som ei praktisk og realpolitisk avgjerd. Og mest truleg ville Noreg ha snudd i flyttespørsmålet uavhengig av om Frankrike støtta ei flytting av Rådet frå Paris eller ikkje, nettopp fordi saka ikkje var av *vital* interesse for Noreg.

Realpolitiske omsyn har vore viktige for utforminga av norsk politikk.⁵²⁴ Og Noreg følgde dei andre medlemslanda i avgjerdene som blei teke etter den franske avgjerda om å forlate alliansen. Det kan slik sjå ut til at behovet for å tilfredstilla dei for Noreg viktigaste allierte var større enn å gjere Frankrike til lags. Norske styresmakter var varsame med å bli teke til inntekt for ein pro-fransk politikk, og den norske NATO-delegasjonen i Paris vog i samråd med UD orda nøye. Det gjaldt å bevare det gode samhaldet og samarbeidet i så stor mon som mogleg – utan å provosera Frankrike, som ein framleis ville ha i alliansen, og utan å bli oppfatta som ein brysam alliert.

Eit gjennomgåande trekk gjennom alliansehistoria er det norske ønske om konsultasjon og misnøye med situasjonar som oppstod som følge av manglande rådspørjing. Som eit lite land i NATO var dette ein av få måtar å få verkeleg påverknad i

⁵²² Sjå t.d. Eriksen og Pharo 1997: 407–408; Tamnes 1997: 467.

⁵²³ Tamnes 1997: 468.

⁵²⁴ Eriksen og Pharo 1997: 409.

saker. Dei godtok at stormaktene i alliansen tok initiativ, så lenge dei blei konsultert.

Forankringa i vestblokka gjorde det mogleg for Noreg å spele ei rolle utanfor det atlantiske kjerneområdet, og Noreg søkte i perioden i lag med Danmark å få til ei avspenning mellom aust og vest. Om dei realistiske avgjerdene innan NATO kunne vere ein dempar på dei idealistiske ambisjonane, gav altså alliansetilknytinga òg rom for å utøve denne rolla. Begge landa byrja på slutten av 60-talet å sjå NATO som eit instrument for avspenning. I kva grad dei norske haldningane og reaksjonane bygde på danske standpunkt, eller motsett, kan denne studien ikkje gi noko eintydig svar på. Men dei to nordiske landa hadde ofte samanfallande synspunkt, arbeida tett og koordinerte seg mellom i viktige spørsmål. Både Danmark og Canada er rekna som vanlege medspelarar til Noreg.⁵²⁵

Misjonærimpulsen kjem ikkje til uttrykk i denne oppgåva.⁵²⁶ Likevel kan det norske engasjementet for avspenning sjåast som eit uttrykk for det som har blitt kalla den norske engasjementspolitikken.⁵²⁷

KONKLUSJON OG VIDARE FORSKING

I utgangspunktet hadde eg venta å finne at norske styresmakter meir eksplisitt uttrykte motstand mot det franske prosjektet i NATO på bakgrunn av den norske kritikken av krigføringa i Algerie og den atlantiske bindinga som Noreg har i utanriks- og tryggingspolitikken sin, der det europeiske ofte blei sett som noko framand. I staden fann eg at norske styresmakter var varsame overfor Frankrike og søkte oppretthalde eit så godt samarbeid som mogleg innan alliansen. Styresmaktene tok sikte på å styrke NATO i ei tid der alliansen knaka i samanføyningane og i det minste å halde Frankrike inne i det politiske samarbeidet i alliansen, når dei hadde trekt seg frå den militære delen. For utan eit sterkt og samordna NATO var den avskrekkande effekten til Noreg svekka. Noreg blei difor òg i perioden ein pådrivar for å finna nye oppgåver til den atlantiske alliansen, som til dømes å spele ei rolle i avspenninga mellom aust og vest.

Debatten om NATO var ein debatt om identiteten, relevansen og framtida til

⁵²⁵ Sjå t.d. Eriksen og Pharo 1997: 240, 250.

⁵²⁶ Historikaren Olav Riste har kalla den moralske sida ved den norske utanrikspolitikken for "misjonærimpulsen". Denne ideen om at småstaten Noreg kunne heva røysta blant stormakten på den internasjonale scena, har røtter tilbake til 1800-talet. Misjonærimpulsen var særleg synleg etter 1970 og har etter Riste si meining delvis vore eit overskotsfenomen i norsk utanrikspolitikk (Riste 2001: 255–256; Riste 2003: 60–85).

⁵²⁷ Tamnes 1997: 469.

alliansen. Det er difor ikkje utan grunn at samtidige og seinare forskarar har kalla situasjonen for NATO si midtlivskrise.⁵²⁸ Og om ikkje NATO-krisa i 1966 gav ei løysing på dei strukturelle problema i alliansen, gav ho i alle fall ein varig *modus vivendi* som gjorde at alliansen gjekk den turbulente siste halvdel av den kalde krigen styrka i møte. Med Harmel-rapporten tok dei allierte tak i avspenningsproblematikken og med *flexible response* dekkja dei allierte over ulikskapane seg i mellom og dei kom over atomdilemmaet i NATO, ansvarsfordelinga og straumlineforminga av dei integrerte kommandoane var med på å halde amerikanske styrkar i Europa og til å oppretthalde eit truverdig forsvar.⁵²⁹

Samanfatta var det tre overordna ting som var avgjerande for Noreg etter den franske avgjerda i 1966: å halde fram det politiske og militære samarbeidet mellom dei allierte, oppretthalde det integrerte forsvarssystemet og unngå at forholdet til Frankrike blei skadelidande – med andre ord, konsultasjon framfor konfrontasjon.

I arbeidet med Noreg og NATO på 1960-talet har eg støtt på fleire interessante sidespor som eg har hefta meg ved og som har gjeve innsikt i tema som ligg utanfor avgrensinga til oppgåva. Skal eg trekke fram eit perspektiv som eg meiner det er interessant å sjå vidare på i forlenginga av oppgåva mi, vil det vere å sjå på kontinuiteten og brota i forholdet mellom Noreg og NATO frå 60-talet og fram til i dag. Ein annan tanke til vidare forsking er å sjå på rolla til Noreg internt i NATO-byråkratiet i perioden oppgåva tek for seg, ved bruk av til dømes NATO-arkivmateriale.

⁵²⁸ Locher 2010: 285.

⁵²⁹ Bozo 2006: 120.

LITTERATUR OG KJELDER

Litteraturliste

- Agger, Jonathan Søborg 2007. "Striving for détente: Denmark and NATO, 1966–67", i Andreas Wenger, Christian Nuenlist og Anna Locher (red.), *Transforming NATO in the Cold War. Challenges beyond deterrence in the 1960s*. London/New York: Routledge.
- Allers, Robin M. 2009. *Besondere Beziehungen: Deutschland, Norwegen und Europa in der Ära Brandt (1966–1974)*, bd. 2 i *Willy-Brandt-Studien*. Bonn: Dietz.
- Ball, George W. 1982. *The past has another pattern. Memoirs*. New York: W.W. Norton & Company.
- Borring Olesen, Thorsten 2005. "Midt i en mellemtid", i Thorsten Borring Olesen og Paul Villame (red.), *I blokopdelingens tegn 1945–1972*, bd. 5 i *Dansk udenrigspolitik historie*. København: Danmarks Nationalleksikon.
- Bozo, Frédéric 2010. "France, 'Gaullism', and the Cold War", i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Crises and détente*, bd. 2 i *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bozo, Frédéric 2006. "The NATO crisis of 1966–1967: a French point of view", i Helga Haftendorn, George-Henri Soutou, Stephen Szabo og Sam Wells (red.), *The strategic triangle: France, Germany, and the United States in the shaping of the new Europe*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Bozo, Frédéric 2001. *Two strategies for Europe. De Gaulle, the United States, and the Atlantic Alliance*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Bozo, Frédéric 1998. "Détente vs. Alliance: France, the United State and the politics of the Harmel report (1964–1968)", *Contemporary European History* 7 (3): 343–360.
- Costigliola, Frank 1995. "Kennedy, De Gaulle, and the challenge of consultation", i Robert O. Paxton og Nicholas Wahl (red.), *De Gaulle and the United States. A centennial reappraisal*. Oxford: Berg.
- Danielsen, Helge og Helene F. Widerberg 2014. "The out-of-area question in historical perspective", i Andrew A. Michta og Paal Sigurd Hilde (red.), *The future of NATO. Regional defense and global security*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Dinan, Desmond 2004. *Europe recast. A history of European Union*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Enholm, Kari 1973. *NATO-basen Norge. Vårt bidrag til atomrustning og kald krig 1949–72*. Oslo: Pax Forlag.
- Ellison, James 2010. "Britain, de Gaulle's NATO policies, and the Anglo-French rivalry,

- 1963–1967”, i Christian Nuenlist, Anna Locher og Garret Martin (red.), *Globalizing de Gaulle: international perspectives on French foreign policies, 1958–1969*. Lanham: Lexington.
- Ellison, James 2007. *The United States, Britain and the Transatlantic Crisis. Rising to the Gaullist Challenge, 1963-1966*. Basingstoke: Palgrave/Macmillan.
- Eriksen, Knut Einar og Helge Ø. Pharo 1997. *Kald krig og internasjonalisering 1949–1965*, bd. 5 i *Norsk utenrikspolitikk historie* Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Knut Einar og Helge Ø. Pharo 1991. ”De fire sirklene i norsk utenrikspolitikk 1949–1961”, i Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948–1962*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Eriksen, Knut Einar 1977. ”Norge i det vestlige samarbeid”, i Trond Bergh og Helge Ø. Pharo (red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1949-1965*, 3 utg. (1989) Oslo: Universitetsforlaget.
- Freedman, Lawrence 1981. ”NATO myths”, *Foreign Policy*, 1981–1982 (45): 48–68.
- Frøland, Hans Otto 2001. ”The second Norwegian EEC-application, 1967: Where there a policy a all?”, i Wilfried Loth (red.), *Crises and compromises: the European project, 1963-1969*, bd. 8 i *Veröffentlichungen der Historiker-Verbindungsgruppe bei der Kommission der Europäischen Gemeinschaften*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Hanhimäki, Jussi M. 2010. ”Détente in Europe, 1962-1975”, i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Crises and détente*, bd. 2 i *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haraldstad, Hilde 1995. ”Norsk nei til Franco i NATO”, *Forsvarsstudier* (4). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Hersberg, James G. 2010. ”The Cuban missile crisis”, i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Crises and détente*, bd. 2 i *The Cambridge history of the Cold War*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hershberg, James G. 2000. ”The Crisis Years, 1958-1963”, i Odd Arne Westad (red.) *Reviewing the cold war: approaches, interpretations, theory*. London: Frank Cass.
- Holloway, David 2010. ”Nuclear weapons and escalation of the Cold War, 1945–1962, i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Origins*, bd. 1 i *The Cambridge history of the Cold War*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Holst, Johan Jørgen 1983. ”Lilliputs and Gulliver: small states in a great power alliance”, *NUPI-notat* (266). Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt.
- Johansen, Jahn Otto 1975. ”Utenrikspolitikerer John Lyng”, i Kjell Hanssen, Lars Roar

- Langslet og Paul Thyness (red.), *I pakt med fremtiden: festskrift til John Lyng på 70-årsdagen 22. august 1975*. Oslo: Cappelens Forlag.
- Jølstad, Anders 1995. "Det tyske problem: Norsk sikkerhetspolitisk samarbeid med Vest Tyskland 1955–1965", *Forsvarsstudier* (5). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Kaplan, Lawrence S. 2013. *NATO before the Korean War: April 1949–June 1950*. Kent, Ohio: Kent State University Press.
- Kaplan, Lawrence S. 2006. "Alliance", i Saki R. Dockrill og Geraint Hughes (red.), *Palegrave advances in Cold War history*. Houndmill: Palegrave Macmillan.
- Kaplan, Lawrence S. 2004. *NATO divided, NATO united. The evolution of an alliance*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- Kaplan, Lawrence S. 1988 (1994). *NATO and the United States : the enduring alliance*. New York: Twayne Publishers.
- Kissinger, Henry A. 1965. *The Troubled Partnership: A re-appraisal of the Atlantic Alliance*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Kjeldstadli, Knut 1988. "Nytten av å sammenlikne", *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29: 435–448.
- Knutsen, Olav F. 1997. "Beslutningsprosesser i norsk utenrikspolitikk", i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar Sørbø og Svein Gjerdåker (red.), *Norges utenrikspolitikk*, 2. utg. Bergen: Chr. Michelsens Institutt/Cappelen Akademisk Forlag.
- Knutsen, Thorbjørn L. 1997. "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt", i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar Sørbø og Svein Gjerdåker (red.), *Norges utenrikspolitikk*, 2. utg. Bergen: Chr. Michelsens Institutt/Cappelen Akademisk Forlag.
- Kramer, Mark 2010. "Introduction: De Gaulle and Gaullism in France's Cold War foreign policy", i Christian Nuenlist, Anna Locher og Garret Martin (red.), *Globalizing de Gaulle: international perspectives on French foreign policies, 1958–1969*. Lanham: Lexington.
- Lacouture, Jean 1991. *De Gaulle. The ruler 1945-1970*. London: Collins Harvill.
- Liland, Frode 2001. "Explaining NATO's non-policy on out-of-area issues during the Cold War", i Gustav Schmidt (red.), *A History of NATO: The first fifty years, 1949–1999*, bd. 1. Basingstoke: Palgrave.
- Liland, Frode 1999. "Keeping NATO out of trouble: NATO's non-policy on out-of-area issues during the Cold War", *Forsvarsstudier* (4). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Liska, George 1962. *Nations in Alliance. The limits of interdependence*. Baltimore: The John Hopkins Press.

- Little, Douglas 2010. "The Cold War in the Middle East: Suez crisis to Camp David accords", i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Crises and détente*, bd. 2 i *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locher, Anna (2006) 2010. *Crisis? What Crisis? NATO, de Gaulle, and the future of the alliance, 1963–1966*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Locher, Anna og Christian Nuenlist 2010. "NATO strategies toward de Gaulle's France, 1958-1966: Learning to cope", i Christian Nuenlist, Anna Locher og Garret Martin (red.), *Globalizing de Gaulle: international perspectives on French foreign policies, 1958–1969*. Lanham: Lexington.
- Ludlow, Piers N. 2010. "European integration and the Cold War", i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Crises and détente*, bd. 2 i *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luethy, Herbert 1958. "Gaullist drama surmounting story of apathy and error". *Life* 44 (23): 30–31.
- Lundestad, Geir 2010. *Øst, vest, nord, sør: hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundestad, Geir 1998. *"Empire" by integration. The United States and European integration 1945–1997*. New York: Oxford University Press.
- Lundestad, Geir 1985. "Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay", *Internasjonal Politikk, Temahefte 1*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Lyng, John 1976. *Mellom øst og vest: erindringer 1965–1968*. Oslo: Cappelens Forlag.
- af Malmberg, Mikael 2001. "Gaullism in the North? Sweden, Finland and the EEC in the 1960's", i Loth, Wilfried (red.), *Crises and compromises: the European project, 1963–1969*, bd. 8 i , *Veröffentlichungen der Historiker- Verbindungsgruppe bei der Kommission der Europäischen Gemeinschaften*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Medcalf, Jennifer 2005. *NATO: a beginner's guide*. Oxford: Oneworld.
- Njølstad, Olav 2010. "The collapse of superpower détente, 1975–1980", i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Endings*, bd. 3 i *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuenlist, Christian (2007) 2012. "Into the 1960s. NATO's role in East-West relations, 1958–63", i Andreas Wenger, Christian Nuenlist og Anna Locher (red.), *Transforming NATO in the Cold War. Challenges beyond deterrence in the 1960s*. London: Routledge.
- Osgood, Robert E. 1968. *Alliances and American foreign policy*. Baltimore: The John

Hopkins Press.

- Painter, David S. 2010. "Oil resources, and the Cold War, 1945–1962", i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Origins*, bd. 1 i *The Cambridge history of the Cold war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paxton, Robert O. 1995. "De Gaulle and the United States", i Robert O. Paxton og Nicholas Wahl (red.), *De Gaulle and the United States. A centennial reappraisal*. Oxford: Berg.
- Pierre, Andrew J. 1995. "Conflicting visions: Defence, nuclear weapons, and arms control in the Franco-American relationship during the de Gaulle era", i Robert O. Paxton og Nicholas Wahl (red.), *De Gaulle and the United States. A centennial reappraisal*. Oxford: Berg.
- Riste, Olav 2003. "Ideal og egeninteresser: Utviklinga av den norske utanrikspolitiske tradisjonen", i Sven G. Holtsmark, Helge Ø. Pharo og Rolf Tamnes (red.), *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskriving*. Oslo: Cappelen.
- Riste, Olav 2001. *Norway's foreign relations –A history*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Riste, Olav 1991. "Isolasjonisme og stormaktsgarantiar. Norsk tryggingsspolitikk 1905–1990", *Forsvarsstudier* (3). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Rokkan, Stein 1966. "Norway: Numerical democracy and corporate pluralism", i Robert A. Dahl (red.), *Political opposition in Western democracies*. London: Yale University Press.
- Sa'adah, Anne 1994. "Idées simples and idées fixes: De Gaulle, the United States, and Vietnam", i Paxton, Robert O. og Nicholas Wahl (red.), *De Gaulle and the United States. A centennial reappraisal*. Oxford: Berg.
- Skodvin, Magne 1971. *Norden eller Nato: Utenriksdepartementet og alliansespørsmålet 1947–1949*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skogrand, Kjetil 2004. *Alliert i krig og fred: 1940-1970*, bd. 4 i *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide Forlag.
- Skogrand, Kjetil og Rolf Tamnes 2001. *Fryktens likevekt: atombomben, Norge og verden: 1945–1970*. Oslo: Tiden.
- Sulzberger, Cyrus L. 1970. *Last of the Giants*. New York: Macmillan.
- Sverdrup, Jakob 1996. *Inn i storpolitikken 1940–1949*, bd. 4 i *Norsk utenrikspolitikkshistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tamnes, Rolf og Knut Einar Eriksen 1999. "Norge og NATO under den kalde krigen", i Chris Prebensen og Nils Skarland (red.), *NATO 50 år: norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé

Tamnes, Rolf 1997. *Oljealder 1965–1995*, bd. 6 i *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tamnes, Rolf 1991. *The United States and the Cold War in the High North*. Oslo: Ad Notam.

Tamnes, Rolf 1987. "Integration and screening: the two faces of Norwegian alliance policy 1945–1986", i Tamnes, Rolf (red.) *Årbok for Forsvarshistorisk forskningssenter* 6. Oslo: Forsvarets høgskole.

Tamnes, Rolf 1986. "Ettpartistat, småstat og særinteresser: Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk", *Nytt Norsk Tidsskrift*, (3): 42–64.

Trachtenberg, Marc 2010. "The structure of great power politics, 1963–1975", i Melvyn P. Leffler og Odd Arne Westad (red.), *Crises and détente*, bd. 2 i *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Trachtenberg, Marc 1999. *A constructed peace: the making of a European settlement, 1945–1963*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Villaume, Poul 2005. "Alliancepolitisk konsilidering", i Thorsten Borring Olesen og Paul Villaume (red.), *I blokopdelingens tegn 1945–1972*, bd. 5 i *Dansk udenrigspolitikks historie*. København: Danmarks Nationalleksikon.

Waage, Hilde Henriksen 1996. *Norge – Israels beste venn: norsk Midtøsten-politikk 1949–1956*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wenger, Andreas, Christian Nuenlist og Anna Locher (2007) 2012. "New perspectives on NATO history", i Andreas Wenger, Christian Nuenlist og Anna Locher (red.), *Transforming NATO in the Cold War. Challenges beyond deterrence in the 1960s*. London/New York: Routledge.

Wenger, Andreas 2004. "Crisis and opportunity: NATO's transformation and the multilateralization of détente, 1966–1968", *Journal of Cold War Studies* 6 (1): 22–74.

Østberg, Kai 2006. "Duksenens republikk. Fransk elitisme og dens samfunnsmessige konsekvens", *IFS Info* (3).

Østerud, Øyvind, Kjell Goldmann og Mogens N. Pedersen 1997. *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Samtidig litteratur

Brundtland, Arne Olav 1964 a. "Forord", "Nordisk balanse. En studie i nordisk sikkerhetspolitikk", *Internasjonal Politikk*, (1): 135–137.

Brundtland, Arne Olav 1964 b. "Dansk sikkerhetspolitisk problematikk", i *Internasjonal Politikk* (1): 275–298.

Buchan, Alastair 1960. *NATO in the 1960's. The implication of interdependence*. New York: Praeger.

DNAK 1966. *Atlanterhavspakten og dens organisasjon: NATO-håndboka*. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé.

Faxén, Magnus 1966. "Från parlamentarism til presidentstyre", *Internasjonal Politikk* (2-3): 141-152

Greve, Tim 1966. "NATO gjennom 17 år", i Jørn Halle Hansen og Eilert Struksnes (red.), *NATO og et nytt Europa. 11 innlegg om Atlanterpaktens problemer i en verden i forandring*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Hansen, Halle Jørn 1966. "Spenningen mellom det europeiske og det atlantiske", i Jørn Halle Hansen og Eilert Struksnes (red.), *NATO og et nytt Europa. 11 innlegg om Atlanterpaktens problemer i en verden i forandring*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Holst, Johan Jørgen "Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv", *Internasjonal Politikk* (5): 463-490.

Sverdrup, Jakob 1966. "NATO-krisen og Norge", *Internasjonal Politikk*, (5): 435-445.

Sæter, Martin 1966. "Stabiliteten i Europa", i Jørn Halle Hansen og Eilert Struksnes (red.), *NATO og et nytt Europa. 11 innlegg om Atlanterpaktens problemer i en verden i forandring*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Kjelder

Riksarkivet

33.2/87, NATO's tiårsjubileum 1959. 4.-6. april, bd. II.

33.2/87, NATO's tiårsjubileum 1959. 4.-6. april. Avisutklipp.

33.2/87, Atlanterhavspakten. Internasjonalt samarbeid, ad 87 NATOs 10-års jubileum. Avisutklipp.

33.2/88, De Gaulles forslag om et politisk direktorat i NATO, bd. I.

33.6/20, Frankrikes forhold til NATO, bd. I.

33.12/6, Suezkonfliktens behandling i NATO.

Utanriksdepartementet

33.2/2b-A, Militære konsekvenser av tilbaketrekkingen av franske stryker fra NATO.

UD 33.2/2b, NATOs fremtid. Spørsmål om reorganisering og fornyelse, bd. I–X, 1963–1969.

UD 33.2/2b, Avis-dossier.

Stortingsarkivet

Innst. S. nr. 295 (1995–96).

Budsjett-inst. S. nr. 3 1967–68. *Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om bevilgning til utenriksdepartementet m. v.*

St. meld. nr. 80 (1966–67) *Om samarbeidet i Atlanterhavspaktens organisasjon i tiden 1. januar 1966 – 1. april 1967.*

St. meld. nr. 50 (1965–66) *Om samarbeidet i Atlanterhavspaktens organisasjon i 1965.*

Stortingstidene 1965/1966.

Stortingstidene 1964/1965.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 27.3.1958.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 24.4.1958.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 18.6.1958.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 9.12.1958.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 16.4.1959.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 25.3.1959.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 29.4.1959.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 8.12.1960.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 27.4.1961.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 29.6.1962.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 5.12.1962.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 13.3.1963.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 8.5.1964.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 21.5.1964.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 22.10.1964.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 26.5.1965.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 4.11.1965.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 14.3.1966.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 27.5.1966.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 17.6.1966.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 9.12.1966.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 21.2.1967.

Referat frå Den utvida utanriks- og konstitusjonskomiteen 10.10.1967.

Nasjonalbiblioteket, aviser

Aftenposten 1963–1967

Dagbladet 1963–1967

Nettkjelder

Le Blévennec, François, "The big move", i *NATO Review* 2007, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/history.html> (lest 26.10.2014).

Brev frå Charles de Gaulle til Lyndon B. Johnson, 7.3.1966, http://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/c4bbe3c4-b6d7-406d-bb2b-607dbdf37207/Resources#d97bf195-34e1-4862-b5e7-87577a8c1632_en&overlay (henta 21.9.14).

Chrisafis, Angelique, "Sarkozy to end France's 40-year Nato feud", <http://www.theguardian.com/world/2009/mar/11/france-sarkozy-nato> (lest 10.11.14)

Dansk Biografisk Leksikon, under oppslagsordet "Erik Seidenfaden", http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Medier/Journalist/Erik_Seidenfaden (lest 15.10.2014).

Engh, Mona 2009. *En vandring langs Memory Lane – et liv med stortingsord*, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Tilbakeblikk-pa-stortingsspraket/> (lest 14.10.2014).

Erlanger, Steven og Katrin Bennhold, "In Defense Policy, France Turns to U.S. and Europe", http://www.nytimes.com/2008/06/17/world/europe/17france.html?_r=1& (lest 10.11.14)

FRUS, 1961-1963, vol. XIII, memorandum of conversation between secretary of state Rusk and the French ambassador (Alphand), 19.01.1963.

Gillie, Darsie. "Why Gen. De Gaulle Slammed The Door. Britain's threat to European equality with America". *The Guardian*, 19.1.1963, <http://www.theguardian.com/world/1963/jan/19/eu.politics> (lest 10.10.13)

Harmel-rapporten, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26700.htm (lest 26.10.2014).

www.nato.int, "1966-1967: SHAPE Finds a New Home", <http://www.aco.nato.int/page1463252.aspx> (2.11.2014)

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, "Stortingets sammensetning 1945-d.d.", http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&UttakNr=108&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse (lest 14.11.2014)

Rapport frå Tremannskomiteen av 1956,
http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_65237.htm?selectedLocale=en (lest 24.9.2014).

"The North Atlantic Treaty",
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (lest 6.11.2014).

Nettressursar

<http://www.cvce.eu/> – Heimesida til Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, som driv med europeiske studier.

www.nato.int – Heimesida til NATO.

www.nsd.uib.no – Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

www.regjeringa.no – Heimesida til regjeringa og departementa.

www.stortinget.no – Heimesida til Stortinget.